NAPJAINK KÉRDÉSEI

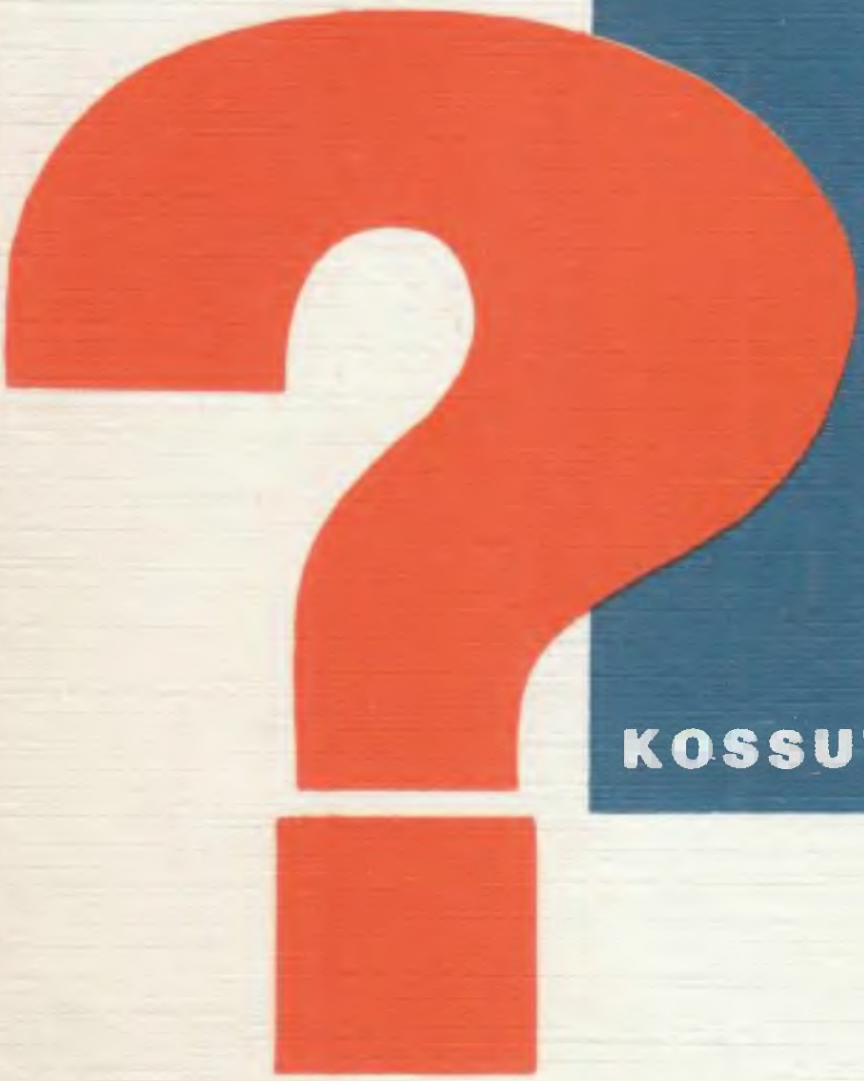

KOSSUTH · 1975

Hogyan fejlődik a szocialista demokrácia

Napjaink kérdései

Kiss Artúr

Hogyan fejlődik a szocialista demokrácia?

Politikatudományi vázlatok

Kossuth Könyvkiadó / 1975

ISBN 963 09 0352 0
© Dr. Kiss Artúr, 1975

Előszó

Ez a tanulmány napjaink egyik legfontosabb kérdésével, a szocialista demokrácia fejlesztésével foglalkozik. A marxizmus klasszikusainak alapján, továbbá a szocialista építés eddigi tapasztalatainak figyelembevételével kívánja — népszerűsítő szinten — összefoglalni az e folyamattal összefüggő megfontolásokat, amelyek a demokrácia kiszélesítésének elvi alapjaként szolgálnak.

Ez a terjedelmileg szűkre szabott könyvecske nem tart és nem is tarthat igényt eredetiségre. Amit tartalmaz, az esetenként részletesebben, sőt tartalmasabban fellelhető a különböző párthatározatokban, a kommunista és munkáspártok vezetőinek állásfoglalásaiban, a demokráciáról író marxista tudósok és politikusok írásaiban. E munka szerzője nem tudta és nem is kívánja tárgyalni a szocialista demokráciával kapcsolatos összes kérdést. Nem illetékes arra sem, hogy számba vegye és értékelje e hatalomgyakorlás eddig felhalmozott tapasztalatait. Végül arra sem törekedett, hogy konkrét javaslatokat tegyen a szocialista demokrácia fejlesztésére. Mindezeket a tennivalókat az arra illetékes politikusok és egyéb szak-

értők, jogászok, közgazdászok, politológusok és más hozzáértő emberek hivatottak megtenni.

E tanulmány egészen szerény célt tűz maga elé. Azt, hogy a szocialista demokráciáról szóló marxi—lenini interpretáció megtárgyalásából adódó elméleti következtetéseket bocsássa közre. Ezek összefoglaló tárgyalásával, illetve a körülöttük — várhatóan — kibontakozó vitával segítse elő azt, hogy jobban megértsük azokat az elméleti kiindulópontokat, amelyek pártunk szocialista demokrácia fejlesztésére irányuló törekvéseinek alapjai. Másrészt ezeknek az általános érvényes elveknek a konzekvenciáiból adódó tennivalók elvi felvázolásával kívánja előmozdítani a demokratizmus tökéletesítését célzó erőfeszítéseket. A kismonográfia ezzel akarja szolgálni a párt XI. kongresszusával összefüggő elméleti előkészítő munkát.

Hogyha e könyvecske arra készteti olvasóit, hogy pontosabban fogalmazzák meg az erre a témakörre vonatkozó gondolataikat, ha az abban összegezett álláspontokkal szembeni ellenvetések megalapozott vita után egy elfogadhatóbb állásponthoz juttatnak el, akkor e munka betöltötte kitűzött feladatát.

1. fejezet

Mi a demokrácia? Mi a szocialista demokrácia?

A demokrácia meghatározására vonatkozóan az életben számos felfogás található. Vannak nézetek, amelyek szerint meghatározott *uralmi* forma. (Ilyen a görög klasszikusok demokrácia felfogása, a francia felvilágosodás egyes képviselőinek nézete, a XVIII. századi és a XIX. század elejei liberális gondolkodás álláspontja.) Eszerint a demokrácia a szegények, a dolgozó tömegek uralma.

A demokrácia *másik* felfogása, amely elsősorban a XIX. század derekától vált elterjedtté és Alexis de Tocqueville nevéhez fűződik, a demokráciát *kormányzati* formának tekinti. Az előző nézettől eltéróen, amely azt vizsgálja, *ki uralkodik* a társadalomban, lényegesebbnek annak tisztázását tekinti, *hogyan uralkodnak*, hogyan kormányoznak, milyen jogok találhatók egy adott társadalomban.

Végül a demokrácia *harmadik*, rendkívül elterjedt felfogása szerint a demokrácia valamiféle *kívánatos állapot:* „jóléti társadalom", a „szabadság birodalma", „szabad világ" stb.

A demokrácia e háromféle koncepciója nem véletlenül alakult ki. Meghatározott osztályérdekek dik-

tálják annak leszögezését, hogy a demokrácia uralmi forma, a szegények, a dolgozók hatalma. Ugyanakkor a dolgozó tömegek tudatos képviselői mindenkor fellépnek a demokráciának pusztán kormányzati rendszerként, illetve csakis valamiféle elvont pozitív értékként való általános értelmezése ellen.

A marxizmus szerint a demokrácia *politikai kategória:* egy adott osztály *hatalomgyakorlásának módja,* amely elsősorban az állam meghatározott osztálytartalmú tevékenységében és ezen túl meghatározott formai jegyeiben jut kifejezésre.

A demokrácia *tartalmi oldalát* az jelenti és egyben az szabja meg, *melyik osztály uralkodik.* A demokrácia szó szerinti fordításban népuralmat jelent. Ezt azonban a marxizmuson kívül csak az ókori klasszikus gondolkodók, Platón, Arisztotelész és a felvilágosodás írói fogták fel a szegények uralmaként. Az ókori társadalomtól kezdődően a különböző politikusok és közírók a „nép"-nek a legkülönbözőbb kizsákmányoló osztályokat nevezték. Éppen ezért annak a meghatározása, hogy adott esetben ki tekintendő „nép"-nek, messzemenően eldöntötte, hogy a demokrácián tulajdonképpen kinek az uralmát értették.

Az ókori antik rabszolgatartó társadalomban a demokrácia valójában a szabadok egy meghatározott rétegének kormányzatát jelentette.

A középkori városállamokban a demokrácia a polgári, iparos, kézműves, kereskedő elemek döntő befolyását fejezte ki.

A francia forradalomban a jakobinusok diktatúrájának idején a „népuralom" a plebejus tömegek, elsősorban a kispolgárság diktatúrájának jelölésére szolgált.

A modern időben az igazi demokrácia egyedüli uralkodó osztálya a dolgozó nép lehet. A polgári tár-

sadalom, amelyben ez nem valósulhat meg, ezért csak formai demokráciát jelenthet.

A népuralom valóságosan csupán a szocialista forradalmat követően bontakozik ki, mivel annak során a dolgozó tömegek válnak a társadalmi élet uraivá.

Mi dönti el azt, hogy kinek a kezében van a hatalom? A polgári gondolkodók szerint ennek kritériuma az, hogy kiknek milyen egyetértésével kormányoz egy adott politikai rendszer. Ennek mértékét pedig szerintük az dönti el, hogy mennyien szavaztak rá. A történelemben azonban nemegyszer előfordult, hogy a választást különböző manipulációkkal az uralkodó osztály érdekeinek megfelelően befolyásolták, és így a dolgozók nem saját osztályérdekeiknek megfelelően szavaztak. Másrészt, nemegyszer megfigyelhető, hogy az egyetértés mozzanata egy bizonyos időben és egy bizonyos kérdéskörben fennáll (mondjuk a választás idején). Ezt követően azonban a polgári hatalomgyakorlás már nem tekinti mérvadónak a választási eredményt, sem a választópolgárok egy adott időszakban elfoglalt álláspontját. Így a legszélesebb polgári demokrácia körülményei között is megtörténhet a hatalomnak a választópolgárok véleménye ellenére való gyakorlása. Milyen egyetértésre támaszkodik ez esetben a rendszer?

A demokrácia osztálytartalmának kérdését — a marxizmus szerint — *nem a választási eredmény vagy az egyetértés formális kinyilvánítása dönti el. Az az alapvető ismérve, hogy az adott hatalmi forma kinek az osztályérdekeit szolgálja és milyen módon biztosítja a hatalmon levők akaratának érvényesülését.* Ezen túl a demokrácia osztálytartalmának kritériuma az is, hogy *kiknek, mely osztályoknak, milyen rendszabályokkal teszi lehetővé az aktív részvételt a*

döntéshozatal folyamatában és a végrehajtás ellenőrzésében.

Ezekhez a tartalmi mutatókhoz viszonyítva csak formai jellegű az olyan, a demokráciával mindenképpen szoros összefüggésben levő kérdések eldöntése, *hogy hogyan, milyen eljárásokkal és szervezeti formák keretében valósul meg a demokratikus uralom, milyen mértékű beleszólást biztosít az uralkodó osztályhoz tartozókon kívül más társadalmi csoportok számára* stb., stb.

A demokratikus uralomnak ezek, a diktatórikus önkényuralmi rendszerekkel szembeni fő megkülönböztető jegyei a következők:

Először is, a demokratikus hatalomgyakorlás deklarálja az állampolgárok egyenjogúságának elvét. (Másik kérdés azután az, hogy ezt mennyire következetesen érvényesítik.)

Másodszor, a demokratikus rendszerben általában lehetővé válik a lakosság többsége számára az, hogy a politikai életben részt vegyen, s a közügyek eldöntésébe közvetlenül vagy közvetve beleszóljon. (Ismét csak más kérdés, hogy ez mennyire marad pusztán formálisan deklarált lehetőség, illetve ez a jog mennyire realizálódhat a gyakorlati politikai életben.) A demokratikus hatalomgyakorlásnak *további* — az önkényuralomtól megkülönböztető jegye — az, hogy az állampolgárok számára meghatározott szabadságjogokat biztosítanak. (E szabadságjogok politikai, jogi jellegű rendezést, adott jogosítványokat jelentenek, vagyis kimondásuk nem foglalja automatikusan magában annak biztosítását, hogy ezekkel a gyakorlatban élni is lehet.) Végül demokratikus rendszer *sajátos megkülönböztető jegye az is,* hogy a demokráciában a különböző ügyek intézésében demokratizmus érvényesül. A demokratizmus sajátos

vezetési-ügyintézési eljárások összessége, olyanoké, mint pl. a különböző vezető beosztások választás útján történő betöltése, a képviselet elve, a képviselők beszámolási kötelezettsége, a többségi döntés elve, a vezetők felelőssége választóikkal, megbízóikkal szemben, a bírálat és a vita joga stb., stb.[1]

A demokrácia tartalma és formái, s a demokrácia intézményei a demokrácia osztályjellegétől függenek, vagyis attól, hogy a demokrácia mely osztály hatalmát fejezi ki. Ezt fogalmazta meg Lenin 1919 szeptemberében a proletárdiktatúráról szóló brosúra tervezetében, amikor a XX. századi demokrácia egyes közösnek látszó vonásait így jellemezte: „Szabadság". Lehet „reális szabadság a bérmunkások számára; — a parasztok számára". Lehet „szabadság a kizsákmányolók számára". Ezért óhatatlanul adódik a kérdés: „Szabadság, kinek? kitől, mitől? miben?" Az „Egyenlőség" lehet „a kizsákmányolt és kizsákmányoló egyenlősége. Az éhes és a jóllakott egyenlősége. A munkás és a paraszt egyenlősége." Jogos ezért e kérdés: „Kinek az egyenlősége, kivel? miben?"[2]

A brosúrához írt másik tervezetében Lenin a demokrácia általánosan megfogalmazott ismérveit a

[1] A demokrácia nem azonos a demokratizmussal. *Először is* különböznek abban, hogy a demokratizmus az ősközösségi társadalomban is fellelhető volt, míg a demokrácia csak az osztálytársadalomban jelent meg az állammal együtt és mindaddig fennmarad, amíg az állam létezik. *Másodszor*, a demokratizmus nemcsak politikai kategória. Az eljárásoknak ez a rendszere érvényesülhet a gazdaságban, a szellemi életben egyaránt, továbbá a hatalmi viszonyoktól függetlenül is. *Harmadszor*, a demokrácia megszűnése után megmaradhatnak és meg is maradnak majd a demokratizmus különböző formái mint a kommunista társadalom önigazgatásának magától értetődő eljárásai és módjai.

[2] *Lenin* Összes művei. 39. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 254—255. old.

szocialista forradalmat követő időszak viszonyaira a következőképpen konkretizálta: „A demokrácia, konkrétan... α) valamennyi állampolgár törvény előtti egyenlősége. — Nem lehet egyenlőség a kizsákmányolóval, amikor megdöntik... β) politikai szabadság valamennyi állampolgár számára. Nem lehetséges politikai szabadság a kizsákmányolók számára... γ) döntés valamennyi állampolgár többsége alapján. — Nem: a kizsákmányolók kivételével és az *ingadozók ellenére*... *Szavazás* útján történő döntés, ez a békés vagy tiszta demokrácia lényege. Valójában *pénzzel* a polgári demokráciában... Döntés osztályharc és polgárháború útján a kizsákmányolókkal szemben = proletárdemokrácia... Döntés szavazás útján teljes mértékben csak általános becsületesség esetén volna lehetséges (ergo, *már* az osztály nélküli társadalomban). ha nincs ellenállás a kizsákmányolók részéről."[3]

*

A szocialista demokrácia új típusú néphatalom. Ez nemcsak elnevezésében, hanem *ténylegesen* is a nép uralma.

A szocialista demokrácia a proletárforradalom első napjaitól a kommunizmus felépítése utáni időszakig, az állam elhalásáig *a dolgozó nép hatalomgyakorlási módja.* E hosszú történelmi időszakban természetesen a szocialista demokrácia — mind formáit, mind terjedelmét tekintve — jelentős változásokon megy keresztül.

Miután mind a szocialista társadalom építése során, mind a kommunizmusban a különböző társadalmi csoportok nem egyforma helyzetet foglalnak el a társadalmi életben, miután fennmarad a különböző tár-

[3] Ugyanott, 433—434. old.

sadalmi osztályok és szociális rétegek különbsége, többek között abban is, hogy mennyire létérdekükből fakadóan, és ennélfogva milyen aktívan építik az új társadalmat — *a szocialista demokrácia nem lehet és nem is marad osztályokon felül álló, osztályoktól független demokrácia.* A szocialista demokrácia — *munkásdemokrácia.* E demokráciára elsősorban és döntően a munkásosztály érdekei, nézetei, normái, szemléleti módja, igazságérzete és életfelfogása nyomja rá bélyegét. Ebben a jellegében kifejeződik az, hogy a munkásosztály a szocializmust, a kommunizmust építő társadalom vezető ereje. Ezt hangsúlyozta a többi között Kádár János elvtárs nyíregyházi beszédében is: „A legfontosabb az, hogy a munkáshatalom szilárd legyen, a munkásosztály vezető szerepe érvényesüljön társadalmunk életének minden területén, s hogy a munkásosztály történelmi célja, a szocialista társadalom felépítése megvalósuljon."[4]

A szocialista demokrácia *olyan politika eszköze és hatalmi berendezése, amely a kommunizmus építését segíti.* Ez nemcsak a munkásosztálynak, hanem az összes többi dolgozó osztálynak is a legbensőbb történelmi — de sokban napi — érdeke is.

A szocialista demokráciát először az jellemzi, hogy *tömegdemokrácia.* E hatalom a „néppel, a népért és a nép által" valósítja meg politikai céljait. Ez a demokrácia részben közvetlen demokratikus, a nép aktivitásán nyugvó uralom, amely a dolgozó tömegek közvetlen részvételével valósul meg. Egyben közvetett demokratikus is, a döntések egy részét a választott képviseleti, ill. egyéb vezető szervek hozzák.

A szocialista demokrácia egész intézményrendszere arra irányul, hogy először is, minél szélesebb tömege-

[4] Népszabadság, 1974. márc. 30.

ket vonjanak be a hatalom gyakorlásába, másodszor, hogy lehetővé tegyék számukra, hogy a kormányzás tartalmát-irányát közvetlenül, vagy közvetve meghatározhassák, illetve ellenőrizhessék. Ennek következménye, hogy közvetve vagy közvetlenül a tömegek gyakorolják a hatalmat, hogy a dolgozók képviselői foglalnak helyet az állam, a társadalom összes felelősebb posztjain, ahol saját megbízóik, a nép akaratát érvényesítik.

Miután a dolgozók nem minden kérdésben döntenek közvetlenül, miután a megbízottak, képviselőik, illetve vezetőik az ő nevükben foglalnak állást, irányítják folyamatosan a különböző területeket, a szocialista demokrácia tömegdemokratikus jellegét *a vezetők és a vezetettek kölcsönös alárendeltsége*, s ezen belül a vezetőknek, a nép képviselőinek kiemelt felelőssége biztosítja. Minden társadalmi élet elemi feltétele az, hogy a beosztott dolgozók fegyelmezetten, szervezetten, a vezetés utasításait pontosan és gondosan végrehajtva cselekedjenek. A szocialista demokráciában azonban nemcsak ennek az elvnek és gyakorlatnak szereznek érvényt. A vezetés itt a dolgozók bizalmából van helyén. Feladatait az szabja meg, hogy a dolgozók akaratát kell érvényesítenie. Ezért a vezetők csak addig lehetnek vezető beosztásban, amíg e meghatalmazást bírják és amíg e célt szolgálják. Ebből következik, hogy a szocialista demokráciában a vezetők felelősséggel tartoznak a népnek, kötelesek akaratának megfelelően vezetni, érvényesíteni — mégpedig vezető posztjuk alapjául szolgáló szaktudásuk vagy magasabb szintű politikai ismereteik, tapasztalataik mértékében — a dolgozók szemléletét, érdekét, akaratát és erről be kell és el kell számolniok.

A szocialista demokrácia *elsősorban a politikai* szférában *érvényesül és döntően politikai jellegű szabályozást valósít meg.*

Annak következményeként azonban, hogy köztulajdon van és ez az egész társadalom érdekét szolgálja; másodszor, hogy a szocialista állam a dolgozó nép megbízottjaként jelentős szervező-nevelő társadalomirányító tevékenységet folytat, végül, de nem utolsósorban, mivel a kommunista párt vezető szerepet játszik és ennek eredményeként a szocializmus tudatos képviselői egységesen léphetnek fel az élet különböző területein — *lehetővé válik, hogy a tömegdemokrácia kilépjen a politikai szféra kereteiből.* A szocialista társadalom fokozatosan általánossá váló homogenizálódása megteremti az alapját annak, hogy *a politikai tényező a politikán túli szférákban nagyobb szerephez jusson.* Ez lehetővé teszi, hogy *a demokratizmus a társadalmi élet csaknem minden területére* — természetesen az ott uralkodó törvényszerűségek talaján és azoknak megfelelően — *kiterjedhessen és hatékonyan érvényesülhessen.* A szocialista demokráciában a demokrácia olyan lényeges megnyilvánulási formája, mint pl. a véleménynyilvánítás, a bírálat, a különböző alternatívák vitája, a többségi véleményt figyelembe vevő szabályozás, a széles körű népi ellenőrzés kiterjed a gazdasági folyamatok vezetésére, ügyintézésére, ellenőrzésére éppúgy, mint a kultúrára, a szociális szférára, az emberek közötti viszonyok szabályozására stb. Ezzel lehetővé válik, hogy a dolgozók közvetlenül, illetve képviselőik útján a politikán kívül is érvényesíthessék akaratukat, vagyis megvalósíthassák minden társadalmi térre kiterjedő és ilyen értelemben véve totális uralmukat.

A szocialista demokrácia a legszélesebb szabadságjogokat biztosító népuralom. Eltörli azokat a korlá-

tozó rendelkezéseket, amelyek még a legdemokratikusabb polgári országokban is csorbítják a dolgozók jogait és gyakorlatilag kizárják őket a társadalmi ügyek intézéséből. Megszünteti azokat a hátrányos megkülönböztetéseket, amelyekkel nemük, fajuk, származásuk, vallásuk vagy más önkényes okok miatt a polgári demokráciákban is sújtják az embereket. A szocialista demokráciában „a törvényesség egy és oszthatatlan", „nincsen külön törvény a vezetők és külön törvény a vezetettek számára".

A szocialista demokrácia nem csupán a jogtalan és igazságtalan korlátoktól szabadít meg. E hatalmi forma a valamire, így a munkára-, a tanulásra-, a pihenésre-, az üdülésre- stb. való jogot is kimondja, vagyis összességükben *az egyén emberi szabadságának és sokoldalú kibontakozásának elérését szolgáló szabadságjogok széles körét rögzíti és biztosítja.*

A szocialista demokrácia magában foglalja *a jog és a kötelesség egységét.* Azt, hogy a dolgozó meghatározott kötelességei teljesítésének arányában részesülhet és részesül a jogokban. Vagyis nincsen jog kötelességteljesítés nélkül, nincsen kötelességteljesítés megfelelő jogok biztosítása nélkül.

Végül, *a szocialista demokrácia nem csupán formálisan deklarálja, hanem ténylegesen, a valóságban is lehetővé teszi, hogy a jogokat érvényesíteni lehessen.* tehát az emberek élhessenek jogaikkal.

*

A szocialista demokrácia említett jellemzői nem változatlanul érvényesülnek a szocializmus egész időszakában. Formáik, mértékük mindenkor a konkrét történelmi helyzettől függ. Ezért is írja G. H. Sahnazarov: „A szocialista demokrácia nem született és

nem is pattanhatott elő kész, befejezett formában, mint Minerva Jupiter fejéből. Mint a szocialista állam formája a létrejövetel és a tökéletesedés több szakaszos útját járja be és a szocialista, a kommunista építés feladatainak megoldásával, a kizsákmányoló rendszer nyomasztó maradványainak az ember társadalmi viszonyaiból és tudatából való kiküszöbölésével. egyre érettebb formát ölt."[5]

Azt a tényt, hogy a szocialista demokrácia — mint Lenin mondotta — *„milliószor* demokratikusabb minden polgári demokráciánál"[6], egyes marxista politikusok és teoretikusok nemegyszer úgy értelmezték, mintha e fölény egyszer s mindenkorra megoldaná e demokrácia minden kérdését és a szocialista demokrácia nem szorulna semmiféle fejlesztésre. Ez súlyos tévedés. *A szocialista demokrácia változó, fejlődő uralmi rendszer, melynek demokratizmusa szűkebb vagy tágabb lehet.* E demokratikus hatalomgyakorlás nem mindig és nem automatikusan felel meg adekvátan azoknak a lehetőségeknek, amelyek egy bizonyos időszakban adva vannak, vagy azoknak a szükségleteknek. amelyeket a szocialista társadalom további fejlődése igényel. Ennélfogva a szocialista demokrácia adott állapotát állandóan elemezni kell abból a szempontból, hogy az mennyire elégíti ki a követelményeket és mennyiben szükséges e demokráciát tökéletesíteni. Ennek a feladatnak megoldását elősegíti a szocializmusban az, hogy fokozatosan felszámolódtak e társadalmi rend ellenségei; a szocializmusban baráti. egyre inkább szocialista tudatossággal áthatott osztályok és szociális rétegek találhatók, amelyek sa-

[5] *G. H. Sahnazarov:* Szocialisztyicseszkaja demokratija. Moszkva 1972. 4. old. (oroszul).

[6] Lásd *Lenin* Összes művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 244. old.

ját érdekünknek tekintik a szocializmus, a kommunizmus építését. A szocialista hatalomgyakorlási eljárások szakadatlan fejlesztése és tökéletesítése nem megy magától, ösztönösen, pusztán a dolgozó tömegek óhajára alapozódva. Ennek megvalósítása, irányítása és példamutatással való előmozdítása is a tudatos szocialista erők, mindenekelőtt a kommunista párt kötelessége.

2. fejezet

A szocialista demokrácia kiszélesítésének feltételei és szükségessége[1]

A demokratizmus fejlesztését mindenkor a társadalmi viszonyok előbbrehaladása alapozza meg. 1945-ben, a felszabadulás után a fasiszta rendszer szétzúzása, a földreform, a reakciós erők fokozatos kiszorulása a közéletből, a haladó erők befolyásának megnö-

[1] A demokrácia — mint azt az előző részben tárgyaltuk — államforma, a hatalomgyakorlás módja. Mégis a köznapi életben nemegyszer előfordul, hogy ezt a kifejezést nem ezzel a tartalommal használják, hanem a demokratizmust jelölik vele. Miután ez az eljárás rendkívül elterjedt — annak ellenére, hogy elméleti szempontból ez a szóhasználat feltétlenül kifogásolható —, munkánkban a demokrácia kifejezést általában a demokratizmus értelmében fogjuk használni. Vagyis amikor a szocialista demokrácia kiszélesítéséről vagy fejlesztéséről beszélünk, tulajdonképpen e hatalomgyakorlási forma demokratizmusának elmélyítését tartjuk szem előtt. Amikor a munkahelyi, üzemi, lakóhelyi vagy egyéb demokrácia terminusát használjuk, tulajdonképpen a szocialista demokrácia demokratizmusának egyes megnyilvánulási módjait értjük. Ez az eljárásunk találkozik a mindennapos használatban elterjedt értelmezéssel és ezért lehetővé teheti, hogy mondanivalónk, ha a tudományos terminológia szempontjából nem is pontosan, de verbálisan, szemantikailag a közértelmezéssel egyezően fejezze ki az e problémakörbe tartozó mondanivalót.

vekedése tette lehetővé, hogy — a társadalmi átalakulás eredményeként és részeként — a demokratizálás terén is előbbre lépjünk, és megerősödjön a népi demokrácia rendszere. A fordulat éve, 1948 után a proletárdiktatúra kivívásával a reakciós erőknek mindenfajta hatalomtól való megfosztásának eredményeként újabb lépést tehettünk előre, megvalósulhatott a szocialista demokrácia, a dolgozó tömegek uralma. A személyi kultusz kifejlődése játszott döntő szerepet abban, hogy a széles körű demokratizálódás ekkor feltárult lehetőségei nem váltak maradéktalanul valóra.

Hogy a szocialista demokratizmus, a tömegek részvétele a közügyekben mennyire rendszerünk sajátja, mutatja az is, hogy még 1956-ban is, az ellenforradalmi lázadás időszakában, kommunisták és pártonkívüliek, munkások, parasztok, értelmiségiek nagy számban, teljesen *önként, spontán* módon jelentkeztek a néphatalom, a gyárak, a tsz-ek, a pártbizottságok védelmére.

A néptömegek aktivitása, öntevékenysége nagy szerepet játszott 1956—1957-ben az ellenforradalom utáni konszolidáció során. Sok ezren dolgoztak a párt újjászervezésén, a termelés beindításán, a széncsatában, és védték a nép államát a karhatalom, a munkásőrség soraiban.

A Magyar Szocialista Munkáspárt is VII. kongresszusától kezdve nagy figyelmet szentel a szocialista demokratizmus továbbfejlesztésének. Ez nem véletlen: *az elmúlt évtizedekben országunkban bekövetkezett fejlődés lehetővé és egyben szükségessé is teszi, hogy újabb lépést tegyünk előre a demokrácia fejlesztésében.*

Milyen tényezők játszanak jelentős szerepet ennek megalapozásában?

A szocialista demokratizmus továbbfejlesztését az teszi *lehetővé*, hogy *először is*, nincs többé országunkban olyan ellenséges osztály vagy szociális réteg, amely a demokratikus jogok kiszélesítését megkísérelhetné a szocializmus ellen felhasználni. Nincs tehát olyan belső erő, amely rendszerünket megdönthetné, kívülről pedig a szocialista országok szövetségi rendszere véd bennünket és vereségre kárhoztatja az imperialista intervenciót.

Másodszor: a szocializmus alapjainak lerakása után a társadalom gazdasági és politikai helyzete megszilárdult. A dolgozó osztályok és szociális rétegek érdeke egyre több ponton egybeesik, közöttük egyre erősödik a szövetség, a népi-nemzeti egység. Pártunk helyes politikájának eredményeként a dolgozó tömegek mind határozottabban magukénak vallják a hazánkban kialakult szocializmust építő rendszert.

Harmadszor, a dolgozó tömegek a munkáshatalom évtizedei alatt hozzászoktak a demokratikus rendhez, mind többen és mindjobban megtanulták a közügyek demokratikus intézését.

Negyedszer, a szocialista építés minden területén a párt, illetve a szocializmus tudatos erőinek befolyása dominál.

A fejlődés jelenlegi szakaszán *elkerülhetetlen szükségességgé is válik* a szocialista demokrácia fejlesztése.

Ezt *először* az teszi elkerülhetetlenné, hogy a szocialista építés a dolgozó tömegek aktivitásának további kibontakoztatását követeli meg. Ehhez viszont meg kell teremteni a megfelelő mozgási teret és lehetőségeket.

Másodszor, ahhoz, hogy a dolgozó tömegek valóban szocialista emberekké váljanak, anyagi helyzetük

rendeződését követően mind lényegesebbé válik a dolgozó tömegek *önnevelése*. Ezt viszont csakis azzal lehet megvalósítani, ha tudatosan bevonjuk őket a szocialista építésbe, a közügyek intézésébe.

Harmadszor, a gazdaságirányítási rendszer reformja lehetővé tette, hogy a különböző helyi érdekek szabadabb mozgástérhez jussanak. Ugyanakkor a helyi vezetők kevesebb kötöttséggel, kevesebb felsőbb utasítással, öntevékenyen, nagyobb önállósággal működhetnek. Ahhoz, hogy ezek a lehetőségek a szocializmust elősegítő módon realizálódjanak, elengedhetetlen, hogy a dolgozó tömegek tevőlegesen bekapcsolódhassanak az új körülmények adta lehetőségek kihasználásába, az eddigieknél szabadabban kezdeményezhessenek pozitív akciókat, hallassák szavukat, érvényesíthessék akaratukat mind a gazdasági, mind a politikai életben, megvalósíthassák vezetőik ellenőrzését stb.

Negyedszer, a szocialista demokrácia, a tömegek aktivitásának megnövelése egyrészt előmozdíthatja, hogy a dolgozók feltárhassák és realizálhassák mindazokat a pozitív lehetőségeket, amelyeket a szocializmus magában rejt. Másrészt, lehetővé teszi, hogy a dolgozók éberségét és aktivitását felhasználva, a szocializmus erői hatékonyan küzdhessenek a fellépő különböző negatív tendenciák, az anyagi ösztönzés hibás értelmezéseként megjelenő anyagiasság, a fokozott önállósággal való visszaélés, az egyes vezetők szubjektivizmusa, önkényes intézkedései stb. ellen.

Ötödször, a szocialista demokrácia fejlesztése mindjobban vonzó példaadás lesz a tőkés világ dolgozói számára, s ezzel hozzájárulhat a világon végbemenő haladó irányú átalakulások meggyorsításához.

Mindezekért hangsúlyozza az MSZMP X. kong-

resszusának beszámolója, hogy: „Az államélet, a szocialista demokrácia továbbfejlesztése olyan feladat, amelynek sikeres megoldása lendületet ad további fejlődésünknek”[2].

[2] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1971. 96. old.

3. fejezet

A szocialista demokrácia fejlesztésének alapelvei és alapvető tartalma

A demokrácia fejlesztése nem elvont, időn, téren, feltételeken kívül álló folyamat. Mindenkor a *demokrácia osztályjellege határozza meg, melyek lesznek a demokrácia kiszélesítésének alapvető elvei.* Az alapelvek konkretizálása viszont már mindenkor az adott történeti körülmények függvénye. Azok szabják meg a szükséges intézkedéseket s a demokratizálás mértékét.

A szocialista demokrácia fejlesztésének *alapvető elve* az, hogy *a demokratizmus kiszélesítésének a munkáshatalom megerősítését kell* szolgálni. Elő kell tehát mozdítania, hogy *a hatalom munkás jellege megszilárduljon, s e hatalom erősödjék, tevékenysége eredményesebbé és hatékonyabbá váljon.*

Ezért szögezte le Kádár János a X. kongresszuson a Központi Bizottság beszámolójában: „Az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztése a munkáshatalom, a szocialista állam további megszilárdítását, erejének növelését, hatékonyságának fokozását jelenti."[1]

Hasonló gondolatot fejtett ki Biszku Béla is a X.

[1] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 96. old.

kongresszuson elhangzott felszólalásában: „Társadalmunkban, osztálypolitikánknak megfelelően, a szocialista demokrácia fő célja az, hogy tovább erősödjék általa a munkásosztály hatalma az egész dolgozó nép érdekében, hogy hatékonyabban érvényesüljön a munkásosztálynak és pártjának vezető szerepe, tovább szilárduljon a munkásosztálynak és szövetségeseinek termékeny kapcsolata, növekedjék a pártot támogató dolgozó tömegek közéleti aktivitása."[2]

A szocialista demokrácia fejlesztése tehát egyáltalán *nem jelent liberalizálást*, amelyet az imperialista fellazítási politika hirdetői ajánlanak számunkra, amit a tömegek között is igyekeznek népszerűsíteni.

A liberalizálás olyan intézkedéseket jelent, amelyeket ugyan a demokratizmus általános fejlesztésének jelszavával vezetnek be, de valójában a szocialista rendszer ellenségeinek biztosítanak jogokat és előnyöket a szocializmus elleni küzdelmükben. Minden demokrácia osztályjellegű és ezért tényleges fejlesztésének is csak olyan lépések, intézkedések felelnek meg, amelyek az uralmon levő osztályt (vagy osztályokat) szolgálják. A liberalizálás képviselői szándékosan vagy tudattalanul nem vetnek ezzel számot, a demokratizálás lépéseit öncélúaknak tekintik, illetve állítják be. A liberalizálás hívei — ha nem is mindig formálisan, ténylegesen viszont mindenképpen — a szocializmus ellenfeleire építenek, miközben megtagadják a szocializmus érdekeit. A liberalizálás programjának végrehajtásával a reakció képviselői, az imperialisták olyan erőket kívánnak jogokhoz juttatni, olyan fellépéseknek igyekeznek teret biztosítani, amelyek a szocializmussal ellenségesen állnak szemben. A liberalizálás arra irányul, hogy meg nem történtté

[2] Ugyanott, 229. old.

tegye a kizsákmányolóknak a hatalomért folytatott harcokban elszenvedett vereségét és „békés", „csendes" ellenforradalommal, látszólag jelentéktelen reformintézkedések sorával megdöntse a proletárdiktatúrát és a régi rend urainak adja vissza a hatalmat. Mindezeknél fogva a *liberalizálás a szocialista demokrácia fejlesztésének, magának a szocializmusnak halálos ellensége.*

A szocialista demokrácia kiszélesítése nem lehet és ténylegesen nem is kapunyitás jobbra. Ez a folyamat *nem a dolgozók ellenségei, hanem a nép számára biztosít új lehetőségeket.* Azt jelenti, hogy *megteremtik számukra a közélet irányításába való bekapcsolódás új formáit, módszereit, lehetőségeit. A szocialista demokrácia fejlesztése olyan területek és olyan hatáskörök népi igazgatásához való átmenetet jelent, vagy készít elő, amelyeket a dolgozók eddig sem közvetlenül, sem közvetve nem tudtak irányítani vagy ellenőrizni.*

A szocialista demokrácia kiszélesítése ily módon sohasem állhat ellentétben a hatalom munkásjellegével és érdekeivel. Ezért is mondotta fentebb idézett hozzászólásában Biszku Béla: „A szocialista demokrácia a munkásosztály céljait, a nép ügyét szolgálja, erősíti a munkásállamot, a néptömegek politikai aktivitásának fokozásával meggyorsítja a szocialista társadalom felépítését ... Teljesen félreértik a szocialista demokrácia lényegét és funkcióit azok, akik szembeállítják azt a proletárdiktatúrával és úgy képzelik el, hogy a szocialista demokrácia a proletárdiktatúrától különálló tényező, a társadalmi fejlődés folyamatában »átveszi«, »helyettesíti« a proletárdiktatúra korábbi funkcióit ... A kérdés olyan feltevése, hogy »vagy proletárdiktatúra, vagy szocialista demokrácia« — akár jobboldali, akár »baloldali« néző-

pontból történik — elméleti és politikai szempontból hibás. Pártunk tapasztalata is bizonyítja, hogy a szocialista demokrácia kiteljesedése a proletárdiktatúra erősítését, továbbfejlesztését szolgálja. Amikor hazánkban az ötvenes évek elején csorbát szenvedett a szocialista demokrácia, meggyengült, veszélybe került rendszerünk, hatalmunk: a proletariátus diktatúrája."[3]

A szocialista demokrácia fejlesztése — továbbá — *gyökeres ellentéte mindenfajta liberalizmusnak.* A szocialista demokrácia kiszélesítésétől idegen, intencióival szemben áll az, hogy a formális demokrácia leple alatt eluralkodjék a liberalizmus és ennek megnyilvánulásaiként a fecsegés és a demagógia szabadsága, úrrá váljon a tehetetlenség, az elnézés a fegyelem és a rend megbontóival, a szocialista erkölcs és jog szabályainak megsértőivel szemben, amely aláássa a szocialista hatalom cselekvőképességét és erejét. Szocialista társadalmunk demokratizmusának fejlesztése nem jelentheti az anarchizmus, az elvtelen megalkuvás és elnézés térhódítását, nem vezethet a rendbontás, a fecsegés „szabadságára". Éppen a dolgozó többség érdekének szolgálata kívánja meg, hogy a leghatározottabban fellépjenek mindenfajta lazasággal, fegyelmezetlenséggel szemben, amely minden esetben csakis egy rendbontó, fegyelemtől irtózó kisebbség önző érdekeit fejezi ki.

A szocialista demokratizmus a szocialista társadalom építésének s az új kommunista ember kialakításának egyik hatékony előmozdítója. A teljesebb demokrácia igényét csakis azzal tudjuk hatékonyan kielégíteni, hogy biztosítjuk a fegyelmet, a rendet, a hozott határozatok betartását s ezzel a dolgozó töme-

[3] Ugyanott, 238. old.

gek által hozott döntések következetes érvényesítését, a demokratikus többség akaratának valóra váltását. Ezért mondotta Kádár János, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa ülésén elhangzott felszólalásában: „*A szocialista demokrácia rendet és fegyelmet is jelent, nemcsak a vita szabadságát.* A szocialista demokrácia nemcsak eszmecserék intézménye, nemcsak a közügyekbe való beleszólás mindinkább bővülő, mind nagyobb tömegekre kiterjedő joga. Ez is, de más rendeltetése is van: a nép boldogulásának szolgálata, a szocialista célok elérésének előmozdítása. A szocialista demokráciához hozzátartozik, hogy ha már tanácskoztunk, éltünk a vita szabadságával, lehetőleg jussunk közös nevezőre arról, mi is a tennivaló, s amikor döntöttünk és cselekszünk, kössön minket az a szocialista fegyelem, amely a szocialista demokráciának is elengedhetetlen része, sőt célja és értelme is."[4]

A szocialista demokratizmus kiszélesítését és tökéletesítését a Magyar Szocialista Munkáspárt tűzte napirendre. Ennek a lépésnek *alapvető célja a széles dolgozó tömegek fokozottabb bekapcsolása a közügyek szocialista intézésébe, vagyis a szocialista demokrácia tömegdemokratikus jellegének elmélyítése.* Ez a hatalom további erősítését, szocialista jellegének fokozását szolgálja.

A szocialista demokratizmus fejlesztésének ezt a tartalmát rögzítette az MSZMP IX. kongresszusa is, ahol Kállai Gyula a következőket mondotta: „amikor a szocialista demokráciát tovább szélesítjük, azt akarjuk elérni, hogy dolgozó népünk még közvetlenebbül,

[4] Népszabadság, 1973. febr. 10.

jobban, aktívabban éljen a demokratikus jogokkal, mindenki kivegye részét üzeme, vállalata, termelőszövetkezete ügyeinek, de egyben községe, városa, megyéje, hazája országos nagy ügyeinek intézéséből is, és ily módon a gyakorlatban az eddiginél is jobban valósuljon meg az az igazság, hogy a nép a hatalom birtokosa."[5]

Kádár János a Központi Bizottságnak a IX. kongresszuson elhangzott beszámolójában külön ki is hangsúlyozta: „Rendszerünk demokratizmusának erősítése egyértelmű azzal, hogy a dolgozók, a lakosság közvetlenül vagy képviselői útján, mind nagyobb mértékben hozzászólhasson érdemileg azokhoz a kérdésekhez, amelyekben érdekelt."[6]

Kádár János a párt X. kongresszusán tartott beszámolójában ismételten leszögezte: „arra kell törekedni, hogy a lakosság még nagyobb tömegei vegyenek részt a közéletben az állami szervek, a tanácsok és más állami szervezetek munkájában."[7]

Kádár János a fenti gondolatokat ismételte meg nyíregyházi beszédében, amikor arról szólt: „Rendszerünk sajátossága, fontos vonása, hogy minél több eszmeileg tisztán látó, a szocializmus célját vállaló, érte tenni képes és tenni akaró ember hallassa szavát a közösség ügyeiben. Arra törekszünk, hogy politikánkba, a kormányzat kérdéseibe, az üzemek, a termelőszövetkezetek belső életébe, a tanácsok tevékenységébe minél több embernek legyen módja beleszólni."[8]

*

[5] Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1967. 197—198. old.

[6] Ugyanott, 38. old.

[7] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 96. old.

[8] Népszabadság, 1974. márc. 30.

A tömegek mindenoldalú aktivizálásának, a tömegdemokráciának a programja azon a történetfilozófiai tényen alapul, hogy a tömegek és ezen belül a néptömegek a történelem igazi alkotói, azaz minden társadalmi szempontból lényeges mozgást, eseményt, meghatározott állapotokat és állásfoglalásokat az érdekeikre, illetve az azokat meghatározó feltételekre vagy aktív cselekvésükre lehet visszavezetni.

A tömegek és ezen belül a néptömegek mindenekelőtt a termelés fő erői. Munkálkodásuk nélkül a társadalom élete nem lenne fenntartható. A lakosság e nagy csoportja nemcsak a munka, a termelés fő alanya, hanem egyben a termelőerők fejlődésének előmozdítója is. Egyrészt úgy, hogy a mindennapos munkája során ezt a tevékenységét megkönnyítő, vagy hatásfokát emelő tökéletesítéseket hajt végre a termelési eszközökön, eljárásokon. Másrészt, a technikai fejlődés, a tudományos vívmányok hasznot hajtó eredményeinek tömeges adaptálója, aki ezáltal hozzájárul az eredmények, a tudományos és technikai vívmányok széles körű elterjedéséhez és fejlődésükhöz.

A tömegek és ezek között a dolgozó nép azzal, hogy minden forradalmi társadalmi alakulás fő ereje, a termelőerők és a termelési viszonyok között megbomlott összhang helyreállítója.

A tömegek az osztályharc fő szereplői. A haladó osztályok szövetsége mint a néptömegek tömörítésének eszköze, történelmileg hallatlanul jelentős. Minden fontos társadalmi átalakulás — akár nemzeti függetlenségi harc, akár a forradalom — alapvető erői. e harcok sikerének (vagy pedig kudarcának) fő tényezői. A történelem „hétköznapjain" a tömegeknek vezetőik számára nyújtott hallgatólagos vagy aktív támogatása, illetve akár puszta jelenlétük is a külön-

bözö politikai szervezetek és vezetők harcának, politikai harci eljárásaiknak, mozgásaiknak fő mozgatója és adandó alkalommal eredményeik záloga, vagy kudarcuk legmélyebb oka.

A tömegek a szellemi életben is jelentős szerepet játszanak. Egyrészt termelőtevékenységükkel részben biztosítják azt, hogy olyan anyagi javak álljanak rendelkezésre, amelyek a kulturális és tudományos tevékenység folytatásához szükségesek. Másrészt úgy. hogy a munkamegosztás adott rendszerében betöltött funkcióikkal a szellemi tevékenységet folytatókat függetlenítik a szellemi munkára.

A tömegek és ezen belül a néptömegek önálló kulturális alkotó tevékenységet is folytatnak: a népművészet, a népdal, a népi iparművészet, a népmesék, mondák stb. alkotói. Végül, a tömegek a szellemi alkotók legszélesebb „felvevő piacát" alkotják. Támogató vagy elutasító magatartásuk jelentősen befolyásolja a szellemi alkotások irányát, mértékét, sorsát.

Ezek a történetfilozófiai tények — ha a kizsákmányoló társadalmak viszonyai között sokszor leplezetten és torzultan is — az emberiség egész története során megnyilvánultak. Amennyiben a szocialista forradalom felszabadítja a dolgozó tömegeket, nyilvánvalóan teljes mértékben kibontakozhatnak bennük ezek a történelemalkotó tendenciák és ezzel hallatlan mértékben meggyorsítható a társadalom előrehaladása.

Éppen ezért a szocializmus tudatos erőinek az a kötelessége, hogy megszervezzék a tömegeket és bevonják őket a szocialista építésbe, hogy ezáltal alkotó aktivitásukat teljes mértékben a haladás érdekében kamatoztathassák. Ezért mondotta Lenin: „Minél mélyrehatóbb a forradalmi átalakulás. annál több aktív erőre van szükség ahhoz. hogy befejezzük a mű-

vet, a kapitalizmusnak a szocializmus apparátusával való felváltását... csak a legszélesebb néptömeg, azok önálló kezdeményező ereje birkózhat meg ezzel a feladattal"[9]. Másutt Lenin így írt: „Minél nagyobb, minél felelősségteljesebb az új történelmi feladat, annál több emberre van szükség, akiknek millióit kell bevonni e feladatok önálló megoldásába."[10]

Ez a törvényszerűség feltétlenül érvényes a szocializmus fejlődésének jelen szakaszán is. Ezért a szocializmus híveinek törekedniük kell arra, hogy ennek követelményeit hatékonyan érvényesítsék. *A szocializmus magasabb szintű építése* — amelyet az adott időszakban folytatunk — *azt jelenti, hogy a politikai, gazdasági, kulturális-szellemi és egyéb posztok meghódítása, uralása és az említett területeken folyó tevékenység fő irányainak meghatározása után arról kell gondoskodnunk, hogy az élet minden területén átültessük a gyakorlatba a szocializmus elveit.* Míg azonban a politikában és a gazdaságban viszonylag könnyű a szocializmust győzelemre segíteni (bár ott sem sétagalopp ennek megvalósítása), jóval összetettebb, nehezebb, bonyolultabb feladat annak elérése, hogy az új rendet az emberek tudatában, mindennapos életében, életmódjukban is diadalra vigyük és ezzel oszthatatlanul teljessé és véglegessé tegyük a szocializmus győzelmét.

Téves dolog azt hinni, hogy a dolgozó tömegek támogatása csak addig szükséges, amíg nem hódítjuk meg a hatalmat és nem biztosítjuk annak megszilárdulását. Kommunista gőgre vall az a gondolat, hogy *csak ekkor* és *erre* kell a tömegek mozgósítása, a ve-

[9] *Lenin* Összes művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 145. old.

[10] *Lenin* Összes művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 425. old.

lük való együtthaladás és aktív társadalmi tevékenységük. A való élet realitásainak önhitt figyelmen kívül való hagyása, a technokrata gondolkodásnak, az elit-elmélet elfogadásának jele az a sokszor nyíltan vagy világosan ki nem mondott, de a gyakorlatban nemegyszer érvényesülő felfogás, hogy a szocializmus további építéséhez már elegendő az addig aktivizált tömegek többé vagy kevésbé tevőleges támogatása és hogy a továbbhaladás fő feltételét a kormányzásban levők bölcsessége, paternalista kormányzási intézkedései, az intézményesült mozgások és formák között tevékenykedő szervezetek tevékenysége jelenti, amely a tömegek és főleg az eddig politikai tapasztalatokra szert nem tett dolgozók mozgását csak olyan zavaró tényezőnek tekinti, amely akadályozza a jól bevált eszközökkel és eljárásokkal működő kormányzati, hatalmi mechanizmus társadalomirányító ténykedését.

A bekövetkezett változások véglegessé tétele, a hatalom megszilárdításának napirendről le nem került feladata *éppúgy, mint a további haladó társadalmi átalakításokat célzó intézkedések* sikeres megvalósítása annak a függvénye, miként gondolkodik róluk a nép, miként viszonyulnak hozzájuk az érdekeltek. a néptömegek, mennyire teszi azokat magáévá a dolgozó nép.

Az élet mélységeinek szocialista átformálása elképzelhetetlen kívülről jövő akciókkal, bármilyen bölcs, szervezett erők kezdeményezzék és szorgalmazzák is azokat. Ez csakis maguknak az érdekelteknek közreműködésével lehet eredményes. Nekik kell önmagukat, körülményeiket, egész létüket szocialista módon átalakítaniok. Nekik kell ezt az ügyet magukévá tenniük, a saját területükön megoldandó feladatokat felleíniük, kitűzniük az elérendő célokat és elérésükön

fáradozniuk! Nekik kell az ezzel összefüggő nehézségeket leküzdeniük, a maguk harcait megvívniuk. A szocialista vezetés, a szocializmus tudatos hívei segíthetnek ebben nekik útmutatással, küzdhetnek hű harcosokként soraikban, de helyettük és még kevésbé nélkülük semmiféle tartós eredményt el nem érhetnek.

A szocializmus magasabb szintű építése ily módon az eddigieknél is jobban függ a néptömegek tevékenységétől, akciójától és támogatásától. Szükségszerű feladatai teljesítése annak függvénye, hogy az élet különböző területein hol, hogyan látnak megoldásukhoz a dolgozó tömegek és miként segítik a maguk helyzetismeretével, találékonyságával, bölcsességével, tetteivel, kimeríthetetlen erejével a szocializmus tudatos hívei által javasolt és irányított tennivalók elvégzését. A szocializmus magasabb szintű építése csak a dolgozó nép odaadó, tevőleges támogatása révén győzhet és szilárdulhat meg véglegesen, csak a tömegekkel együtthaladva válik uralkodóvá a szocializmus a társadalmi élet minden sejtjében, minden területén.

*

A dolgozó tömegek társadalmi aktivitásának fokozása komplex feladat. Magában foglalja: *a)* a különböző határozatok előkészítésében és meghozatalában, *b)* a döntések végrehajtásában, illetve c) annak ellenőrzésében való részvételüket.

A tömegek részvétele mindenekelőtt a különböző határozatok megalkotásában jelentős. Először is azért, mert — kiváltképp a mindennapi munka- és életkörülményeiket érintő döntésekben — a dolgozók pótolhatatlan értékű helyzetismerettel rendelkeznek. Bármennyire sokoldalú és pontos legyen is egy ve-

zető szerv tájékozottsága az adott területről, ebbe bele kell tartoznia, hogy ismerjék a tömegek véleményét, elképzeléseit, várható reagálását. Ezért a dolgozókkal bármely határozathozatal előtt folytatott tanácskozások az alulról jövő észrevételekkel egészítik ki a felsőbb szervek helyzetismeretét.

Másodszor, a tömegeknek a határozatok előkészítésébe, illetve meghozatalába való bevonása szükségessé teszi, hogy kellően tájékoztassák őket a döntések indítékairól, végrehajtásuk menetéről és ezek várható következményeiről. A gondoknak és a döntés jogának ez a megosztása a dolgozók felelősségérzetének fokozódására vezet. Ez egyúttal egyik fontos biztosítéka annak, hogy a határozatokat a tömegek támogassák és végrehajtsák.

Társadalmunkban jelenleg is megvalósul a tömegek ilyenfajta aktivizálása a különböző aktívákon, termelési és egyéb tanácskozásokon keresztül. Mégis, annak ellenére, hogy a tömegek részvételének a határozathozatal folyamatában óriási a jelentősége, nemegyszer találkozhatunk olyan törekvésekkel, amelyek célja, hogy ezt a minimálisra csökkentsék, illetve formálissá tegyék.

A tömegekkel való tanácskozás, a határozathozatalban való részvételük a vezetés elengedhetetlen része, amely elősegíti az irányító tevékenység jobb végzését. A vezetés művészete többek között abban áll, hogy fellelje azokat a kérdéseket, amelyekben szükséges, hogy a tömegekkel szót váltson, olyan problémákat tűzzön napirendre, amelyekhez a tömegek szakértőként szólhatnak hozzá. A szocializmusban pedig alig található olyan közérdekű probléma, amelyben a dolgozók, vagy pedig azok tudatosabb, hozzáértéssel rendelkező képviselői ne tudnának szakértelemmel állást foglalni.

Fontos területe a tömegek aktivitásának a meghozott határozatok végrehajtásába való bekapcsolásuk. Ennek során tettekben valósul meg a dolgozóknak a hozott határozatokkal való azonosulása, s e gyakorlat során szereznek felbecsülhetetlen értékű tapasztalatokat. A tett mezején lesz számukra világossá a társadalmi élet mechanizmusa, a hozott döntések helyessége vagy pedig pontatlansága, illetve — esetleg — hibás volta. A határozatokban kitűzött célok megvalósítása során kényszerülnek a tömegek arra, hogy ne csak a kérdések megközelítésének módját és elemzésük készségét sajátítsák el, hanem a gyakorlatias gondolkodást is. Az elmélet és a gyakorlat között meglevő különbségnek a határozatok végrehajtása során bekövetkező áthidalása pedig aktivitásuk, kezdeményező készségük, energiájuk kibontakoztatására készteti őket. A határozatok végrehajtásában való részvétel ilyen módon a tömegek hatalmas nevelő iskolája. Másrészt, éppen a dolgozó milliók részvétele a döntések valóra váltásában egyben sikeres teljesítésük legdöntőbb feltétele.

A tömegek bevonása a határozatok végrehajtásába már jelenleg is a legkülönfélébb formákban valósul meg; a legváltozatosabb társadalmi munkáktól kezdve a tanácsok, a tömegszervezetek állandó vagy alkalmi feladatok megoldását szolgáló bizottságaiban folytatott tevékenységen át az állami, gazdasági, társadalmi szervekben végzett állandó munkáig. Mégsem lehetünk elégedettek az elért eredményekkel, mert jelenleg csupán a dolgozó tömegek kisebbsége foglalkozik a közügyek intézésével, és ezeknek a körét jelentős mértékben lehetne bővíteni.

A dolgozó tömegek aktivitásának jelentős területe a határozatok végrehajtásának ellenőrzésébe, a szocialista rendszer szerveinek felügyeletébe való bevo-

nás. Ez egyszerre több vonatkozásban is fejleszti a tömegek tudatát és cselekvését.

Először, arra készteti őket, hogy érdemben megismerjék azt, amit ellenőrizniük kell, tehát mind az adott területet, mind a vele kapcsolatos döntéseket.

Másodszor, az ellenőrzés azonosulást is jelent azzal az üggyel, aminek érdekét szolgálja. Ily módon a nép ellenőrző tevékenysége megnöveli a dolgozó tömegek felelősségérzetét.

Végül a szocialista rendszer hatékony működését szolgáló felügyelet aktivizálja a tömegeket: mozgósítja őket a pozitív erők melletti és a káros hatások elleni fellépésre.

A népi ellenőrzés társadalmi jelentősége is igen nagy. Betekintést nyújt a szocialista rendszer mindennapjaiba, többek között azzal is, hogy a különböző döntések végrehajtásának módját és ennek hatását tárja fel. Eközben a társadalmi gyakorlat olyan területeit világítja meg, amelyek a dolog természeténél fogva rejtve maradnak a vezetés előtt, vagy amelyeket egyes közbülső fórumok nemegyszer „lakkozva" és megszépítve tükröznek vissza. A szocializmussal ellentétes tevékenység elleni küzdelem egyik leghatékonyabb módja ugyancsak a népi ellenőrzés.

Természetesen a népi ellenőrzés lényegének félreértése, ha azt csakis a negatív jelenségek leleplezésére korlátozzák. Ezzel az értelmezéssel nemegyszer találkozni a mindennapi életben, amikor is valamiféle panaszhivatalként, a káros jelenségeket regisztráló, illetve üldöző intézményként kezelik a népi ellenőrzést. *A népi ellenőrzés* ezzel szemben — *a szocialista ország népének gazdaként való fellépését jelenti, azt, hogy felelősséget vállalnak a szocialista rend minden ügyéért.* A népi ellenőrzés a milliónyi agynak, a dolgozó tömegek százezreinek és millióinak gondolati

erőfeszítését jelenti, amelynek eredményeként a munkát szakadatlanul javítják és mind magasabb szintre emelik. A népi ellenőrzés éppen ezért a dolgozók sokoldalú kezdeményező készségét és aktív cselekvését is jelenti.

A dolgozó tömegek ellenőrző tevékenységének kifejlesztésében vannak eredményeink. Népi ellenőrzési rendszerünk hatékony szervezet elsősorban a negatív jelenségek leleplezésében. Mind több a jele annak, hogy nagy tömegek között megszűnt a közömbösség az őket közvetlenül nem érintő kérdésekkel szemben. mind többen felelősséggel, gazda módjára foglalnak állást a közösség ügyeiben. Ennek a tendenciának továbbfejlesztése előrehaladásunk egyik legfontosabb feltétele.

A dolgozó tömegek aktivitásának, a társadalmi ügyek intézésébe való bevonásának óriási jelentőségét húzza alá Kádár János az MSZMP Központi Bizottságának beszámolójában a IX. kongresszuson. „Ha minden állampolgárunk mindenütt szocialista vívmányaink birtokosaként védi rendszerünket és eredményeit, szembeszáll rosszindulatú bírálóival és csorbítóival, a visszaélőkkel, ha mindenki saját példás magatartásával és munkájával bizonyítja, hogy nálunk a hatalom és minden jog a dolgozó népé, de a jog és az igazság a helytállás és a kötelességteljesítés révén valósul meg — akkor ez hatalmas lendületet ad a demokrácia fejlődésének."[11]

Ezért a párt nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy javítsa a dolgozók különféle szervezeteinek munkáját, illetve olyan új formákat teremtsen, amelyekben cselekvésük kibontakozhat. Ezért törekszik pl. a tanácsok tevékenységének fellendítésére,

[11] Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve. 39. old.

arra, hogy a különböző értekezletek, termelési tanácskozások munkája megszabaduljon formális jellegétől és e szervezeti formák hatékonyak legyenek.

A dolgozók észrevételeinek, bírálatának figyelembevétele, az ésszerű javaslatok bürokratizmustól mentes gyors megvalósítása, a dolgozók véleményének igénylése és a tevékenységükre való támaszkodás a szocialista termelés, a szocialista közélet fejlesztése, a tudatosságra való nevelés fontos ösztönzője.

*

A tömegdemokrácia jelszavával kapcsolatos félreértések közé tartozik az, hogy a demokrácia kiszélesítése kizárólag a munkásoknak, a fizikai dolgozóknak biztosít nagyobb beleszólást az ügyek vitelébe. s ezért fejlesztése csak a munkásoknak, a fizikai dolgozóknak ügye, s ehhez az értelmiségnek, az alkalmazottaknak, a szellemi dolgozóknak nincsen különösebb köze.

A tömeg fogalmának a fizikai dolgozókra való leszűkítésével, és ebből kiindulva a tömegdemokrácia értelmének ezzel az eltorzított értelmezésével nem lehet egyetérteni.

A marxizmus a tömeget nem azonosítja a fizikai dolgozókkal. E kategóriába azok az embercsoportok tartoznak, amelyeket a munkamegosztás rendszerében a vezetőktől az különböztet meg, hogy először is *egy adott viszonylatban* nincs irányító funkciójuk, hanem alárendeltek és végrehajtják mások, a vezetők utasításait. Másodszor — ennek következtében — *az adott kérdésben* a társadalmi folyamathoz és ezen keresztül a történelmi eredményhez való hozzájárulásuk pusztán e csoportok tagjai személyes erőinek, képességeiknek, anyagi és egyéb lehetőségeiknek

függvénye. Ebben eltér a vezetők tetteinek következményeitől. Ugyanis a vezetők tetteinek eredményeiben személyiségük egyéni és társadalmi adottságain túl az általuk vezetettek aktivitása is kifejezésre jut, és ennélfogva tevékenységük hatványozottan kihat a társadalmi folyamatokra és megsokszorozódva épül bele a történelembe.

A munkamegosztásban ily módon sajátos helyzetet elfoglaló embercsoportot. a *tömeget* a marxizmus *először is történelmileg konkrét csoportnak tekinti.* Marx és Engels „A szent család" című művükben bírálták a Bauer fivéreket, akik felléptek a tömegek ellen, amelyeket valami elvontan tárgyalható masszaként fogtak fel, Marxék e nézettel folytatott vitájuk közben megállapítják: „Egyáltalában a *tömeg meghatározatlan* tárgy, amely ezért sem meghatározott akciót nem hajthat végre, sem meghatározott viszonyba nem léphet. A tömegnek, ahogyan ez a kritikai kritika tárgya, semmi köze nincs a *valóságos* tömegekhez, amelyek viszont igen tömegszerű ellentéteket alkotnak egymás között."[12]

Marx és Engels e művükben a továbbiakban leszögezik, hogy a tömegek történelmi koronként mások és mások. Amikor a valóságos történelmet tárgyalják, arról mint meghatározott tömegek akcióinak eredményéről beszélnek. Így pl. a nagy francia forradalomról szólva megállapítják, hogy benne a burzsoázia tömegeinek érdeke érvényesült, amely szembenállt azoknak a tömegeknek az érdekeivel, amelyeknek a francia forradalom politikai eszméi nem fejezték ki a valóságos érdekeit, s amelyek ezért csak időlegesen voltak képesek a burzsoáziával együtthaladni.[13]

[12] *Marx—Engels* Művei. 2. köt. Budapest 1958. 154. old.
[13] Lásd ugyanott, 80—81. old.

Lenin — Marx és Engels e fejtegetéseit elemezve — általánosító jelleggel a következőkben foglalja össze e mű egyik alapmegállapítását: „A XVI. század és a XIX. század »tömege« »eleve« különböző volt."[14]

A tömeg kategóriája — másodszor — egy adott társadalomban is csak rendkívül konkrétan határozható meg. Marx és Engels írták „A német ideológia" című művükben, hogy az uralkodó osztályon belül sajátos munkamegosztás alakul ki egyrészt az osztály aktív, konceptív ideológusai (akik közé nemcsak a teoretikusokat, hanem a jogászokat és politikusokat is besorolják), másrészt az osztály valóságos aktív tagjai között, akik az előbbiek tevékenységéhez inkább passzív és receptív módon viszonyulnak.[15] Ez a tagozódás azonban — mint másutt kimutatják — nemcsak az uralkodó osztályra, hanem majdhogy minden osztályra jellemző. Vagyis minden osztályon belül különbség alakul ki, például a politikában játszott szerepüket tekintve, az osztály politikai vezetői és az osztály tömegei között. Hasonló differenciálódás jön létre — de sokszor más szereplőkkel a vezetés és a tömeg különböző pólusain — egy tulajdonos osztály gazdasági funkcióinak ellátását tekintve, de más vonatkozásokban is.

Egy Lyndon Johnson, mint az Egyesült Államok elnöke, az amerikai burzsoázia politikai vezetője volt. Mint több rádió-, illetve tv-adó, valamint farm milliomos tulajdonosa viszont — nem számottevő tőkeerejénél fogva, gazdasági funkcióját tekintve — az Egyesült Államok burzsoáziájának ama tömegeihez tartozott, amelyeket a Rockefellerek, Morganok, Dupontok vezettek és vezetnek ma is.

[14] *Lenin* Összes művei. 29. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 15. old.

[15] Lásd *Marx—Engels* Művei. 3. köt. Budapest 1960. 46. old.

Amikor a tömegdemokráciáról szólunk, a tömeg kategóriáját a marxista értelemben használjuk. Ennélfogva a *tömegdemokrácia kiszélesítése nem azonos azzal, hogy a fizikai dolgozók nagyobb beleszólást nyernek a közügyek eldöntésébe.* Ennek a jelszónak *az az alapvető tartalma, hogy a társadalom egyes konkrét területein nemcsak a vezetők, hanem az ott tevékenykedő, vagy pedig az adott területtel kapcsolatba kerülő nem hivatásszerűen irányító emberek is széles körű aktív, alkotó szerepet játszhatnak az ügyek intézésében, az adott terület sorsának befolyásolásában.*

Mivel a fizikai dolgozók azok, akiknek a legkevésbé vannak döntési jogosítványai, a tömegdemokrácia kiszélesítése vitathatatlanul *elsősorban* az ő beleszólásukat és részvételüket biztosítja a vezetésben.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a többi dolgozók, a szellemiek és az alkalmazottak, sőt a társadalmi élet egyes területein vezető szerepet betöltő emberek, akik egy másik poszton, illetve szférában már nem irányítanak, nem kapnak hasonló jogokat. A tömegdemokrácia *ezeknek a rétegeknek is* számottevő szerepet biztosít ott, ahol eddig semmiféle jogosítványuk, beleszólásuk nem volt. A tömegdemokrácia kiszélesedésével fokozatosan megszűnik az a helyzet, hogy a munkamegosztás egy adott területén és beosztásában dolgozó vezetőnek kizárólagos joga volt az irányításra, és az általa irányítottaknak erre semmi befolyása nem lehetett. E megbízottak, egyszemélyi vezetők mellé tanácsadóként, vagy — az adott munkakörtől és a konkrétan intézendő ügyektől függően — társirányítóként a széles dolgozó tömegek, illetve azok képviselői lépnek. Más szóval *a tömegdemokrácia azt jelenti, hogy a nem hivatásos vezetők, tehát az úgynevezett laikus elem is tevőlegesen részt vehet*

a döntéshozatalban, a határozatok végrehajtásában, illetve ennek irányításában is, valamint az ellenőrzés folyamatában. A szocialista demokrácia kiszélesítése azt eredményezi, hogy *növekszik azoknak a területeknek és kérdéseknek a száma, amelyekben a népi-laikus részvétel érvényesül.*

*

A tömegdemokrácia fő célkitűzése, a széles tömegek bevonása a közösségi ügyek intézésébe egy igen lényeges kérdést érint: a laikus és a szakértő elem viszonyának problémáját.

A dolgozó tömegeknek a társadalmi kérdések eldöntésére való aktivizálását nemegyszer utasítják el azzal az érvvel, hogy a közérdekű problémák nem érdeklik az átlagembereket, akiknek nincs is róluk tudomásuk, még kevésbé áttekintésük. A dolgozók széles körű döntési jogát pedig sokan azért tartják kockázatosnak, mert úgy vélik, hogy ezzel tér nyílik a tömegek demagóg manipulálását megvalósító elemek számára s a dolgozók által hozott határozatok elsősorban hangulatukon, emóciójukon, de semmiképpen sem a szakértelmen fognak nyugodni. Vagyis ily módon az a veszély fenyeget, hogy a döntések nem lesznek optimálisak. Ezek az érvek eléggé megalapozottaknak tűnnek ahhoz, hogy ne lehessen figyelmen kívül hagyni azokat.

Meg kell tehát vizsgálni, mennyire helytállóak azok az ellenvetések, amelyek a hozzáértésre, a szakértelemre hivatkozva vitatják annak helyességét, hogy a legszélesebb tömegeknek teret nyissanak arra, hogy beleszólhassanak a társadalmi kérdések rendezésébe.

A laikus elem döntéshozatala elleni fellépést nem-

egyszer az a szándék mozgatja, hogy a vezetőket, a szakképzett embereket óvja az illetékteleneknek tűnő beavatkozásoktól, lehetővé tegye azt, hogy megmaradjon munkájuk integritása és a vezetők, illetve a szakértők saját hatáskörükben szabadon tényked hessenek. Esetenként azonban az is előfordul, hogy az említett érvek és a szellemükben fogant intézkedések az „egyszerű emberek" lenézéséből, a hivatali, vállalati vezetők, irányítók jelentőségének túlbecsüléséből, sőt gőgjéből erednek.

A laikus és a szakértő elem viszonyának tárgyalásakor szembetűnik, hogy azoknál, akik a kettő között ellentmondást látnak, és az egyik elemet ki akarják iktatni, nyilvánvalóan összemosódik több szint, több egymást nem fedő kategória. Nemegyszer azonosítják a szakembereket és a vezetőket, a szakembereket, illetve a meghatározott szakképzettséggel rendelkező egyéneket, illetve a szakembereket és a bizonyos kérdésekben informált káderekt. Ez súlyos hiba. Nyilvánvaló pl., hogy egy adott vezető nem lehet minden esetben szakember minden kérdésben, amiben döntenie kell és az esetek túlnyomó többségében nem is kell azzá lennie. Ennélfogva *a vezető is lehet bizonyos kérdésekben laikus, hiszen nem érthet mindenki minden kérdéshez.* Tény továbbá, hogy *a szakképzettség önmagában véve nem tesz valakit minden kérdésben szakemberré.* Egyrészt, a legképzettebb ember is a szakmáján kívül eső kérdésekben laikussá lesz. Ezért is hibás, ha pusztán a vezető funkció, vagy a szaktudás alapján egyesek önmagukat szakembereknek, a többi embert pedig hozzá nem értő, kontár laikusnak minősítik, akit ki kell zárni az ügyek intézéséből.

A laikus és a szakértő kérdését sohasem lehet általánosan eldönteni. Mindenkor *egy adott kérdésben* való jártassággal, szaktudással, informáltsággal, dön-

téshez való joggal bíró emberek alkotják az úgynevezett szakértők körét és másrészt azok az egyének, akik *ugyanabban* a kérdésben ilyen ismeretek és információk híján vannak, akik megfelelő döntési jogosítványokkal nem rendelkeznek — jelentik a laikus elemet.

Milyen viszony lehetséges a két csoport, a szakértők és a laikusok között a döntéshozatal folyamatában?

A határozathozatal, a végrehajtás és az ellenőrzés szakaszában egyaránt elengedhetetlen a szakszerűség. A szakemberek nélkül, vagy az ellenükre hozott határozat ritkán lehet helyes. A legtöbb nem szakértői döntés végrehajtása általában kudarcot vall, és csődbe visz. Ez nyilvánvaló tény. Ezért első tekintetre vitathatatlannak tűnik az a megállapítás, hogy a szakemberek kezében van a helyzet kulcsa: az áttekintés, a hozzáértő, az optimális hatásfokot mérlegelni és számba venni képes döntéshozatal lehetősége. Ehhez viszonyítva a laikus a munkát, a jó eredmények elérését veszélyeztető amatőr tényezőnek, kockázatot nem ismerő és nem is vállaló „kibicnek" tűnik.

Az alaposabb vizsgálat mutatja csak ki, hogy a szakértő nem kizárólagos főszereplő, a laikus pedig egyáltalán nem mellőzhető tényező a döntéshozatal folyamatában.

Először is, a szakemberek egyáltalán nem alkotnak egy egységes, azonos nézeten levő és azonos módon fellépő embercsoportot. A gyakorlatban nemegyszer tapasztalható az, hogy az egyes kérdések megítélésében és eldöntésében az igazán éles, sőt szélsőséges nézeteltérések éppenséggel a szakértők között lelhetők fel. Ez abból fakad, hogy a bonyolultabb kérdések esetében általában ritka az, hogy egy megoldást min-

den szempontból tökéletesnek lehessen minősíteni és az tényleg a legjobb megoldás legyen. Minden, a szakértők által elképzelt, megtervezett, javasolt alternatívának vannak pozitívumai és negatívumai, amelyek elvi eltérésekre, illetve a szakértők közötti konfliktusokra vezetnek.

Számba kell venni továbbá, hogy a szakemberek nemcsak egy adott kérdés megoldása tekintetében oszolhatnak meg. Szakma szerint is különböző csoportjaik léteznek. Ennek következtében objektíve ütközhet és rendszerint ütközik is e különböző szakértők *szakmabeli* koncepcionális elképzelése közelítési és eljárási módjuk eltérése következtében is. Közismert pl., hogy olyan termelési kérdésekben, ahol a termelési folyamat időtényezői, költségkihatásai, preferenciái bonyolítják a helyzetet, a műszaki érdek nemegyszer konfliktusba kerül a gazdaságosság szempontjaival, a piaci igények a termelési érdekekkel, a termelést szolgáló preferencia-rendszer a nyereségtényezővel vagy a fogyasztással stb., stb.

A szakértői döntések szintjén maradva, számba kell venni azt is, hogy a szakemberi vélemény egy bizonyos szempontot tart szem előtt, esetenként csak azt az eszközrendszert, amellyel egy adott cél elérhető. Ez szükségszerűen bizonyos egyoldalúságra vezet, amely egy helyes határozat meghozatala szempontjából rendkívül káros lehet és megkérdőjelezi azt az állítást, hogy *csakis* a szakértői vélemény lehet helyes.

A vezetés — döntéshozatal. Ezért vagy a szakértők egyik csoportja dönt abban a kérdésben, hogy melyik alternatívát valósítják meg, és hatalmi szóval ráoktrojálja határozatát az ellenvéleményen levőkre, közöttük a más nézetet valló szakértőkre. Ebben az esetben a döntést nem lehet egyedüli és kizárólagos szak-

értői határozatnak tekinteni, hanem olyannak, amely a szakértők *egy részének* véleményét fejezi ki és egy adott erőviszonyt tükröz. Ezért a *rész*szakértői döntés egyáltalán nem jelenti azt, hogy ez az egyedüli helyes, a szakértelmen alapuló és ezáltal optimális határozat.

A döntéshozatal azonban általában véve nem kizárólagosan a szakértők dolga. A kérdések eldöntésének legtöbbször az a formája érvényesül, hogy az egyes kérdésekben az úgynevezett laikus elem hoz döntéseket, meghallgatva a szakemberek véleményét, s ezt követően a szakemberek egyik csoportjának álláspontját részesíti előnyben, mivel azt valamilyen csoport érték-orientáció szempontjából a maga számára elfogadhatóbbnak tartja. Vagyis rendszerint egy, a szakemberi vélemény szintjét felülmúló, átfogóbb érdek szempontjából történik — közvetlenül vagy közvetve — a határozathozatal és ez egy magasabb értékszempontnak való alárendelésben foglalja magában a szakemberek egy részének elképzeléseivel egyező, azonban nem kizárólagosan egyedüli szakértői véleményt.

Mindezek következtében a szakértői döntés nem a szaktudást par excellence képviselő álláspont és nem is tekinthető olyan határozathozatalnak, amely egyedül és kizárólagosan a szakértelmen alapul. A szakértői elem nem a döntéshozatal egyedüli bölcs és aktív tényezője.

Minden megalapozott és optimális hatékonyságra törekvő döntéshozatal alapvető feltétele a sokoldalú tájékozottság, a folyamatok áttekintése, a következmények mérlegelése. Különösen fontos ez a bonyolultabb rendszerek vizsgálata és irányítása esetében. Ahogy P. Rivett és R. L. Ackoff az operáció-kutatásról szóló művükben írják: „annak mértékében, ahogy

a helyzet bonyolódik, ami jellemző a szervezett rendszerekre ... egyre kevésbé válik világossá, hogy a problémák eldöntésének melyik módja, vagy módjai lesz. ill. lesznek a legjobbak. Elkerülhetetlenné válik e kérdés vizsgálata a legkülönbözőbb nézőpontokból, hogy tisztázzák, melyik megközelítés vagy a speciális megközelítések melyik kombinációja a legjobb." Művük másik helyén a szerzők a következőt írják: „a bonyolult rendszereket vizsgálva rendszerint lehetetlen előre megmondani, melyik lesz a lehetséges tudományos megközelítésekből a leghatékonyabb. Ezért elengedhetetlen az, hogy kipróbálják a különböző megközelítések maximálisan lehetséges számát, hogy kiválasszák azt a megközelítést vagy a megközelítések olyan kombinációját, amely a legjobban megfelel a megoldandó feladat konkrét feltételeinek. Ezt azonban csakis a legkülönbözőbb szakképzettséggel rendelkező tudósok kollektívája képes megtenni, vagy pedig olyan tudósok, akik olyan tudományok módszereivel is ismerősek, ahol ők nem szűk részletkérdésre szorítkozó specialisták, akik csak saját tudományukban hisznek, hanem olyan tudományokat is képesek felhasználni, amelyek szűkebb szakképzettségük körén túlesnek. Természetesen egyetlen tudományos kollektívában sem lehetséges megvalósítani azt, hogy az összes lehetséges nézőpontok képviselve legyenek. Ezért arra kell törekedni, hogy olyan emberi tulajdonságokkal rendelkező szakembereket vonjanak be a munkába, akik hajlandók tevékenységük eredményeit azoknak a tudományoknak a képviselői elé tárni. amelyekhez ők maguk nem tartoznak."[16]

Rivett és Ackoff szavaiból kitűnik. hogy először is az úgynevezett laikusok jelentős szerepet játszhatnak

[16] *P. Rivett—R. L. Ackoff:* Iszledovanyije operacij. Moszkva 1966. 41. és 45. old.

a szakképzettségükön kívül álló kérdések eldöntésében. Az úgynevezett szakértőknek pedig egyrészt oda kell figyelniük a laikusok szavára, másrészt döntéseiket, elképzeléseiket megítélés végett elébük kell tárniuk, hogy mindezek eredményeként helyes döntések születhessenek.

A laikusok véleménye és állásfoglalása ily módon *rendkívül jelentős.* Kiterjeszthetik és kiegészíthetik a döntést hozók látószögeit, feltárhatják a helyzetet, ahogyan azt az „alul levők", a „döntéshozatalon kívüliek" érzékelik és értelmezik, jelezhetik a problémákat, a különböző határozatokra várható reagálásokat. Mielőtt a döntést hozók megkapnák a visszacsatolást az információ hierarchikusan tagolt (és a híreket nemegyszer ízlésüknek megfelelően „szűrő" és „finomító") rendszerén keresztül, *a laikusok jelenthetik egy döntés következményeit,* vagy legalábbis az arra való visszahatást. Amennyiben az úgynevezett laikusok a dolgozó nép széles tömegeit jelentik, úgy állásfoglalásaik a „fentiek" látóhatárának a „lentiek" látóhatárával való egyesítését, s ezáltal teljesebbé tételét jelentik.

Miután a „laikusok", közöttük az „alul levők" nem általában, hanem *egy adott kérdésben* hiányzó speciális ismeretek, informáltság, illetve hatáskör hiányában laikusok, meglevő, de más irányú szakismereteik, tapasztalataik, látásmódjuk, módszertani közelítéseik alapján feltétlenül új szempontokból, új oldalakról, új eljárások segítségével értékelik a meglevő helyzetet és a tennivalókat. Ez viszont, az operációkutatás szabályai szerint, a valóság megközelítésének gazdagodását, a sokoldalú és a helyzetnek megfelelőbb döntés kimunkálását jelentheti. Mindezek miatt az az információ, vélemény és értékelés, amit a laikusok adhatnak, a helyzet adekvát megítélése, az op-

timális döntéshozatal szempontjából csaknem ugyanolyan fontos, mint a tudományosan felkészült szakértők véleményeinek tömege. Nem szabad emellett figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy ez utóbbiak hatásfokát lerontja az az objekív körülmény, hogy az elvont tételekből kiinduló szakvélemény nem képes figyelembe venni mindazokat a véletleneket, zavaró tényezőket, a konkrét helyzet sajátosságait, amelyek következtében a döntés megvalósulása tendencia jelleget ölt és a megvalósult határozat sohasem lesz százszázalékosan a meghozott döntések tükörképe.

A laikus elem jelentőségének felismerésén nyugszik tehát az az állásfoglalás, amit Kádár János elvtárs nyíregyházi beszédében így fejtett ki: „Mi nem féltjük a hatalmat attól, hogy a dolgozó emberek beleszólnak a döntésekbe, ellenkezőleg: a szocialista demokrácia továbbfejlesztésén azt értjük, hogy a munkások, a parasztemberek, az értelmiségiek, általában minél több dolgozó — megfelelő fórumokon és módon — beleszólhasson az irányítás, a vezetés kérdéseibe... Arra törekszünk, hogy politikánkba, a kormányzat kérdéseibe, az üzemek, a termelőszövetkezetek belső életébe, a tanácsok tevékenységébe minél több embernek legyen módja beleszólni."[17]

*

A dolgozó tömegek nem aktivizálódnak a társadalom ügyeinek intézésére önmaguktól, automatikusan, spontánul. Attól sem válnak a közélet aktív szereplőivé, hogyha pusztán felszólítjuk őket arra, hogy ezt tegyék. A dolgozók kétségkívül vonzódnak a szocializmushoz. Ezt a törekvésüket azonban a tudatosság

[17] Népszabadság, 1974. márc. 30.

szintjére kell emelni. Őket a szocializmusért folytatott harc és munka tudatos és aktív részvevőivé kell tenni. Ezért mondta Lenin a Szverdlovról szóló emlékbeszédében, hogy a szocialista forradalom „mélyebb, állandó sajátsága és győzelmeinek feltétele a proletártömegek, a dolgozók megszervezése volt és marad. A dolgozók millióinak ebben a megszervezésében rejlik a forradalom legkedvezőbb feltétele, győzelmeinek legmélyebb forrása."[18]

A tömegek megszervezése sokoldalú tevékenység. *Először is* elengedhetetlen, hogy a tömegek aktivitását gátló tényezőket kiküszöböljék. Ez — a többi között — magában foglalja egyrészt a bürokratikus, lélektelen ügyintézés megszüntetését éppúgy, mint a tömegeket paternalista módon kezelő vezetői stílus felszámolását. Másrészt megköveteli a csakis a magánérdekre tekintő gondolkodásmód kiiktatását és azt, hogy a közösség iránti felelősségre neveljék őket stb., stb.

Másodszor, szükség van arra, hogy kedvező feltételeket teremtsenek a dolgozók aktív tevékenysége számára. Így a többi között elengedhetetlen, hogy a dolgozók adott fejlettségének és igényeinek megfelelő szervezeti formákat és módszereket bontakoztassanak ki a meglevő szervezetekben vagy az újonnan létrejövőkben, hogy azok eredményesebben tudják nevelni és mozgósítani a dolgozókat és ugyanakkor az őket mozgató vélemények, akaratuk megbízható közvetítői legyenek.

Harmadszor, törekedni kell arra, hogy megnöveljék a dolgozók önbizalmát, kialakítsák és megerősítsék a legszélesebb dolgozó tömegekben azt a meggyő-

[18] *Lenin* Összes művei. 38. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 71—72. old.

ződést, hogy a társadalom ügyeit képesek átlátni, el tudnak bennük igazodni, meghatározott ismeretek megszerzésével helyesen tudnak bennük állást foglalni és cselekvésük ezáltal céljaik eredményesebb elérését szolgálja. Ezzel egyidejűleg fel kell lépniük a szakértői, illetve vezetői gőg, a néptől való elszakadás tendenciái, a kormányzati tennivalók mitizálása ellen.

Negyedszer, szükséges konkrétan megjelölni, hogy a társadalom ügyeinek intézésében a dolgozók hol, mit, hogyan tehetnek.

Végül, a szocializmus legtudatosabb erőinek egyrészt saját tevékenységükkel példát kell mutatniok arra, miként kell részt venni a közösségi életben. Másrészt a dolgozó embereket konkrét és lépésről lépésre egyre magasabb szinten közéleti feladatokkal kell megbízniuk, hogy ezáltal a társadalom ügyeinek aktív intézésébe bevonják őket.

Mindezekből kitűnhet, *a tömegdemokráciát, amely a tömegek ösztönös, parttalan áradásának képzetét kelti, a dolgozók élenjáró része kezdeményezi, szervezi és tereli megfelelő mederbe. A tömegdemokrácia fejlődése a szocialista élcsapat tudatos kezdeményezésének, a feladatok pontos megjelölésének, a tömegek megszervezésének és célszerű tettekre mozgósításának, az ellenséges vagy nem szocialista, hibás és káros alternatívák elleni fellépésének eredménye.*

Különösen fontos feladat az, hogy aktivizáljuk a munkásosztály tagjait. Kádár elvtárs mondotta az 1972. novemberi határozatról: „azt kívánjuk, hogy a munkásosztály mindenféle szempontból, tehát politikailag, morálisan és anyagilag is biztosítva lássa az

őt megillető helyet". Hasonlóan foglalt állást az MSZMP Központi Bizottságának 1974. március 19—20-i ülése. A határozat kimondotta: „A Központi Bizottság szükségesnek tartja olyan átgondolt intézkedési rendszer kidolgozását, amelynek eredményeképpen fokozatosan növekszik a munkások súlya a társadalom mindennapi életében."[19]

Nyilvánvaló, hogy a munkásosztály élenjáró és vezető szerepének érvényesítése nem képzelhető el a munkásság aktív fellépése nélkül. Még az esetben is, hogyha megbízottai szem előtt tartják érdekeit, a munkásosztály adott helyzete, beállítottsága, állásfoglalása, fellépése egyrészt tájékoztatja képviselőit arról, hogy miként él és gondolkodik, mit kíván saját osztályuk, másrészt súlyt ad fellépésüknek és nyomatékosabbá teheti érdekérvényesítő tevékenységüket. Ezért *elengedhetetlen az, hogy a munkásokat az eddiginél jobban aktivizáljuk a politikai életben, sokoldalúbban tájékozódjunk hangulatukról, véleményükről, akaratukról, a közélet különböző posztjaira bátrabban emeljünk olyan embereket, akik munkások, munkás környezetből jöttek és ennek gondolatkörét képviselik.* Ezt fejezte ki a Központi Bizottság 1974. márciusi határozata is, amikor kimondotta: „Tudatosan arra kell törekedni, hogy a munkában kiemelkedő munkások egyszersmind közéleti emberré is váljanak, szavuknak súlya legyen, s közéleti fórumokon is mind gyakrabban nyilvánítsanak véleményt üzemük, az ország és a világ kérdéseiről."[20]

[19] Népszabadság, 1974. márc. 22.
[20] Ugyanott.

4. fejezet

A szocialista demokratizmus kiszélesítésének mai fő irányai és fő feladatai

A szocialista demokrácia fejlesztésével kapcsolatos fő feladatokat és e folyamat mértékét, terjedelmét mindenkor a konkrét történelmi helyzet szabja meg.

A jelenlegi körülmények között a szocialista demokrácia kiszélesítésének fő irányai:

1. a demokrácia „decentralizálása";
2. a demokrácia „racionalizálása", valamint
3. a demokratizmus kiszélesítése személyi feltételeinek megteremtése.[1]

A szocialista demokrácia „decentralizálása" azt jelenti, hogy a döntések jogát és egyben a végrehajtás szervezését, ellenőrzését és az ezekért való felelősséget is alapjában véve arra a szintre, azokra a vezető testületekre ruházzák át, ahol egyrészt ismerik a

[1] Természetesen a szocialista demokrácia fejlesztése nemcsak e három rendkívül jelentős fő feladatcsoport realizálásából áll. Ide tartoznak olyan lényeges oldalai is, mint pl. az érdekek érvényesítése a közösségi érdek elsőbbsége alapján, vagy a szabadságjogok kodifikálása is. Ezek azonban elsősorban a szocialista demokrácia megvalósításának különböző formái és nem annyira a kiszélesítésével összefüggő feladatok.

problémákat, másrészt érdekeltek azok optimális megoldásában és végül, ahol ellenőrizni tudják a döntések végrehajtásának hatását, következményeit és ennek alapján operatíve, időben történő beavatkozással segíteni tudják a helyes határozatok megvalósítását és viszonylag gyorsan korrigálni tudják a helytelen határozatokat.

A demokrácia „decentralizálásával" a határozathozatal, végrehajtás és ellenőrzés közelebb kerül azokhoz, akiket be akarnak vonni a közösségi ügyek intézésébe. A „decentralizálás" olyan szinten történő döntéshozatalt eredményez, amelyen az ügyeket intézők és eldöntők számára áttekinthető és érthető a döntésre váró probléma, többé-kevésbé kézzelfoghatóbbak a tennivalók és ez is jobban ösztönöz az aktivizálódásra.

A demokrácia „decentralizálása" számos fontos feladatot foglal magában. Ezek közül *első és legfontosabb a szocialista demokrácia tömegjellegének kibontakoztatása, a dolgozók aktivitásának felkeltése széles körben.* Ezért mondotta az MSZMP X. kongresszusán Kádár János: „Arra kell törekedni, hogy a lakosság még nagyobb tömegei vegyenek részt a közéletben, az állami szervek, a tanácsok és más állami szervezetek munkájában."[2]

A szocialista demokrácia kiszélesítésének ezt a tömegekhez visszanyúló, tömegeket aktivizáló jellegét hangsúlyozza Kádár János elvtárs nyíregyházi beszédében: „Úgy véljük, a különböző fórumokon nagyobb lehetőséget kell biztosítani a dolgozóknak ahhoz, hogy az eddiginél nagyobb mértékben és még több kérdés eldöntésében vehessenek részt, talán még úgy is, hogy bizonyos rendelkezésre álló anyagi esz-

[2] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 96. old.

közök felett diszponáljanak, és személyi kérdésekben is kifejezhessék véleményüket... Azt szeretnénk, hogy hatékonyabban működjön demokráciánk, és nem úgy, ahogy ma még sok helyen előfordul; a dolgozók elmondják ugyan a véleményüket, a vezetők meg is köszönik azt, de minden marad a régiben. Ezen változtatni kell, hogy e területen is határozottabban léphessünk előre... Azt hiszem, minden pártmunkás tudja, milyen nagy mozgósító erőt jelent, ha komolyan vesszük a dolgozók közvetlen tapasztalatait, észrevételeit, s hogy ez milyen nagy segítség a munka megjavításában."[3]

A demokrácia „decentralizálása" tehát *mindenekelőtt a legszélesebb tömegek aktivizálását jelenti.* Ennek során *a szocializmus tudatos erőinek el kell jutniuk az egyes dolgozó kollektívákhoz, sőt azok egyes tagjaihoz.* Ma már jogos igény, hogy elérjék azt is, hogy *az eddig politikailag szinte érintetlen tömeget is bevonják* a közösségi ügyek intézésébe. Az ő véleményüket, állásfoglalásukat, cselekvésüket is segítsék érvényesülni a közéletben.

Minden munkahely, minden lakóterület sajátos mikrotársadalom, amelynek specifikus a légköre és amely finom, sokszor nehezen áttekinthető közösségi struktúrát alkot. A jelen körülmények között a szocializmus legtudatosabb erői nemegyszer képtelenek eljutni eddig a mikroszintig, nem képesek az ott kialakult légkörre, s közösségek viszonyaira domináló befolyást gyakorolni. A legjobb esetben azoknak az egyedeknek további formálása, agitálása és mozgósítása folyik, akik valamiféleképpen — sokszor teljesen véletlenszerűen érvényesülő hatások alapján — már aktivizálódtak. Eközben tíz- és százezres töme-

[3] Népszabadság, 1974. márc. 30.

gek dolgoznak munkahelyükön, élnek lakhelyükön, akikhez nem jutott el a párt hangja, a szocializmus legaktívabb híveinek befolyása. Ezek a mindennapos lét viszonyai között úgy élik életüket, mintha nem is szocialista körülmények között dolgoznának és élnének. Ilyen közegben a Hábetlerek, a Makrák és társaik távolról sem ritka kivételek.

A szocialista demokrácia fejlesztése elképzelhetetlen, ha nem tudunk hozzáférkőzni ezekhez az eddig szinte érintetlen dolgozó tömegekhez, ha nem tudunk rájuk hatni, ha nem vagyunk képesek felrázni őket és kiemelni őket mindennapos viszonyaik által determinált gondolkodásmódjukból, ha nem támasztunk bennük a szocialista eszmeiség, a szocialista értékrendszer és normák alapján nyugvó igényeket önmagukkal, kollektívájukkal, az egész társadalommal szemben. A szocialista demokráciának kell segítenie abban, hogy ezeknek a közösségeknek a tagjai megtegyék célszerű és célravezető lépéseiket a szocialista emberré, a közösségi ügyekben aktívan tevékenykedő állampolgárrá válás útján. A szocialista demokrácia, de az egész szocialista építés is új erőtartalékot, a találékonyság, az aktivitás, az újszerű gondolkodás új, eddig feltáratlan forrásait nyeri akkor, ha egyszer sikerül lejjebb szállni arról a szintről, amelyet eddig már meghódítottunk. A szocialista szempontból aktívabbá vált emberek mozgósításán túl el kell jutnunk az eddig még hatásunk alá nem került dolgozó tömegek síkjára, ott ki kell használnunk emberformáló hatásunkat, tudatosságuk szintjét emelnünk kell, és mozgósítanunk kell őket.

A jelenlegi időszakban a dolgozók közéleti tevékenységét a különböző tömegszervezetek és tömeg-

mozgalmak öntik többé-kevésbé adekvát formákba, és terelik megfelelő mederbe. Ezért a tömegek aktivizálása szempontjából rendkívüli jelentős az, hogy ezek a szervezetek úgy működjenek, hogy funkcióikat hatékonyan tudják ellátni. Ennek egyik feltétele az, hogy a konkrét helyzethez igazodó célokat tűzzenek ki és felleljék az adott körülményeknek megfelelő szervezeti formákat, eljárásokat. A másik feltétele viszont az, hogy a dolgozók e szervezeteket sajátjuknak érezzék.

Ehhez az szükséges, hogy a tömegszervezetek és tömegmozgalmak eleget tegyenek kettős, de egymástól elválaszthatatlan feladatuknak: először is a bennük tömörülők sajátos vagy általános érdekeit védjék és azok kielégítését mozdítsák elő. Másrészt, funkciójuk az, hogy miközben a dolgozókat szervezik és ezzel egyidejűleg tudatukat a szocializmus elveinek megfelelően formálják, befolyásolják, vagyis amikor közvetítik a szocializmus hatását az általuk képviselt, tömegtámaszukat jelentő dolgozó csoportok felé, egyben kifejezzék felfelé a dolgozók véleményét és érvényesítsék akaratukat.

A dolgozó nép szervezeteinek ezt a kettős, egymástól elválaszthatatlan feladatát hangsúlyozta a Központi Bizottság beszámolója a párt X. kongresszusán. Ennek megállapításai — bár szöveg szerint a szakszervezetekről szóltak — általában véve a többi társadalmi szervezetre is érvényesek. E szerveknek, miként Kádár János elvtárs a X. pártkongresszuson megállapította: „Alapvető feladatukká vált, s ennek eleget is tesznek, a munkásosztály politikai hatalmának, a nép közös érdekeinek védelme, a szocialista társadalom építésének támogatása. Ez rendszerünknek egyik ereje. A szakszervezetek tevékenysége azonban ebben nem merülhet és nem is merül ki. A

szocialista állam szavatolja, törvények, kollektív szerződések biztosítják ugyan a dolgozók jogait, de pártunk tapasztalatai azt mutatják, ez önmagában nem elegendő. A törvényeket, a dolgozók munka- és életkörülményeit meghatározó rendelkezéseket és megállapodásokat is emberek hajtják végre, s ezért esetenként jogsérelmek, érdekütközések is lehetségesek ... A hatalomra jutott munkásosztály szakszervezeteire ily módon kettős feladat hárul. Egyrészt az össztársadalmi érdekek védelme, másrészt a szakszervezet tagjainak, az egyes dolgozók érdekeinek védelme."[4]

Természetesen a különböző tömegszervezetek és tömegmozgalmak nevelő, szervező, mozgósító tevékenysége és tagjaik érdekét védő aktivitása — a bennük szervezett tömegek jellegétől függően — más és más konkrét célokra irányul és eltéró formákat ölt. Mindez nem változtat azon, hogy lényegüknél fogva a dolgozó nép közvetlen mozgását megtestesítő szervezeteket és tényezőt jelentenek.

A demokrácia „decentralizálása" ezért természetszerűleg azt is jelenti, hogy a tömegszervezetek és tömegmozgalmak tevékenységét fel kell élénkíteni, funkcióik betöltését hatékonyabbá kell tenni. Ez a feltétele annak, hogy a bennük tömörült dolgozók közügyekbe való bevonása megnövekedjék, és e tömegek hangja, véleményei, akarata, aktivitása az eddiginél számottevőbben jusson kifejezésre a döntéshozatal, végrehajtás és ellenőrzés folyamataiban.

Ezek érdekében e szervezetek tevékenységének fokozását és transzmissziós feladataikat a párt X. kongresszusa, valamint a Központi Bizottság több ülésé-

[4] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 108—109. old.

nek, valamint e szervezetek, a szakszervezetek, a KISZ, a szövetkezetek, a Hazafias Népfront és egyéb szervezetek vezető testületeinek határozatai tárgyalták és e munka javítását célzó döntéseket hoztak.

*

Az embereket foglalkoztató ügyek jelentős részét az alsóbb szinteken dolgozó testületek és szervek (helyi tanácsok, műhely- és üzemvezetőségek, brigádvagy termelőszövetkezeti vezetőségek stb.) határozatai és tevékenysége szabályozza. Ezen a szinten elengedhetetlenül szükségesek a konkrét helyzetismeret és az adott körülmények figyelembevételével hozott határozatok, mert itt dőlnek el a dolgozó tömegeket közvetlenül és legérzékenyebben érintő kérdések. Mindezek a követelmények azonban nem valósulhatnak meg, ha a legcsekélyebb kérdésekben történő döntés jogát is maguknak tartják fenn a közép vagy felső szintű szervek. Ilyen körülmények között reális veszély, hogy a határozat — a rosszabbik esetben — a körülmények hiányos ismerete miatt téves lesz. A „jobbik eset", hogy a döntés túl általános lesz. Ennélfogva vagy túlzottan elvont jellegénél fogva lesz hatástalan, vagy ugyanezen ok miatt tág teret nyit a legkülönbözőbb, közte szubjektív önkényes értelmezéseknek.

A demokrácia „decentralizálása" azt is jelenti, hogy a különböző alsóbb szintű szervezetek és fórumok döntési és cselekvési lehetőségei megnövekszenek, módjuk nyílhat olyan kérdésekbe is beleszólniok — és ezt az állásfoglalásukat a döntések során akceptálják —, *amelyekben a felsőbb szervek fenntartják maguknak a határozathozatal jogát*, vagyis *kiszélesedik hatáskörük.*

A demokrácia „decentralizálása" természetesen nem szorítkozik arra, hogy csak a legalsóbb szerveknek juttassanak több jogot. Jelenti a legkülönbözőbb szinteken levő szervezetek olyan jogosítványait, amelyek biztosítják, hogy feladataikat képesek legyenek hatékonyan ellátni. Ez a hatáskör-pontosítás a fejlődés jelenlegi szakaszán — az eddigi döntéshozatal túlzott centralizálása következtében — túlnyomórészt a hatáskörök decentralizálását jelenti. Nemcsak a helyi, hanem a közép szintű szervek intézkedési jogkörének növekedését a felsőbb szervek rovására.[5]

A különböző hatáskörök decentralizálásának elve fontos szerepet játszott az ellenforradalom óta végbement társadalmi fejlődésünkben. Különösen jelentős mértékű és széles körű megvalósítása figyelhető meg a IX. pártkongresszus óta. Ezt az irányzatot erősítette meg a párt X. kongresszusa is, amikor kimondotta: „Fontos, hogy a minisztériumok és más központi, állami szervek mielőbb adjanak át konkrét intézkedési jogköröket a fővárosi tanácsnak és a megyei tanácsoknak. Ugyancsak szükséges, hogy egyidejűleg a fővárosi tanács a kerületi tanácsoknak, a megyei tanácsok a városi és községi tanácsoknak adják át a helyileg sokkal jobban intézhető ügyekben a döntést, és segítsenek megteremteni az önállóság, felelősség, önkormányzat érvényre juttatásának feltételeit."[6]

Természetesen a X. kongresszus határozata nemcsak az állami munkában, hanem egyebütt is szükségesnek tartja, hogy a döntés arra a szintre és azoknak

[5] Nem kizárt ugyanakkor az sem, hogy egyes helyeken, ahol az optimális funkcióellátás az alsóbb szinten nem valósítható meg, a döntéshozatal jogát egy felsőbb szerv nyeri el.

[6] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve 97—98. old.

a szerveknek a kezébe kerüljön, amelyek a legcélszerűbb és a legeredményesebb határozatot tudják hozni. Ennélfogva a hatáskörök „decentralizálásának" elve nemcsak a politikában, hanem a gazdaságban és a társadalmi élet egyéb területein is érvényesítendő elv és gyakorlat.

Azt az elvet, hogy az intézkedési jogköröket arra a szintre kell leadni, ahol a kérdések hatékonyan eldönthetők és a végrehajtás sikeresen megszervezhető, az egész társadalomban elvileg elfogadják. Végrehajtása azonban nemegyszer igen nehezen valósul meg, sőt előfordul, hogy egyáltalán meg sem tették az első lépéseket ennek az elvnek a realizálására. Különösen a középszintű állami vezetés szférájában figyelhető meg az a tendencia, hogy míg egy sor feladat eldöntésében kiharcolták a központi szervektől a határozathozatal jogát, és az eddiginél szélesebb hatáskörre tettek szert, saját területükön már messzemenően ellenállnak annak az igénynek, hogy az alsóbb szervek számára átadjanak hatásköröket.

A gazdasági élet irányításában megfigyelhető, hogy míg a minisztériumok kezéből a döntés az egyesülések, a trösztök, a vállalatok szintjére szállt[7], addig az egyes gyáregységek, vállalati részlegek, műhelyek, osztályok és brigádok keze túlzottan meg van kötve, szinte még beleszólási joguk sincs. Ez a túlcentralizálás nemcsak és nem elsősorban a termelés technikai fejlettségének következménye és igénye. Jelentős szerepet játszik benne az, hogy az intézkedési jogkörök optimális elosztásáról nem alakult ki egy tudo-

[7] Meg kell jegyeznünk, hogy a párt X. kongresszusa kárhoztatóan szólt arról, hogy a minisztériumok az össztársadalmi érdeket védő megmaradt funkciójukat sem látták el, és ennek következtében a vállalatok önállósága szinte korlátlanná fejlődhetett.

mányosan megalapozott koncepció és ezért nemegyszer — a túlbiztosítás jegyében — a felsőbb vállalatvezetés fenntartja magának a döntés jogát csaknem minden kérdésben, amit fontosnak ítél.

A hatáskörök „decentralizálása" terén mutatkozó elmaradás következménye az, hogy sok esetben a középszintű vezetés nem tudja megoldani megnövekedett feladatait, ugyanakkor az alsóbb szintű vezetés, amely pedig alkalmasabb a különböző helyi jelentőségű döntések meghozatalára, a végrehajtás szervezésére és ellenőrzésére, nem cselekedhet szabadon.

Ez a helyzet nem tartható fenn sokáig. Ha érvényes és helyes a hatáskörök decentralizálásának elve — márpedig ez nyilvánvaló tény —, akkor azt nem csupán a közép- és felső szintű szervek szintjén kell megvalósítani, hanem a középszintű testületek, illetve szervek és az alsóbb szintű vezetés viszonylatában is.

*

A szocialista hatalomnak és hatalomgyakorlási formájának, a szocialista demokráciának jellemző lényegi vonása a racionalitás. Ez elsősorban abból a marxi—lenini történetfilozófiai elvből és ennek a társadalomban való akceptálásából következik, miszerint a történelem immanens folyamat, az emberek tevékenységének terméke. Az emberek képesek arra, hogy ügyeiket értelmesen, ésszerűen intézzék. Ha ezt a korábbi történeti időszakokban össztársadalmi méretekben nem tudták megvalósítani, ennek oka nem képességeikben, hanem az antagonisztikus társadalmi viszonyokban rejlett, és — a kapitalizmusban — rejlik ma is. A szocialista hatalom körülményei között azonban mód nyílik arra, hogy a társult emberek, akiket a párt vezet, akik hatékony

eszközként felhasználhatják cselekvéseik előmozdítására, akaratuk érvényesítésére a szocialista államot, a különböző társadalmi szervezeteket, tudatos szervezés és munkálkodás révén egy új társadalmat építsenek fel, a szocializmust, majd a kommunizmust. Ésszerűen és tudatosan irányíthatják e rend folyamatait.

Másodszor, a szocializmus uralkodó ideológiája és politikai rendszerének általános vezetési elve az a meggyőződés, hogy e társadalomban az érdekeltek, köztük a dolgozók különböző kollektívái, vagy maga a dolgozó nép is képes arra, hogy értékes észrevételeket, figyelemre méltó javaslatokat tegyenek és öntudatosan cselekedjenek. Ezért is elengedhetetlen, hogy e társadalomban ne csak a vezetők, hanem az irányítottak szavára is hallgassanak, azt mérlegeljék és számba vegyék.

A szocialista demokráciában *minden, a közösség érdekét lényegesebben befolyásoló véleménynek és javaslatnak, határozatnak és végrehajtásának — Engels képletes kifejezésével élve — az „ész bírói széke"*[8] *elé kell kerülnie és tanúbizonyságot kell adnia arról, hogy alappal bír*, illetve, hogy (kisebb-nagyobb mértékben, illetve teljesen) *elfogadható. Ez az elv nemcsak az irányítottak, hanem a vezetők álláspontjára is érvényes.* Nekik is ésszerűen kell motiválniuk döntéseiket és tevékenységüket. „A vezető embereknek az a kötelességük, hogy álláspontjukat, döntéseik helyességét meg is tudják indokolni és meggyőző érveléssel, bizonyítással el is tudják fogadtatni munkatársaikkal" — hangzott el ezzel összefüggésben Biszku Béla felszólalásában a párt X. kongresszusán.[9]

[8] *Marx—Engels* Művei. 20. köt. Budapest 1963. 17. old.
[9] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 236. old.

Az igazság adekvát tükrözése ugyanis nem függ a beosztástól vagy a rendfokozattól. Nem igaz az a mondás, hogy „akinek isten hivatalt ad — annak észt is ad hozzá". Ezért kell minden fontosabb társadalmi ügyet a valóság tudományos tükrözése alapján a társadalom, a kollektíva érdekeit számba véve ésszerűen eldönteni.

Harmadszor, a szocialista demokrácia követelménye, hogy a különböző kérdések eldöntésénél alapvető elv a szocialista hatalom érdekének szolgálata, a forradalmi célszerűség. Ahogy Lenin utalt rá a szakszervezeti vitában: a forradalmi célszerűség fölötte áll a formális demokratizmusnak. „A formális demokratizmust alá kell rendelni a forradalmi célszerűségnek."[10]

Sem a tetszetős vélekedés, sem a tekintély, sem a vezető pozíció — *csupán a szocializmus érdekei eredményes előmozdításának szempontjai dönthetnek abban, hogy melyik véleménynek legyen foganatja, milyen javaslat valósul meg, milyen határozatot hoznak, és miként fogják azt végrehajtani.* — Ezért mondta nyíregyházi beszédében Kádár János: „A határozat meghozatalánál arra kell törekednünk, hogy ne a tekintély alapján, ne kiabálással és asztalcsapkodással, hanem érvekkel és meggyőzéssel, lehetőleg egységes állásfoglalás alakuljon ki... Mielőtt elhatározásra jutunk, vitatkozhatunk, ha kell, újra, többször is napirendre tűzhetjük a kérdést, de ha már elhatározásra jutottunk, a végrehajtás csak egységes lehet."[11]

A szocialista demokrácia lényegileg szemben áll mindazokkal a hatalomgyakorlási formákkal, ahol a

[10] *Lenin* Összes művei. 42. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 231. és 275. old.

[11] Népszabadság, 1974. márc. 30.

vezetést az örökletes munkamegosztás rendje szerint, a hagyományok által kijelölt mederben valósítják meg, valamint a parancsuralmi rendszerekkel is, melyekben a „vezéri" döntés és a tekintély-elv alapján megy végbe a társadalom kormányzása. Azonban a *szocialista demokrácia* nemcsak a hatalom gyakorlásának ezekkel a formáival van ellentétben. *Szemben áll mindenfajta szubjektivizmussal, akár a rutin-, akár pusztán a tekintély-, akár a hozzá nem értés alapján megvalósított határozathozatallal és vezetéssel.* Ezért e hatalomgyakorlás teljes félreértése az a felfogás, amely szerint e rendszerben úrrá válhat a kontárkodás, a dilettantizmus, a tudománytalan, pusztán a „nem tudni milyen" forrásból fakadó „intuíció" alapján megvalósuló irányítás.

A szocialista demokrácia racionális szellemének a szocializmus legaktívabb és legöntudatosabb hívei mindenekelőtt akkor tehetnek és tesznek eleget, ha a valóság adekvát visszatükrözése alapján és annak megfelelően olyan döntéseket hoznak és a végrehajtást olyan módon kivitelezik, ami ésszerűen és hatékonyan szolgálja a társadalom érdekeit. Ezért is hangsúlyozta Kádár János a Központi Bizottság beszámolójában a párt X. kongresszusán: „A szocializmus építésének előbbrevitele az államapparátusban tevékenykedő kommunistáktól, minden dolgozótól politikánk következetesebb érvényesítését, a munkásosztály érdekeinek jobb képviseletét, a kormány rendelkezéseinek pontos végrehajtását kívánja, helyes vezetési módszert, jó közigazgatást, hatékony, operatív és jó ügyintézést követel."[12]

A szocialista demokrácia „racionalizálásának" az a célja, hogy a hatalomgyakorlás immanens ésszerű

[12] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 97. old.

tartalmát még jobban kibontakoztassuk. Megszabadítsuk a közösségi ügyek intézését azoktól a vonásoktól, amelyek ezeket misztikus homályba burkolják, és visszavezessük őket az emberek olyan tetteire, amelyeket be lehet látni, ellenőrizni lehet, és amelyek megfelelő módon befolyásolhatók. A szocialista demokrácia „racionalizálása" azt is célozza, hogy a vezetés és az irányítottak kollektív erőfeszítéseinek eredményeként hatékonyabbá váljon a társadalmi ügyek intézése. Mindezekkel elérhető az, hogy a dolgozók értelmét lássák a közéletbe való tevőleges bekapcsolódásnak és aktivizálódásuk nyomán eredményesebben lehet felhasználni energiájukat a szocializmus építésére.

*

A szocialista demokrácia „racionalizálásának" egyik fő feladata az, hogy *a társadalmat, illetve egyik vagy másik területének sorsát befolyásoló döntéseket ésszerűen, sokoldalúan megalapozzák.* Ehhez elengedhetetlen a széles körű tájékozódás, a közvélemény felmérése, a körülmények gondos számbavétele, minden felmerülő eshetőség, szempont és következmény figyelembevétele. Ennek az orientációt optimálissá tevő és racionális döntéseket kimunkáló vezetésnek egyik fontos eszköze a legszélesebb körű konzultációk és viták rendszere. Ezekről a párt X. kongresszusán Kádár elvtárs a következőképpen beszélt: „A Központi Bizottság és a párt más irányító szervei, amikor csak lehetséges, már a kérdések vizsgálatába, a megoldások módozatainak kidolgozásába bevonják a társadalmi szervezeteket, a vizsgált kérdések legjobb ismerőit, az állami, gazdasági, kulturális szervek embereit, tudósokat, szakembereket, a közvetlenül érdekelt dolgozók széles körét. Az így előkészített dönté-

sek tudományosan megalapozottabbak, számításba veszik országunk adottságait és viszonyait, az emberek véleményét. Ez az eljárási mód, a párt vezetésének, irányításának ez a stílusa szocialista rendszerünk demokratizmusának fontos eleme; így biztosítható, hogy a párt állásfoglalását, határozatait a végrehajtásukért felelősek és a tömegek egyaránt magukénak vallják."[13] A párt eme munkamódszerének az egész társadalom általános vezetési stílusává kell válnia. mert csak így valósulhat meg az, amit Kádár János. a párt első titkára mondott: „A célra irányuló milliónyi gondolatnak és tettnek eggyé kell válnia a szocializmus építésének hatalmas folyamatában."[14]

*

A demokrácia „racionalizálásához" hozzátartozik az is, hogy megtaláljuk, mely szervek, fórumok jelentik a döntések meghozatalának és végrehajtásának mindenkori optimális szintjét, vagyis *biztosítsuk, hogy a közösséget lényegesen befolyásoló határozatokat mindenkor azok a szervek, testületek, személyek hozzák és hajtsák végre, amelyek, ill. akik a legeredményesebben tudnak e feladattal megbirkózni.*

Azt, hogy melyik a legeredményesebb döntéshozatali szint vagy fórum, nem lehet eleve és egyszer s mindenkorra szólóan eldönteni. Az az eldöntésre váró különböző kérdésektől függ. A döntés helye ennélfogva lehet a helyi szint (elsősorban a helyi lakosságot vagy műhelyt, illetve üzemrészt érintő határozat esetében), lehet megyei vagy központi szint (pl. olyan kérdések esetében, amelyek megfelelő koordinálást, a

[13] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 108. old.
[14] Ugyanott.

részvevők kooperációját igénylik, amelyek túlnőnek egy-egy község vagy egy-egy üzem méretein stb.). A határozathozatal fóruma lehet a közvetett demokrácia és lehet a közvetlen demokrácia valamelyik szerve.[15]

Ezért a marxizmus—leninizmus mindenkor szembeszáll a döntéshozatal fórumaira vonatkozó különböző végletekkel. A marxizmus egyaránt helytelennek tartja a decentralizálás vagy centralizálás, a közvetlen vagy közvetett demokrácia abszolutizálását. *A marxizmus a döntéshozatalban mindenkor azt tartja lényegesnek, hogy a határozat célracionális legyen, vagyis optimálisan fejezze ki és szolgálja a dolgozók érdekeit.* A maga helyén hozzáértően meghozott reális határozat demokratikusabb, mint a pusztán a demokrácia formális szabályainak alkalmazásával hozott döntés, mivel az előbbi ténylegesen előmozdíthatja a dolgozók ügyét, míg az utóbbi, a formai demokratizmus alkalmazása erre önmagában semmilyen biztosítékot nem nyújt.

A határozathozatal optimális szintje fellelésének, és az ily módon kiválasztott szervezet, vezető testület döntési jogosítványa megadásának együtt kell járnia azzal, hogy megszüntessék más szervek minden olyan meghatalmazását, hogy *ugyanazon* a szinten, *ugyanolyan* típusú és terjedelmű kérdésekben párhuzamosan dönthessenek. Ez kiküszöböli a párhuzamos, egy-

[15] A gyakorlat bizonyítja, hogy az utóbbi nem minden esetben van fölényben az előbbivel szemben. Amióta a megyei, illetve a fővárosi tanácsokat közvetetten választják, azóta ezek a szervek a különböző községek, illetve kerületek által küldött és nekik felelős megbízottak aktívabb tevékenysége nyomán hatékonyabb érdekképviseleti szervekké váltak, mint annak előtte, amikor a választópolgárok közvetlenül delegálták oda képviselőjüket, akiket azonban már sem instruálni, sem felelősségre vonni nem tudtak.

mást keresztező, egymást a végrehajtásban felfüggesztő, vagyis a felesleges üresjáratokra vezető döntések lehetőségét. Ehhez hasonló eredményeket hoz, és a demokrácia „racionalizálását" jelenti az is, hogyha a demokratikus ügyintézésbe közbeékelődő fölös, vagy feleslegessé vált lépcsőket, döntési fórumokat kikapcsolják és így is egyszerűsítik az ügyvitelt.

A közösségi élet demokratikus „racionalizálását" szolgálja az, ha mind a lakosság tömegei, mind a döntést hozó szervek, mind feletteseik következetesen ellenőrzik a különböző demokratikus vezetési szinteken hozott döntések maradéktalan végrehajtását. Ezzel lehetővé válik, hogy a határozathozatalban elkerülhessék az állandóan megismétlődő, nagyjában ugyanarra a tárgyra vonatkozó és fő vonásaiban hasonló feladatokat megjelölő határozatokat. A különböző végre nem hajtott döntések újbóli megismétlése nemcsak fölös energiákat köt le. Egyrészt a papíron maradt határozatok puszta ténye, valamint az, hogy nem torolták meg ezek végrehajtásának elmulasztását, meghasonlást ébreszt, kiábrándulást kelt, cinizmust vált ki a közösségi élet szabályozása és szabályozói iránt. Másrészt, az a tény, hogy a meghozott határozatokat nem realizálták, többnyire a demokrácia megsértésének kifejezése. Rendszerint ugyanis azoknak a vitákat kiváltó határozatoknak a végrehajtása szokott elmaradni, amelyekben nem volt egységes és egyértelmű vélemény, amelyekben egyesek alulmaradtak a többségnek bizonyult véleménnyel szemben. A döntés teljesítésének elmulasztása viszont objektíve azt jelzi, hogy a kisebbség elég erős volt ahhoz, hogy utólag visszavágjon az adott kérdésben elszenvedett vereségéért, és végül mégiscsak rákényszerítse a többségre a maga elképzelését.

*

A demokrácia „racionalizálása" — végül — azt is jelenti, hogy a társadalmi ügyek demokratikus intézésére igénybe kell venni mindazokat a korszerű tudomány által közvetlenül, illetve közvetett módon szolgáltatott eszközöket és eljárásokat, amelyek azt hatékonyabbá teszik, illetve tehetik. A demokratikus közélet formái, eljárásai és lehetőségei már régen túlléptek az empirikusan belátható és pusztán a józan ész segítségével szabályozható dimenziókon. Szemléltetően mutatják ezt a közvéleménykutatás és főleg a lakosság „megdolgozásának" burzsoá eljárásai, így pl. a burzsoá képviselőjelölteknek a korszerű marketing eljárások és a modern hirdetéstechnika alapján felépülő választási kampányai, amelyeken a választópolgárok tömegének nem valamilyen árucikket vagy szolgáltatást „adnak el", hanem egy bizonyos jelöltet, illetve politikai vonalat. *A politikai folyamatokban,* beleértve a demokratikus közéletet is, *jelenleg csakis tudományos szabályozással, a tudományos eszközök alkalmazásával lehet eredményeket elérni.*

A marxista politika érvényesítése sem maradhat az ösztönös osztálytudat, az intuitív vezetés, az amatőr jellegű politizálgatás szintjén! A marxizmus—leninizmus alapján kialakított tudományos politikai irányvonal kivitelezésében mindenekelőtt a politikai tudomány elméletének és eszközeinek alkalmazására van szükség. A marxizmus—leninizmus klasszikusainak és a kommunista és munkáspártok politikával kapcsolatos elvi állásfoglalásainak és tapasztalatainak összegyűjtése és általánosítása alapján olyan középszintű elvi koncepciót, olyan alternatíva- és eljárási rendszert kell felépíteni, amelynek alkalmazásával tudományosabban megválaszolhatók a felmerülő konkrét politikai kérdések, fellelhetők azok az eszközök és formák, eljárások, amelyek biztosítják

az eredményesebb harcot. Számba kell venni és — módosítva a módosítandókat — alkalmazni kell ezeken túl azokat a tudományos szempontból megbízható invariáns elméleti megállapításokat és módszereket, amelyeket a polgári politikai tudomány mind ez ideig megfogalmazott.

A politikai tudomány által közvetlenül nyújtott segítségen kívül igénybe kell venni mindazokat az egyéb tudományos eszközöket és eljárásokat, amelyeknek kapcsolatuk van vagy lehet a demokratikus közélettel és segíthetik azt tudományosabban irányítani. Így pl. a rendszerelmélet, vagy az operációkutatás alkalmazása a politikai folyamatok vizsgálatára előmozdíthatja, hogy körültekintőbben, egy-egy konkrét totalitás összes dimenzióit, hatóerőit figyelembe véve megalapozottabban, lakosság-centrikusabban, vagyis demokratikusabb módon hozhassunk megfelelő döntéseket. A közvéleménykutatás a tőkés társadalomban szélesen elterjedt módszereinek felhasználása arra, hogy a szocialista társadalom lakosságának tudati állapotát, igényeit, állásfoglalásait tudományosan „szondázzuk", lehetővé tenné, hogy politikánk a dolgozók tömegének véleményével az eddiginél még nagyobb mértékben szinkronban legyen. A számítástechnika alkalmazása a demokratikus döntéshozatalban egyrészt segíthetné alaposabban felderíteni az egyes számba jöhető alternatívákat. Ezzel — a többi között — a demokratikusan meghozandó döntések következményeit pontosabban tárhatnánk dolgozótársaink elé és azok tudatosabban dönthetnének a különböző választási lehetőségek között. A számítástechnika másrészt azzal, hogy meggyorsítja a különböző jelzések felfogását és számbavételét, lehetővé tenné, hogy gyakrabban alkalmazzuk a különböző kérdésekben a szavazás módszerét, vagyis sü-

rübben kikérjük és gyorsabban feldolgozzuk a lakosság tömegeinek véleményét. A „public relations" eljárásainak a felhasználása lehetővé tehetné, hogy jobban tájékoztassuk a szocialista vezetés elképzeléseiről az érdekelteket, javuljon a vezetés és a vezetettek kapcsolata, tudatosan hassunk a lakosság megfontolásaira és így még jobban támaszkodhassunk aktív segítségükre. A demokratikus folyamatokban fontos szerepet játszó információ áramoltatását a kommunikáció-elmélet megállapításainak alkotó felhasználása tehetné eredményesebbé. Az itt felhozott példákkal távolról sem említettük meg mindazokat a lehetőségeket, amiket a korszerű tudományok vívmányainak a demokratikus folyamat racionalizálásra való alkalmazása számunkra biztosít.

*

A szocialista demokrácia kiszélesítésén belül ahhoz, hogy aktivizálódjanak a legszélesebb dolgozó tömegek és tevékenyen részt vegyenek a közösségi ügyek intézésében, meghatározott, a személyekkel összefüggő objektív és szubjektív feltételeket kell biztosítani.

Először is, elengedhetetlen az, hogy a széles tömegekkel az eddiginél jobban megismertessük a közélet irányításával kapcsolatos jogaikat és kötelezettségeiket. Az ezzel összefüggő nevelő munka, mindezen belül az állampolgári nevelés mind ez ideig elmaradt attól, ami elengedhetetlen és szükséges. Ezért nemegyszer tapasztalható, hogy dolgozó tömegeink hiányosan ismerik az elemi demokratikus eljárási elveket, formákat, módokat és jogszabályokat, ami bizonytalanságot kelt bennük és távol tartja őket a közösségi ügyek intézésétől.

A tömegek aktivitásának fokozódását — *másodszor* — az segítheti elő, ha a dolgozók sokoldalú tájékoztatást kapnak azokról a kérdésekről, amelyekben érdekeltek, amelyekben véleményt kell nyilvánítaniuk, illetve amelyekben döntést várnak tőlük. Ezen túl különösen fontos biztosítani, hogy a dolgozó tömegek megfelelő szintű politikai, gazdasági, társadalmi ismeretekre tegyenek szert, azután ezek birtokában fel legyenek vértezve arra, hogy tudatosan, hozzáértően kapcsolódhassanak bele a társadalmi ügyek intézésébe.

A dolgozó tömegek közügyekbe való bevonásának *harmadik és egyik legdöntőbb feltétele* annak biztosítása, hogy a dolgozók lássák, érdekeltek a demokratikus ügyintézésben és az abban való részvételben. Ez egyrészt attól függ, hogy a népi aktivitás eredményeként a legszélesebb néptömegek érdekeinek megfelelő intézkedések szülessenek, vagy az aktivitás a dolgozók érdekkielégítésével járjon együtt. Ehhez az is szükséges, a dolgozók érezzék és meg legyenek győződve arról, van értelme annak, hogy beleszólnak a közügyek intézésébe, szavuknak van foganatja. Ez viszont attól függ, hogy a közvéleménykutatás fejlesztése révén, továbbá a népi véleményt, érdekeket kifejező szervek munkájának és egymás közötti munkamegosztásának javításával egy olyan intézményrendszert teremtsünk, amely optimálisan képes felfogni a dolgozók jelzéseit, érti és egyben érvényesíteni is tudja a dolgozók akaratát.

Negyedszer, az szükséges, hogy a dolgozókkal közvetlen kapcsolatban álló, aktivitásuknak szervezeti kifejezést nyújtó állami, gazdasági és társadalmi szervek hatáskörét kiterjesszük, pontosan szabályozzuk feladataikat, működési formáikat, jogosítványaikat ahhoz, hogy mindezek a szervek és a tömegek is

világosan lássák: mi a működési területük és melyek funkcióik. Így elkerülhetővé válik az, hogy a dolgozók olyan döntéseket hozzanak, amelyeket az intézmények azért nem tudnak végrehajtani, mivel az adott ügyben nem illetékesek eljárni. Viszont ezzel azt is elérhetjük, hogy kiküszöbölődjön az a gyakorlat, amely ma még nem ritka, amikor is a demokratikusan hozott határozatot valamely arra nem jogosított szerv felfüggeszti, illetve megmásítja.

Végül, de nem utolsósorban, a tömegek aktivitásának biztosításához és szakadatlan növeléséhez elengedhetetlen a politikai és erkölcsi nevelés is. Mindenekelőtt a közösség ügyei iránti felelősség kibontakoztatása és a társadalmi érdeket szolgáló cselekvéshez szükséges készségek kifejlesztése. Erősítsük az emberekben az arra irányuló akaratot, hogy a közéletben tevőleges részt vállaljanak és hogy alkotóan, kitartóan, találékonyan szolgálják azt. Miután ennek ma is vannak akadályai és gátlói, harcolni kell a társadalom ügyeivel szemben közömbösség, cinizmus, az egyes „illetékesek" néppel szembeni előítéletei, „arisztokratizmusa", a bürokratizmus, a kritika elfojtása és más olyan törekvések ellen, melyek ettől a pozitív cselekvéstől akarják őket eltántorítani. Ébresszük fel bennük a bátorságot ahhoz, hogy — akár időlegesen személyes kockázatot, hátrányos egyéni helyzetet is vállalva — elvi alapon lépjenek fel, szembeszálljanak a negatív jelenségekkel. Vagyis növeljük nagyra a dolgozó emberekben az állampolgári erényeket és *érjük el azt,* hogy moralitásuknál fogva *a közügy szolgálatát nem szégyellnivaló konformizmusnak, elvtelen kormánypártiságnak, nem nyűgnek, hanem megtisztelő kötelességüknek tartsák és saját szabadságuk kifejezésének tekintsék.*

*

Ahhoz, hogy a szocialista demokráciát továbbfejleszthessük, *nemcsak a tömegek tudatát és magatartását kell megváltoztatni, hanem a vezetőkét is.* Hiába ösztönözzük ugyanis a beosztott dolgozókat arra, hogy a közügyek intézésében fokozott kezdeményezést és aktivitást tanúsítsanak. Feltétlenül gátolni fogja e folyamatot, ha vezetőik e vonatkozásban közömbösek lesznek, sőt — rosszabbik esetben —, ahogyan ez nemegyszer előfordul — rossz szemmel nézik a tömegek tevőleges fellépését, ha akadályozzák ennek kibontakozását. *A szocialista demokrácia jelenlegi kiszélesítése ezért jórészt attól függ, hogy a különböző szintű vezetők és irányító testületek miként fogadják, mennyire bátorítják, mennyire ösztönzik a dolgozó tömegek kezdeményezéseit, aktivitását és mennyire támogatják azt.* A szocialista demokrácia fejlesztésének egyik legfontosabb mai személyi feltétele az, hogy *a vezetők és vezető szervek a beosztásuk által adott lehetőségeikkel élve egyöntetűen, aktívan és sokoldalúan mozdítsák elő ezt a folyamatot.* Ők maguk mutassanak vonzó példát a demokratikus ügyintézésre, hárítsák el azokat az akadályokat, amelyek ennek útjában állnak, merjenek tanulni a dolgozóktól és támaszkodni a tömegekre, mozgósítsák és vonják be őket a közéletbe. Ezért hangsúlyozta Németh Károly az MSZMP X. kongresszusán: „Pártunk Központi Bizottsága a párttagság, a közvélemény elé tárja elképzeléseit, véleményt kér a társadalom életére vonatkozó minden nagy horderejű kérdésben . . . Nem elég azonban ezt csak az országos politikában megvalósítani. A dolgozók aktivitásának, felelős közéleti tevékenységének kibontakoztatása minden munkahelyen, minden vezetőtől ilyen magatartást és munkastílust követel."[16]

[16] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 167. old.

A szocialista vezetés ilyen tartalmú aktivitása nem egyéb, mint *a szocialista demokrácia egyik fő alapelvének és jellemzőjének, a vezetők és vezetettek kölcsönös függőségének következetes érvényesítése.*

A társadalom adott fejlettségi fokán elkerülhetetlen társadalmi munkamegosztásbeli szükségesség az, hogy a közügyeket, a gazdaság, a politika, a kulturális élet folyamatainak rendszeres, szakképzett intézését, illetve irányítását a vezetéssel hivatásszerűen foglalkozó emberekből álló apparátus valósítsa meg. Ezért kötelességünk fellépni a szocialista vezetés elleni demagógia, az irányító tevékenység dezorganizálása ellen. Kötelességünk gondoskodni arról, hogy a dolgozók, a beosztottak fegyelmezetten és szervezetten végrehajtsák a vezetés, az irányító szervek szocializmust szolgáló rendelkezéseit.

A szocialista demokrácia alapelve ugyanakkor az, hogy a vezetés *a nép szolgálata, a vezetők pedig a dolgozók ügyvivői,* akik alá vannak rendelve, és kell is, hogy alá legyenek rendelve megbízóiknak, a dolgozóknak. Posztjukon csak addig maradhatnak, amíg a nép érdekeit szolgálják. A vezetésre nem jogosít pusztán a múltbeli érdem. E megtisztelő megbízatást nap mint nap tettekkel, szilárd politikai állásfoglalással, szakmai alkalmassággal, morális tisztasággal és példamutatással kell kiérdemelni.

A vezető beosztás magas követelményeket támaszt a különböző funkciók viselőivel szemben. Az MSZMP X. kongresszusának állásfoglalása szerint a vezetőknek a szocializmus meggyőződéses híveinek kell lenniük, megfelelő szakmai ismeretekkel kell rendelkezniük, szót kell érteniük a tömegekkel, meg kell tudni győzni őket és képeseknek kell lenniük arra, hogy tudják őket mozgósítani a szocializmus, a kommunizmus építésére. Minden vezetői poszt politikai jellegű

beosztás. Egyrészt a szocialista hatalmat képviseli a vezetettek felé, másrészt azok véleményét, akaratát, kezdeményezését, aktivitását egyesíti az egész társadalom erőfeszítéseivel.

Miután a szocializmus építésének követelményei egyre magasabbak lesznek, a tegnapi képességek, tettek és eljárási módok ma már nem elegendőek — a vezetésnek egyre növekvő követelményszinten kell funkcióbeli kötelességeinek eleget tennie.

Az elmúlt évek során előfordult, hogy a vezetők egy részének tudatában némileg elhalványult annak tudata, hogy függenek a tömegektől, a szocialista normarendszertől. Megtörtént, hogy vezető beosztásban levő emberek elfelejtkeztek arról, honnan jöttek, kinek a bizalmából töltik be posztjukat. Kezdett elterjedni a technokrata-menedzseri beállítottság, az elitszemlélet, megjelentek vezetési módszerek és magatartások, amelyek lebecsülték a tömegeket, türelmetlenül, elutasítóan fogadták megnyilvánulásaikat, felléptek a demokratikus vezetési formák ellen vagy formálissá tették azokat. Ez a szemlélet és gyakorlat nemcsak akadályozta a szocialista demokrácia kiszélesítését, hanem egyenesen annak ellentéteként, leszűkítőjeként, kiüszöbölőjeként lépett fel.

Pártunk határozottan fellépett e nézetekkel és a képviselőik által kialakított álláspontokkal szemben. A szocialista társadalom különböző szintű vezetőinek szóltak Kádár János nyíregyházi beszédének következő szavai: „Kerülhet bárki bármilyen magas tisztségbe, jól értse meg, hogy ez a bizalom a személyes érdemeken túl elsősorban egy politikának, a szocialista célnak szól. *Ennek van alárendelve mindenki, dolgozzék bármilyen területen* és *bármilyen funkcióban.* Nekünk ilyen értelemben is a szocializmust, a munkásosztály érdekeit kell szolgálnunk."[17]

[17] Népszabadság, 1974. márc. 30.

Pártunk álláspontja szerint nem engedhető meg, hogy a különböző funkciók viselői egy zárt csoporttá, a „beavatottak", a „céhbeliek", a „birtokon belül levők" sajátos rétegévé formálódjanak, akiket nemcsak a technikai munkamegosztásban elfoglalt helyük, illetve ebből következő anyagi helyzetük, hanem életmódjuk, gondolkodásmódjuk, kapcsolataik is megkülönböztetnek és elválasztanak a dolgozók többi részétől. Ezért a szocializmusban szakadatlanul munkálkodni kell azon, hogy ne alakuljon ki a vezetők és a vezetettek közötti társadalmi jellegű különbség, ill., ha ilyen jelentkezne, úgy azt fel kell számolni.

A szocializmusban a vezetők elsőrendű kötelessége az is, hogy előmozdítsák az irányítók, a vezetők és a vezetettek, a beosztottak között jelenleg fennálló különbségek csökkenését, és biztosítsák, hogy az a jövőben, a kommunizmusban teljesen megszűnhessen. *Elsősorban a szocializmus legtudatosabb erőinek, közöttük az irányító személyeknek, illetve szerveknek kötelessége az, hogy szervezzék és vezessék azt a harcot, amely a társadalomnak vezetőkre és vezetettekre való merev tagolódása, áthághatatlan határvonallá történő rögződése ellen folyik.*

Ezt a célt döntően a társadalom munkamegosztási rendszerének átépülése, illetve a jövedelmi, vagyoni, életmódbeli különbségeket fokozatosan leépítő, a társadalmi egyenlősítést szolgáló különböző intézkedések mozdítják elő.

Jelentős szerepet játszik azonban e cél elérése folyamatában a szocialista demokrácia kiszélesítése. Ezen belül *különösen fontos, hogy következetesen érvényesítsük a vezetők és vezetettek kölcsönös függőségének elvét.* Ehhez egyfelől arra kell törekedni, hogy növeljük a tömegek tudatosságát és aktivitását

mind a vezetők támogatásában. mind az őket felügyelő-ellenőrző tevékenységben. Ezzel elérhető, hogy vezetőiket ténylegesen és tartalmasan irányíthassák.

Nem kisebb jelentőségű feladat azonban — másfelől — a vezetők magatartásának átformálása, hogy megszilárduljon a kapcsolatuk a dolgozó tömegekkel, hogy elérjük, ne csak formálisan, hanem őszintén és fenntartás nélkül a tömegek hű sáfárjaiként, megbízottaiként cselekedjenek, a dolgozó tömegekkel együtt gondolkodjanak, azok tényleges érdekei szerint értékeljék a különböző jelenségeket, úgy cselekedjenek, hogy tevékenységük optimálisan szolgálja megbízóik, a nép érdekét.

A szocialista demokrácia kiszélesítése nemcsak a vezetőknek a vezetettekhez való viszonyában követel változásokat. A társadalom előrehaladása újabb követelményeket támaszt a vezetőkkel szemben. Azt igényli, hogy megalapozottabban és tudatosabban irányítsanak, hogy ehhez elsajátítsák a politikai folyamatok és a közösségi ügyek vezetésének törvényszerűségeit, megtanulják az egyes emberekkel, illetve a tömegekkel való bánás művészetét, alkalmazni tudják a „public relations", a szociológia, a propaganda és az agitáció tudományos módszereit.

Napjainkban a szocialista demokrácia fejlesztésének szubjektív feltételein belül kulcskérdés az, hogy *a szocialista vezetés különböző szintjein dolgozók eszmeileg és politikailag, szakmailag, beállítottságukat tekintve fel legyenek készülve arra és képesek is legyenek arra, hogy eredményesen irányítsanak az egyre kiszélesedő szocialista demokrácia feltételei között.* Engedjenek teret a dolgozók aktivitásának, használják fel munkájukban a közéletet szolgálni kívánó emberek tudását és energiáját, tudományos

megalapozottsággal vezessék a társadalom különböző területeit és ily módon eleget tudjanak tenni a szocialista vezetőkkel szemben támasztott magasabb követelményeknek.

5. fejezet

Szocialista tájékoztatás és a szocialista demokrácia

A szocialista társadalom öntudatos állampolgárokból, olyan emberekből álló demokratikus társadalom, akik tájékozottak a közösség lényeges kérdéseiben és tudatos elhatározásaik alapján, ésszerűen cselekedve építik az új életet. Ebben is rejlik a szocializmus ereje. Lenin azt mondta ezzel kapcsolatban 1917-ben a II. összoroszországi szovjetkongresszuson a békéről mondott előadói beszédében: „A burzsoázia csak akkor ismeri el, hogy az állam erős, ha a kormányapparátus egész erejének latbavetésével oda terelheti a tömegeket, ahová a burzsoá vezetők akarják. Nekünk más fogalmunk van az erőről. Szerintünk az állam ereje a tömegek tudatosságában rejlik. Az állam akkor erős, ha a tömegek mindent tudnak, mindenről véleményt tudnak alkotni és mindent tudatosan tesznek."[1]

A szocialista társadalmat erőssé tevő emberi tudatosság nem születik magától. Kialakulásában, célszerű felhasználásában jelentős szerepet játszik a szocialista tájékoztatás, vagy idegen szóval: az *információ.*

[1] *Lenin* Összes művei. 35. köt. 20. old.

Ezért figyelhető meg, hogy a szocialista társadalomban rendkívül jelentős szerepet tulajdonítanak az információnak, s a kommunista párt, a szocialista állami és társadalmi szervezetek, a tömegkommunikáció egész kiterjedt és változatos apparátusa munkálkodik azon, hogy a szocialista közösség tagjait tájékoztassák, véleményüket megismerjék, őket az általános elvi politikai kérdésekben éppúgy, mint a kormányzás mindennapos szándékait illetően meggyőzzék, hogy neveljék és mozgósítsák őket a szocializmus építésére és akcióiknak célirányos jelleget adjanak.

A szocialista információ ily módon a szocialista demokratikus öntudat egyik megalapozója és a dolgozókat mozgósító egyik leghatalmasabb erő.

Ezt a szerepét azonban csak akkor tudja betölteni, ha e tájékoztatás *igaz, őszinte, gyors* és ha *célszerű ismereteket nyújt.*

Igaz az információ, vagyis a valóságot adekvátan tükrözi és semmiféle indokkal sem él az elhallgatás, egyoldalú kiemelés vagy meghamisítás eszközeivel.

Őszinte, mivel nyíltan beszél nemcsak az eredményekről, hanem — személyekre vagy testületekre való tekintet nélkül — a problémákról és a hibákról is. Kendőzetlenül és őszintén szól a különböző döntések és végrehajtások módjának motivációiról éppen úgy, mint a várható problémákról, köztük a nehézségekről is.

Gyors az információ, azaz idejében tájékoztat a szükséges tudnivalókról, úgy, hogy azok ismerete hatékonyan segíthesse a tájékozódást éppúgy, mint a gyakorlati cselekvést. Emellett ez az információ felvértez azzal az ismerettel, amelynek értelemszerű felhasználása bizonyos mértékű külön tájékoztatás nélkül is segíti előre látni az eseményeket és így elő-

mozdítja, hogy a szocializmus építői azokra felkészülhessenek.

Célszerű az információ, mégpedig kettős értelemben is: egyrészt azzal, hogy a fontos, az intéznivaló ügyekhez tartozó, lényeges kérdésekről tájékoztat. Másrészt azzal, hogy az információ azokhoz jut el, akiknek szól, olyan tartalommal és hatással, ami előmozdítja a gyakorlatot.

Valóságos szocialista jellegű információról, olyan tájékoztatásról, amely megérdemli ezt az elnevezest, *csakis e feltételek teljesítése esetén beszélhetünk.*

A szocialista, vagyis a szó igazi értelmében vett tényleges informálás rendszere a társadalom életének és ügyintézésének *nyilvánosságát* biztosítja. Ez a nyilvánosság elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalmat demokratikusan igazgassák. Nem nevezhető demokratikusnak az olyan vezetés, amely fél attól, hogy ügyintézése, elgondolásai és cselekvése a nyilvánosságra kerül. A szocialista társadalom felülről ösztönzött szabad információs rendszerének ki kell fejeznie a szocialista társadalom vezető erőinek készségét arra, hogy bármikor bármilyen lényeges kérdésben megbízóik elé mernek állni. Azoknak szándékaikról, tevékenységükről, terveikről és az eddigi munkásságukat illető értékeléseikről mindenkor számot tudnak és hajlandók is adni. Az információ szocialista rendszere azt is jelenti, hogy a társadalomban — a társadalom tudatos szocialista erőinek szándékai szerint — nem lehet olyan zug, ahol a szocializmus elveitől eltérő gyakorlat törvényesítést nyerhetne. Kivétel nélkül mindenkinek, minden a közösséget érintő fontosabb kérdésben a közösség ítélete elé kell állnia. Ebben is kifejeződik a társadalom tagjainak — mind a vezetésben levőknek, mind a beosztottaknak — politikai, jogi egyenlősége és azonos elveken nyugvó fe-

lelőssége a társadalom érdekeinek megfelelő ügyintézésért.

A szocialista tájékoztatás rendszerének feladata az, hogy biztosítsa és érvényesítse a társadalom demokratikus irányítását. Ebben az információs rendszerben kifejezésre jut az is, hogy a szocialista állam a nép véleményét figyelembe vevő és azt érvényesítő demokrácia. A szocialista társadalomban *az információ rendszerének kétirányúnak kell lennie.* Nemcsak azt a funkciót kell betöltenie, hogy a vezetés szándékait ismertesse, magyarázza és ily módon segítse azokat érvényre juttatni. Az információáramlás a vezetés és a kormányzottak között nem lehet egyirányú: felülről lefelé haladó. Az információ különböző csatornái e társadalomban *arra is* szolgálnak, hogy jelezzék *felfelé* a tömegek hangulatát, véleményét, kívánságaikat, illetve követeléseiket. Ezzel mód nyílik arra, hogy *bárkinek, de különösen a társadalom egyes szociális csoportjainak a társadalom lényeges kérdéseiben elfoglalt álláspontja eljusson a vezetéshez, mégpedig a társadalom különböző szocialista intézményein keresztül.* A szocialista demokrácia szocialista, népi jellegéből szükségszerűen következik, hogy az ily módon feláramló információtömegnek arra kell késztetnie a vezetést és készteti is, hogy a dolgozó tömegeknél fellelhető különféle véleményeket — a szocialista építés érdekei szempontjából szemlélve és ezeket érvényesítve — mérlegelje, értékelje és figyelembe vegye. Ez a legmarkánsabban úgy nyilvánulhat meg, hogy reájuk szóban vagy írásban, illetve — ami még lényegesebb — olyképpen módosított tevékenységgel válaszol, amely az eredeti elképzelésnél még közelebb áll a dolgozók tényleges érdekeihez, és általuk a korábbiaknál jobban megérthető cselekvést jelent. Ez az igazán szocialista demokratikus ve-

zetés jellemzője és elengedhetetlen feltétele. A szocialista vezetésnek mint az elméletileg jobban felvértezett, nagyobb áttekintési lehetőséggel bíró testületnek ismeretanyagát mindenkor szembesítenie kell a tömegek véleményével, tudati állapotával, figyelembe kell azt vennie.[2] Esetenként, amennyiben a tömegeknek helyes meglátásai, teljesíthető jogos igényei vannak, ezeket döntéseiben érvényesítenie kell. Ezzel a szocialista vezetés mintegy a határozat szintjére emeli a tömegek hangulatát, véleményét, kívánságait. Hogyha a szocialista vezetés ilyen módon viszonyul a tömegek állásfoglalásához és akaratához, ezzel elismeri és bebizonyítja azt, hogy tevékenységében ténylegesen a szocializmus érdekeinek szolgálata vezeti és ennek érdekeit tartva szem előtt, hajlandó minden ésszerű szempontot meggondolni, hogy a jobb, a szocialista érdeket hatékonyabban érvényesítő megoldást a döntés részévé tegye. A szocialista határozathozatalnak e mechanizmusában az információ hozzájárul ahhoz, hogy a közérdekű döntésekben a dolgozók tömegei, az irányítottak is részt vegyenek, s nélkülözhetetlen eszköze annak, hogy a társadalmat a nép irányítsa.

Az információ funkciója nem zárul le a vezetetteknek szóló tájékoztatással, illetve a vezetői elhatározások és a végrehajtás tapasztalatainak jelzésével, a döntéshozatal motiválásával. A szocialista kormányzatnak, a szocializmus minden vezető emberének és testületének határozathozatalát követően is, a végrehajtás során is elmulaszthatatlan kötelessége, hogy a dolgozó tömegeknek „visszaigazolja" azt, hogy „vette jelzésüket", és erre milyen módon reagál. Az effajta

[2] Természetesen nem úgy, hogy uszálypolitikát folytat, hanem úgy, hogy a tudati állapotot, fejlettséget számba véve esetleg még körültekintőbben hozza intézkedéseit.

„visszacsatolás" nemcsak azt eredményezi, hogy a tömegeket bizalom tölti el a vezetés iránt, amely nem hagyta szó nélkül észrevételeiket és javaslataikat. Egyben önbizalmat is nyújt nekik, gyakorlatilag megmutatja, hogy állásfoglalásaiknak volt értelme, azokban vannak olyan elemek, amelyek figyelembe veendők és ily módon arra ösztönzi őket, hogy máskor is megtegyék észrevételeiket, foglaljanak állást a társadalom ügyeiben. A vezetés reagálása a dolgozók véleményeire egyben annak bizonyítéka is, hogy a tömegek hangját komolyan veszik, azt mérlegelik és értékelik, és amennyiben helytálló és jogos az, amit mondanak, úgy annak alapján döntenek. Ezért a vezetés „visszacsatolása", amit sokszor csak pusztán udvariassági gesztusnak vagy formalitásnak tekintenek, elvi jelentőségű. Nyilvánvaló elismerése és kézzelfogható *bizonyítéka annak, hogy a nép uralkodik, a vezetők a nép megbízottai,* akik annak képviseletében szolgálják annak érdekeit.

*

Szocialista demokráciánk gyakorlatában érvényesülnek a szocialista tájékoztatás fentebb ismertetett elvei. Az információ célja e társadalomban — a kapitalizmustól eltérően — sem a szenzációhajhászás, sem az, hogy a tömegeket tőlük idegen érdekek szolgálatában manipulálják. A tájékoztatás a dolgozók politikai, gazdasági, kulturális felvilágosítását szolgálja, hogy tudatosabban léphessenek fel saját érdekükben. Annak következtében, hogy a tájékoztatás, az események interpretációja a marxizmus—leninizmus alapján nyugszik, az információ tartalma tudományosabb, elmélyültebb, lényegre törekvőbb, mint a kapitalizmusban. A tájékoztatás dimenziói is kiterjedteb-

bek. Az információ több olyan terület kérdéseire vonatkozólag is nyújt érdemleges híradást, amelyeket a tőkés tájékoztatás vagy egyáltalán nem tárgyal, vagy pedig amelyről a tájékoztatás elmarad a kívánatostól. Ilyen pl. az üzemek belső problémáinak ismertetése, a termelési és egyéb tapasztalatok elterjesztése, híradás az „egyszerű emberek", a dolgozók helyzetéről, problémáiról, gondolatairól. Az információ egész szocialista rendszere elősegíti a néptömegek beleszólását közvetlen környezetük és az egész társadalom ügyeibe.

A marxista—leninista párt, a szocialista állam a tájékoztatást jelentőségének megfelelően kezeli, és arra törekszik, hogy azt egyre magasabb szintre emelje. Ennek során pártunk az elmúlt években is több határozatot hozott a dolgozók tájékoztatásának javítására, a tömegkommunikációs eszközök munkájának tökéletesítésére. Ezek eredményeként megszülettek a dolgozók tájékoztatásának újabb formái (pl. a tv-fórumok, megnövekedett a különböző újságok levelezési oldalainak terjedelme, vitaköröket alakítottak számos pártszervezetben stb.), az információ színesebb és frissebb lett.

A demokratikus tájékoztatás rendszerén természetesen továbbra is lehet javítani. A módosítások, változtatások fő irányai:

a) az információáramlás gyorsaságának növelése,

b) annak biztosítása, hogy a tartalmasabb információ eljusson a legszélesebb tömegekhez,

c) a tájékoztatás színvonalának emelése.

Az információáramlás gyorsaságának növelése rendkívül fontos feladat. Ez teszi lehetővé, hogy a lakosság széles tömegei idejében tájékozottak legyenek mind környezetük, mind a magasabb szint, az ország, a világ eseményeiről, valamint feladataikról és ez

a híradás számukra mindenkor friss és érdekes legyen.

Előfordul azonban, hogy vannak olyan rendkívüli külpolitikai vagy belpolitikai események, amelyekről azok lezajlásakor, vagy közvetlenül utána nem teljesen kielégítő saját tájékoztatásunk, illetve interpretációnk. Ennek következtében az emberek egy része az őket érdeklő információkat nemegyszer különböző gyanús, illetve nyíltan ellenséges forrásokból próbálja megszerezni. Tájékoztatásunk jelzett lemaradásának egyik oka az, hogy információs anyagokkal, elemzésekkel, helyzetismerettel stb. nem vagyunk kellően felkészülve a különböző politikai események bekövetkezésére. Ezt a fogyatékosságot az archívanyagok, a „háttér-információ", illetve a dokumentáció gyűjtésének javításával, a már felhalmozott anyag gondosabb nyilvántartásával és a gépesítésen alapuló gyorsabb mobilizálásával ki lehet küszöbölni.

A lemaradás másik oka a „túlbiztosítás", a félelem attól, hogy tájékoztatásunk idő előttinek, nem elég alaposnak és mélynek, s emiatt esetleg nem elég helyes híradásnak, illetve kommentárnak bizonyulhat. Ezért fordul elő, hogy a tájékoztatással megbízott szerveink nemegyszer jobbnak látják megvárni azt, amíg az „illetékesek" megmondják azt, mit miként kell értelmezni.

A szocialista tájékoztatás valóban nem lehet felelőtlen és megalapozatlan hírszolgáltatás. Ebből azonban nem következik az, hogy túlzott mértéktartása vagy aggályoskodása miatt le kell maradnia az ellenség mögött. Sokkal nagyobb kár származik abból, ha meghatározott eseményekről dolgozó tömegeinket elsőként és egy ideig kizárólagosan az ellenség „tájékoztatja", amely a saját érdekeit szolgáló magyarázatokat ad. Ilyenkor tömegeink már nehezen

fogadják be elkésetté vált információnkat. Kisebb baj, ha tájékoztatásunk nem „marad le", mégha valamilyen részletet illetően nem teljesen pontos.

Eléggé ismert a mese az egyszeri királyról, akinek sohasem volt elég a jövedelme. Amikor meg akarta tudni ennek az okát, a választ — szemléletesen — a pékinas adta meg. Sorba állíttatta az udvari népet és azután a sor végén levőnek két marék lisztet öntött a kezébe, hogy adja tovább a soron következőnek. Mire a liszt lassan-lassan a királyig eljutott, alig maradt belőle annyi, hogy az belisztezze vele a kezét. Néha hasonló jelenséggel lehet találkozni az információ áramlásánál is. Szociológiai felmérések szerint az emberek a közéletet illető információik jelentős részét munkahelyük hivatalos vonalán keresztül, illetve más, elsősorban személyi forrásokból merítik. A szocialista tájékoztatás „tempóvesztése" és ilyenkor eljelentéktelenedése is nemegyszer arra vezethető vissza, hogy információs rendszerünk — a tömegkommunikációs eszközöket részben kivéve — túlzottan hierarchikusan épült fel. Ez a tény lassítja az információáramlás sebességét. Amíg az információ tartalma eljut a legszélesebb tömegekhez — módosul, elszíntelenedik. A felsőbb szinteken — mint azt a szociológiai felmérések bizonyítják — gyorsabban kapnak tájékoztatást és jobban is tájékozottabbak. Amíg azonban az információs láncon a tájékoztatás eléri az alsóbb szinteket, hosszabb idő telik el és addigra tartalma veszít színvonalából és érdekességéből. Hasonló probléma jelentkezik az alulról felfelé irányuló tájékoztatásban is. Nemegyszer annyira „kilúgozódik", annyira elveszti racionális, figyelmet igénylő információs tartalmát, hogy érdektelenné válik, és nem tudja betölteni funkcióját. Ezen a helyzeten az változtatna, ha — gondos elemzés után — *kikapcsolnánk*

az információs hierarchia fölös láncszemeit, lerövidítenénk az információ le- és feljutásának útját, ha lehetőleg minél gyakrabban közvetlenül történő tájékoztatást biztosítanánk és különböző módokon gondoskodnánk arról, hogy ne legyen nagy veszteség az információ tartalmában. Így csaknem minden szinten meg lehetne őrizni az eredeti információ minden lényeges intencióját és biztosítani lehetne azt, hogy az emberek az alapvető információtartalomhoz jussanak.

A szocialista tájékoztatás színvonalának emelése érdekében elsősorban arra kellene törekedni, hogy fokozzuk annak elméleti mélységét és növeljük nyíltságát. Ehhez mindenekelőtt az szükséges, hogy az információ az eddigieknél jobban tárja fel az események lényegi oldalait, rugóit, mélyebben fekvő okaikat és következményeiket. Avassa be a legszélesebb tömegeket is a szocialista vezetés motivációiba, tárja fel előttük határozatai végrehajtásának menetét, állomásait, eszközeit, buktatóit és ellentmondásait. Ha a tájékoztatásnak ilyen információs tartalma van, a társadalmi mozgás a tömegek számára világos folyamatként jelenik majd meg. Azzal pedig, hogy a tájékoztatás beavatja a tömegeket a társadalmi folyamatok okaiba, a szocialista vezetés szándékaiba, megkönnyíti számukra a lényegesebb társadalmi összefüggések megértését, növeli a tömegek tudatosságát, lehetővé teszi, hogy az ily módon demisztifikált történelmi folyamatokban nemcsak jobban kiigazodjanak, nemcsak világosabban megértsék és pontosabban értékelhessék vezetőik tetteit, hanem bátrabban vállalkozzanak a történelmi szereplésre. Az információ rendkívül lényeges feladata az is, hogy elemzően, retrospektív módon is megvizsgálja, melyek voltak a szocialista vezetés szándékai, tervei és ezekből mi hogyan valósult meg. Ezzel az eljárással a tömegeket a törté-

nelmi folyamat tapasztalatain neveljük. Másrészt — amennyiben a szocialista vezetés vonala helyes volt — a bekövetkezett tények tanulságain bizonyítjuk, hogy mennyire helyes volt az a politika, amelynek követésére és támogatására a vezetés korábban felszólította a dolgozókat és amelynek végrehajtásában ők tevékenyen részt is vettek.

Az információközlési rendszer hierarchiájának fenntartását, a vezetés döntéseinek motivációiról, illetve a végrehajtás menetéről szóló nyíltabb tájékoztatás elmaradását egyes vezetők azzal szokták indokolni, hogy ezt a rendszabályt az ellenség létezése, a szocializmus ellenségeivel szembeni konspiráció érdekei teszik szükségessé, amely erők visszaélhetnének azokkal az információkkal, amelyeket ily módon nyernek. Kétségtelen tény, Lenin is szólt arról, hogy a szocializmus győzelme után is maradnak olyan kérdések, amelyekben nem lehetséges nyílt tájékoztatás, amelyekben konspirálni kell. Az OKP VIII. kongresszusán ezt mondotta: „parlamenttel a diktatúra korszakában nem lehet sem a kérdéseket eldönteni, sem a pártot vagy a szovjet szervezeteket irányítani... Mi csak olyan utasításokat küldtünk, amelyeket nem lehetett a sajtóban közzétenni, hiszen tevékenységünkben, amely óriási méretei ellenére nyílt volt, illegális munka mégiscsak maradt, marad és fog is maradni. Mi nem félünk attól, hogy szemrehányásokat tesznek nekünk illegális vonalon és titokban folytatott munkánk miatt, nem, mi büszkék voltunk erre. És amikor olyan helyzetbe jutottunk, hogy a burzsoázia megdöntése után az európai burzsoáziával kerültünk szembe, tevékenységünkben maradt titok és munkánknak volt illegális területe."[3]

[3] *Lenin* Összes művei. 38. köt. 145. old.

Ismeretes azonban az is, hogy ugyanabban az időben, amikor ez a nyilatkozat elhangzott, Lenin nyíltan szólt és írt arról, milyen tervek foglalkoztatják a kommunista pártot és a szovjet államot, mire számítanak ezek végrehajtása során, milyen nehézségek mutatkoznak az elképzelések valóra váltásának folyamatában, mit szándékoznak tenni ezek leküzdésére stb., stb., vagyis barát és ellenség előtt nyíltan szólt arról, ami a népet foglalkoztatta. Lenin látszólag nem törődött azzal, hogy ezt az őszinte beszédet az ellenség kihasználhatja. Ezt azért tehette, mert az általa kidolgozott politika tudatosan tudományosan megalapozott, következetesen átgondolt alternatíva volt. a szükségszerű folyamatok olyan láncolatát jelentette, amelyek megmásítása még akkor is csaknem lehetetlen volt, ha az ellenség tudta, mi készül és miért. A marxizmus—leninizmus alapján nyugvó politika követelménye, hogy politikánk ilyen, ennyire a történelmi szükségszerűségben gyökerező politika legyen. Ezért azok a nyílt információk, amelyeket a szocialista vezetésnek elképzeléseiről és végrehajtásuk menetéről a dolgozóknak szolgáltatnia kell, nem jelentenek és nem jelenthetnek a dolgozó tömegek előtt szigorúan titokban tartandó híranyagot.

Azzal, hogy a szocialista vezetés nyíltan szól terveiről, hogy reális őszinteséggel értékeli elképzelései valóra váltásának folyamatát és ennek következményeit, semmiféle titkokat nem árul el az ellenség számára. Az általa képviselt politikai szándékok ugyanis mindenkor meghatározott tettekben, illetve azok következményeiben realizálódnak. Ezeket viszont már mindenki érzékelheti és ezek révén visszakövetkeztethet az eredeti elképzelésekre. Horst Pommering nyugatnémet politológus írja a szovjet—kínai határvitáról szóló könyvében: „A Szovjetunió és a Kínai

Népköztársaság fejlődésére vonatkozó és ezen országokban fellelhető forrásanyag terjedelme lényegesen nagyobb, mint azt általában Nyugaton föltételezik ... Olyan rendszerek — szögezi le általánosítóan és a szocialista országokat rágalmazó jelleggel a szerző —, amelyek azon alapulnak, hogy szabályozzák és ellenőrzik népeik minden életmegnyilvánulását, nem lehetnek meg a dokumentumok sűrű hálózata nélkül, legyenek ezek szimpla újságközlemények vagy olyan rendelkezések, melyeket minden egyes nyelvjárásra lefordítva tesznek közhírré. Ez a minden részletre kiterjedő, bürokratikus utasítgató módszer a nyugati megfigyelő számára értékes útmutatást nyújt az okokat és a célokat illetően."[4]

A szocialista társadalom — akár tudatában vagyunk ennek, akár nem — sajátos *nyílt társadalom.* Ennek lényeges ügyeibe viszonylag szabadon lehet betekinteni, róluk viszonylag könnyen lehet információt szerezni. Ilyen körülmények között nem az a kérdés, hogy a szocialista vezetés eltitkoljon-e az ellenség előtt valamilyen sorsdöntő titkot vagy lényeges megfontolást, vagy ne. Ez kötelessége. Azonban, mint látható, ezt akkor sem tudja minden esetben megvalósítani, hogyha nagyon törekszik erre. A lényegesebb kérdés az, hogy a dolgozó tömegek a vezetés tájékoztatása alapján már a keletkezés, az irányvonal megszabása, illetve annak végrehajtása folyamatában ismerjék saját vezetésük intencióit, szándékait és ezek ismeretében tudatosabban és felkészültebben hajtsák-e azokat végre, vagy pedig — ilyen információk híján — a vezetés terveinek puszta végrehajtóiként cselekedjenek, akik csupán kivitelezik annak elképzeléseit.

[4] *H. Pommering:* A kínai—szovjet határkonfliktus. Walter Verlag. 11. old.

A szocialista országok társadalmai a feléjük szóló hiradás szempontjából is nyílt társadalmak. Az éter hullámain éppúgy, mint a személyes érintkezés, a különböző sajtóanyagok terjesztése révén stb. egyaránt hozzáférhetők a legkülönbözőbb irányzatú és a legeltérőbb politikai színvonalra és kulturális ízlésre szabott propagandisztikus ráhatások számára. Amennyiben az ellenséges erők a szocialista vezetés — általuk kielemzett elképzelései, illetőleg ezek végrehajtása pontosabb ismeretében végzik manővereiket, folytatják lélektani hadviselésüket, a fellazítást, érzékenyebb károkat képesek okozni, ha a dolgozó tömegeknek nincs reális, az ellenségénél jobb és autentikusabb tájékozottságuk saját vezetőik terveiről és ezek végrehajtásáról.

Mindezeknél fogva álokoskodások, mégpedig a szocializmus tömegbázisának jobb kihasználását gátló és az osztályellenség malmára vizet hajtó szofizmák azok az érvek, amelyek az ellenséggel szembeni konspirációval, az elengedhetetlen titoktartás szükségességével kívánják indokolni azt, hogy a tömegek információja és tájékoztatása nem mindig elég nyílt, őszinte és hozzáférhető.

*

Az egyenes, igaz, őszinte és célszerű tájékoztatás a szocialista vezetés minden szintjének, minden vezetőnek kötelessége. Ezt — kimondatlanul is — minden vezető vállalta és vállalnia kellett akkor, amikor megbízatását elfogadta. A szocialista tájékoztatás, a beszámolás a vezetők népet szolgáló munkájáról bizonyítja, hogy a vezető a dolgozók képviselőjeként cselekszik, és hogy elismeri a néptömegeknek a tájékoztatáshoz való jogát, azt, hogy országuk gazdája-

ként minden lényeges kérdésről megfelelő ismereteik legyenek.

A szocialista tájékoztatás a szocialista társadalom demokratizmusának fontos mutatója és e társadalom egyik fő hajtóereje. Ezért kell törekedni annak állandó mennyiségi fejlesztésére és minőségi tökéletesítésére.

Hogy pártunk milyen nagy jelentőséget tulajdonít a tájékoztatásnak, az bizonyítja, amit Kádár János a X. pártkongresszuson a Központi Bizottság beszámolójában erről elmondott: „Pártunk elvet minden. a tömegeket lebecsülő, a közvéleményt manipuláló megnyilvánulást. Ugyanakkor a közvélemény jó tájékoztatását, a szocializmus eszméinek propagálását rendkívül fontos feladatnak tekinti. A párt, a népi állam kezében levő tömegpropaganda-eszközöknek ezeket a nemes célokat kell szolgálniuk a jövőben még inkább és jobban, mint eddig is tették."[5]

[5] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 103. old.

6. fejezet

A szocialista demokrácia és a politikai intézményrendszer

A szocializmus fejlődésének jelenlegi szakaszán a társadalom irányításának funkciói semmilyen szinten sem oldhatók meg kizárólag társadalmi úton. Amatőr alapon többé sem az egész társadalmat, sem a társadalom egyes részterületeit nem lehet vezetni. (Még alsóbb szinten sem oldható meg a vezetés kizárólag önkéntes társadalmi munkások által.) Bizonyos feladatok helyes megoldása megfelelő *szakképzettséget* és tapasztalatot, gyakorlatot követel meg. Ezt a fejlődés jelenlegi szakaszában az erre a célra függetlenített, e feladatokat hivatásszerűen ellátó vezetők és különböző jellegű és szintű apparátusok látják el. Ahhoz, hogy biztosítani lehessen a társadalom optimális hatásfokú irányító szerepét, elengedhetetlen az, hogy a dolgozók különböző helyzetelemző, célokat kitűző és azokat operatíve végrehajtó szervezeteket és szerveket hozzanak létre és működtessenek.

Miután a dolgozó tömegek nincsenek állandóan mozgósított állapotban, a társadalmi ügyek permanens, operatív intézésére, illetve annak felügyeletére megbízottakat választanak, akik ügyeiket képviselik.

Ezek egyes személyek, választott testületek, illetve szervezetek lehetnek.

A szocialista társadalom ügyeinek mindennapos irányításában ily módon a közvetlen és a közvetett demokrácia érvényesül.

Közvetlen, amennyiben maguk az érdekelt dolgozó tömegek cselekszenek, véleményt nyilvánítanak, döntenek, választanak, megbízást adnak képviselőiknek, ill. szervezeteiknek, végrehajtják és végrehajtatják határozataikat, ellenőrzik döntéseik realizálását, illetve megbízottaik ténykedését.

Közvetett a demokrácia, amikor a dolgozók képviselői, illetve választott testületei, vagy az érdekeik érvényesítésével megbízott szervezetei a dolgozó tömegek nevében határoznak, gondoskodnak döntéseik valóra váltásáról és ellenőrzik a közügyek intézését.

A fejlődés jelenlegi szakaszán a közösséget érintő ügyvitelben a *közvetett demokrácia formái dominálnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a dolgozó tömegek közvetlen demokratikus állásfoglalásainak jelentősége már lecsökkent és ezek az akciók elhanyagolható tényezővé váltak.* Éppen ellenkezőleg! A közvetett demokratikus ügyintézés formáinak széles körű elterjedése esetén nemegyszer úgy tűnik, mintha a társadalmi ügyek intézése elvált volna a dolgozó tömegektől, és a közélet a „beavatottak", a vezetők vagy az azokkal szoros kapcsolatban levők területe lenne, amelyhez a dolgozó tömegeknek nincsen közük, amelybe nincs beleszólásuk, és amelyre nem képesek hatni. Az effajta látszatokon nyugvó nézetek passzívvá teszik a dolgozókat, akadályozzák azt, hogy aktivitásukat, képességeiket, tudásukat, energiájukat a szocializmus építésére mozgósíthassuk.

Annak érdekében, hogy még a látszata se alakulhasson ki annak, hogy a dolgozók többé már nem

urai a társadalomnak, és közvetlenül vagy közvetve nem ők határozzák meg annak ügyeit, *a közvetlen demokrácia meglevő, illetve újonnan létrehozandó formáit valóságos élettel kell megtölteni és hatékony testületekké, szervekké, jelentős kormányzati erőkké, eljárásaikat pedig hatékony módszerekké kell tenni.* Ezért egyenesen *elengedhetetlenné válik, hogy állandóan szélesítsük a közvetlen demokrácia területét, szakadatlanul fejlesszük lehetőségeit és mozgásformáit.* Ehhez egyrészt a tömegeket a legkülönbözőbb kérdésekben, a közösségi ügyekben közvetlen állásfoglalásra kell serkenteni. Másrészt fel kell lelnünk a tömegaktivitás kifejezéseinek újabb és újabb formáit és módszereit és el kell érnünk, hogy a közvetlen demokrácia fórumai hatékonyak legyenek, ahol úgy lehet véleményt nyilvánítani, hogy azt a döntések meghozatalánál figyelembe vegyék.

A közvetlen demokrácia fórumai mindenekelőtt a különböző gyűlések, tanácskozások és értekezletek. Ezek a lakógyűlésektől és tanácstagi beszámolóktól kezdve, a falugyűléseken vagy a kerületi réteggyűléseken keresztül az országgyűlési képviselők beszámoló gyűléséig terjedhetnek. Természetesen egyéb formákat is ölthetnek a brigádmegbeszélésektől, a termelési tanácskozásokon, a dolgozók különböző rétegeinek aktíváin, az ifjúsági parlamenteken, a munkahelyi értekezleteken át az üzemi, illetve vállalati gyűlésekig és megbeszélésekig; az „ad hoc" összejövetelektől, a párt- és a tömegszervezetek, egyesületek rendszeres taggyűléséig, a különféle foglalkozási ágak és szakmák konferenciáiig, kongresszusaiig. A dolgozók különböző megbeszélései — Lenin szerint — a tömegek aktivitásának felkeltését és formába öntését szolgálják. Előkészítik a dolgozó embereket arra, hogy a társadalom minden ügyének állami és társa-

dalmi intézésében részt vegyenek. A dolgozók gyüléseiken egybevethetik a különböző véleményeket és javaslatokat, és a vita során választják ki ezek közül az elfogadhatóbb, a megfelelőbb, a leginkább eredményre vezető javaslatokat és megvalósításuk módjait.

Ahhoz, hogy ezek a megbeszélések a dolgozók igazi tanácskozásai legyenek, ahol felszínre kerülnek, kifejezést nyernek nézeteik, kezdeményezésük, bölcsességük, egyrészt az szükséges, hogy a *különböző közvetlen demokratikus fórumokat megszabadítsuk formális jellegüktől.* Nem szabad, hogy ezek a tanácskozások az üres szócséplés színhelyévé váljanak. Az ilyen „üresjáratok" megbénítják a *dolgozók aktivitását. A formalitás, a fecsegés, az üresjárat nem attributuma a közvetlen demokrácia intézményeinek!* Ezeket a formákat — sajnos — nemegyszer ilyenekké tették azok, akik lebecsülték és lebecsülik a dolgozók kezdeményezését és nem látják annak óriási társadalmi jelentőségét. Nem ritka még pl. az olyan üzemi termelési tanácskozás vagy egyéb munkahelyi megbeszélés, amelyet csak azért rendeznek, mert előírták, hogy időnként ilyent is kell tartani. Ahol nem azt akarják tudni, hogy mi a dolgozók véleménye, elképzelése, és nem arra akarják azt az összejövetelt is felhasználni, hogy az értekezlet segítségével a munkatársak állásfoglalását és cselekvőkészségét helyes irányba terelják, hanem a kényszernek tekintett értekezletet kívánják ezzel „letudni". Gyakori panasz, hogy e különböző tanácskozásokon a vezetők vagy egyéb illetékesek elvontan vagy érdektelenül számolnak be az adott egység ügyeiről, illetve másodrendű vagy egyenesen perifériku kérdésekről szólnak, miközben a tényleges problémákban a véleménynyilvánítást, a döntést maguknak tartják fent. Nyilvánvaló,

hogy az ilyen eljárás, a közvetlen demokrácia fórumainak ez az eltorzítása előbb vagy utóbb kiváltja a beosztott dolgozók passzivitását. Ilyenkor az egész tanácskozás lényegtelen kérdésekben vész el, formálissá, érdektelenné válik. Ezt a tényt, ami negatív tetteik következménye, szokták azután az egyes vezetők felhasználni érvként a közvetlen demokratikus fórumok rendszere ellen. Valójában viszont nyilvánvaló, csakis a formalitásoktól mentes, tartalmas megbeszélés nyújt módot a beosztott dolgozóknak arra, hogy szabadon nyilvánítsák véleményüket, értékeléseiket és javaslataikat, és azokat ily módon a vezetők tudomására hozzák. A vezetőknek viszont lehetőséget teremt ahhoz, hogy ismereteiket kiegészítsék többi munkatársuk tudásával, elképzeléseiket szembesítsék a dolgozókéval és ily módon is ellenőrizzék azok helyességét, hogy felmérhessék a tömegek reagálását és megnyerhessék azoknak az embereknek tevőleges támogatását, akiktől függ, hogyan fogják végrehajtani terveiket, milyen eredményes lesz munkájuk.

A közvetlen demokratikus tanácskozások legmesszebbmenően tartalmas és optimális kihasználásához arra is szükség van, hogy *a dolgozóknak e fórumokon elhangzott véleményét, javaslatait rögzítsék, számba vegyék, értékeljék és ennek nyomán olyan intézkedéseket hozzanak, amelyekben markánsan kifejeződik az a tény, hogy a döntésekben a dolgozók érdeke, véleményük, akaratuk érvényesült.* Emellett természetesen elengedhetetlen, hogy a feljegyzések nyomán visszatérjenek az elhangzottakra és — akár megfogadták azokat, akár nem — beszámoljanak arról, hogyan vették figyelembe a dolgozók észrevételeit, mi történt javaslataikkal. A tanácskozás, gyűlés, mint a közvetlen demokrácia formája ily módon a vezetők és a vezetettek közötti kapcsolat egyik lénye-

ges transzmissziójává válik és az információ két irányba vezető csatornája lehet.

A dolgozók közvetlen részvétele a társadalmi ügyek intézésében nem merül ki a tömegek gyűléseken történő fellépéseiben. *A közvetlen demokrácia egyéni formákat is ölthet,* a dolgozó tömegekhez tartozó emberek egyes egyénenként is részt vehetnek mind a döntéshozatal mechanizmusában, mind a végrehajtásban, mind annak ellenőrzésében. Lenin hangsúlyozta: „Az állampolgároknak *egytől egyig* részt kell venniük az igazságszolgáltatásban és az ország kormányzásában. Számunkra is fontos, hogy egytől egyig minden dolgozót bevonjunk az államigazgatásba. Ez nehéz, gigászi feladat. De a szocializmust nem vezetheti be egy kisebbség — a párt. A tízmilliók vezethetik be, amikor megtanulják, hogyan kell ezt maguknak megtenniük. Mi abban látjuk érdemünket, hogy igyekszünk segíteni a tömegeknek, hogy ehhez haladéktalanul maguk fogjanak hozzá, s ne könyvekből, előadásokból tanulják."[1]

A szocialista demokráciában ennek az útmutatásnak nyomán teremtik meg *a közvetlen demokrácia egyéni formáit.* Ezek lehetnek *az egyéni véleménynyilvánítás, a személyes nézetek kifejezése* nemcsak gyűléseken és tanácskozásokon, hanem a különféle tömegkommunikációs eszközök útján, pl. állásfoglalás a sajtóban, a rádióban, munkáslevelezés, alkalmi tudósítás stb. Az egyéni részvétel a véleménynyilvánításban és az ellenőrzésben kifejezésre jut abban a lehetőségben is, hogy *minden állampolgárnak joga és lehetősége van arra, hogy az állami, illetve a társadalmi szervek, a párt legkülönbözőbb szintű testületeihez fordulhasson a maga bejelentéseivel, észrevé-*

[1] *Lenin* Összes művei. 36. köt. 50. old.

teleivel, javaslataival. Ezekre az állásfoglalásaira a megkeresések címzettjei — e szervek működési elveitől függően — különböző módon, az állami szervek esetében pedig jogszabályok által előírt módon kötelesek választ adni. A törvény kötelezi őket, hogy a különböző bejelentések nyomán megfelelő rendszabályokat foganatosítsanak. A dolgozó tömegek minden egyes tagjának ezeken kívül lehetősége van arra, hogy *egyéb formák révén is személyesen bekapcsolódjon a szocialista közéletbe.* Így pl. részt vehet a különböző állami szervek és választott testületek társadalmi bizottságaiban, népi ellenőrként tevékenykedhet mind az állami népi ellenőrzés szervezetében, mind a szakszervezetek hasonló szerveiben. Biztosított számára az a lehetőség, hogy amennyiben a rendfenntartásban óhajt részt venni, az önkéntes rendőrség vagy a munkásőrség soraiban szolgálhasson. *A szocialista célokat szolgálni kívánó állampolgárok számára tehát a társadalmi élet különböző szintjein és érdeklődésüknek megfelelő területeken biztosítva van a közéletben való részvétel legkülönbözőbb lehetősége.*

A dolgozók egyéni személyes részvétele a közügyek intézésében nem korlátozható pusztán a beosztottként való cselekvésre, a kivitelező tevékenységre. Nem merülhet ki abban, hogy csak az egyes helyi szervezetekben és hogy csupán az alsóbb dimenziókban vehet részt a vezetésben. Lenin mindenkor elengedhetetlenül szükségesnek találta azt, hogy a *vezetés minden szintjén* olyan emberek is szerepet kapjanak az irányításban, akik nem hivatalos funkcionáriusok, akik nem valamilyen gazdasági, állami, társadalmi vagy egyéb szervezet, illetve intézmény képviseletében „hivatalból" vesznek részt a vezető szerv munkájában. Sürgette és minden eszközzel előmoz-

dította olyan dolgozók bevonását a vezetőségbe, akik megőrzik közvetlen kapcsolatukat a termeléssel, vagy egyéb produktív munkával és *e tevékenység mellett* vesznek részt az irányítás felelős munkájában, annak legkülönbözőbb, akár legfelsőbb szintű szerveiben is. Így pl. 1919-ben a Központi Végrehajtó Bizottságnak, tehát a szovjethatalom akkori legfelső irányító szervének összetételéről szóló határozattervezetében Lenin a következőket írta: „csökkentsük az »értelmiségiek« és a központi szovjetalkalmazottak számát. Nagymértékben növeljük azoknak a munkásoknak és dolgozó parasztoknak számát, akik kétségtelenül szoros kapcsolatban vannak a párton kívüli munkások és parasztok tömegével."[2]

Országunkban az MSZMP X. kongresszusának adatai szerint 1970-ben a szocialista demokrácia legkülönbözőbb közvetlen demokratikus formáiban egyénileg mintegy másfél millió ember vette ki részét. Ez jelentős szám. Kétségtelen tény, hogy e hatalmas tömeg aktivitása eddig elért eredményeink egyik jelentős tényezője. A vezetés tevékenysége azonban nem érhet véget azzal, hogy aktivizálták a közügyek intézésére a lakosságnak ezt az óriási tömegét. A cél, mint Lenin mondotta, az, „hogy a *szegénységet teljes egészében* bevonjuk az irányítás gyakorlati munkájába . . ."[3]

Lenin a szovjethatalomról szóló tézisekben kimondotta: fontos feladat „a szovjet államon *keresztül* áttérés az állam fokozatos megszüntetésére azon az úton, hogy rendszeresen egyre több állampolgárt, majd később *kivétel nélkül* minden állampolgárt be-

[2] *Lenin* Összes művei. 39. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 318. old.

[3] *Lenin* Összes művei. 36. köt. 189. old.

vonunk, hogy az állam kormányzásával kapcsolatos terhek reáháruló részét közvetlenül és *állandóan* viselje"[4]. Ezt a célt mind ez ideig nem valósítottuk meg. Ezért az eddig elért hatalmas eredményeink nem feledtethetik azt a feladatot, hogy az állampolgárokat *egyenként is*, egytől egyig bevonjuk a közvetlen demokrácia különböző formáiba és tág teret nyissunk ahhoz, hogy tevőlegesen részt vegyenek saját ügyeik és a társadalom ügyeinek intézésében, a társadalmi önigazgatásban.

*

A szocialista építés jelenlegi fejlettségi szakaszán a közügyek közvetett demokratikus intézésében elsődleges szerepet töltenek be a dolgozók képviselői, illetve választott szervei, akik a tömegek megbízottaiként tevékenykednek.[5]

A képviseleti rendszer nem új vívmány. Gyökerei az ókori görög poliszba, illetve Rómába nyúlnak vissza. A történeti fejlődés során a választott testületek különböző formákat öltöttek és működésük is a legeltérőbb módon nyilvánult meg. Az állami jellegű, illetve a kormányzáshoz kapcsolódó képviseleti rendszer legfejlettebb formáját a szocializmus előtt a polgári parlamentarizmusban nyerte el. A feudalizmusban szigorúan hierarchikus rendi szervezet volt. A

[4] Ugyanott, 70. old.

[5] A közvetett demokrácia nemcsak választott testületek működését jelenti. Ide tartozik például a párt irányító szerepében megtestesülő demokratizmus, a tömegszervezetek érdekképviseleti tevékenysége, éppúgy, mint a vezetésbe való beleszólás stb. E helyütt azonban csupán a kormányzati, illetve az állami tevékenységgel összefüggő demokratikus képviseleti szervek tevékenységére térünk ki.

parlamenti képviselők viszont jogilag szabad és egyenlő választópolgárokat képviselnek, és — legalábbis formailag — felelősek választóiknak. E választottak a széles nyilvánosság előtt fejtik ki közéleti tevékenységüket. Ezzel, valamint a parlamentben kifejtett tevékenységükkel fontos szerepet játszanak a politikában. E vívmányokkal a parlamentarizmus gazdagította a képviseleti rendszert.

Annak ellenére, hogy ez a szervezet az állampolgárok csaknem minden kategóriájára kiterjedő képviselet. mégsem képes arra, hogy tényleges népképviseletté váljon. A parlamentarizmus azért nem válhat tényleges népképviseletté, mert *összetételét* a tőkés társadalom erőviszonyai szabják meg. A polgári parlamenti választások eredményeit, a megválasztottak összetételét indirekt módon, de döntő mértékben a tőkés viszonyok közvetlen és közvetett hatása determinálja. Meghatározza a burzsoáknak és kiszolgálóiknak kedvező választási rendszer és választójogi törvény, valamint a polgári jelölteknek a választási kampány alatt nyújtott hatalmas tőkés anyagi támogatás, a túlnyomórészt a burzsoák kezében levő tömegkommunikációs eszközök agitációs tevékenysége és a tőkés állami szervek adminisztratív beavatkozása. Mindezek a preferenciák, hangulatkeltések, diszkriminációk és végül a tőkésállam különböző kényszerítő szankciói eleve a burzsoázia számára kedvező irányba befolyásolják a választások eredményeit. A képviselők között ennek következtében többnyire a polgári rend nyílt vagy burkolt hívei kerülnek túlsúlyba.

Ugyanakkor a parlamentarizmus *működési rendszere* ugyancsak eleve lehetetlenné teszi, hogy e szerv betöltse az egész nép képviselőjének funkcióját. A parlamenti rendszer a burzsoá törvényesség alapján nyugszik. Célja a tőkés rend megőrzése, sőt

szilárdítása. A parlamentarizmus eszközrendszere a parlamenti eljárásokra szűkül. E képviseleti rendszer nem ismeri el és nem tekinti jogszerűnek azt, hogy parlamenten kívüli eszközökkel, az érdekeltek öntevékeny akcióival lehessen az egész társadalomra vagy egy részére határozatokat hozni. Így elutasítja azt, hogy a dolgozó tömegek parlamenten kívüli tevékenysége, véleménynyilvánításaik, aktivitásuk a törvényhozást befolyásoló, sőt meghatározó szerepet játszon. Ebből már eleve adódik az, hogy a polgári parlament mint testület megfelelő anyagi és tömegerő híján, a parlamenti szabályok által megkötött eljárási módjaival és eszközrendszerével eleve erőtlenné válik a tőkés állami és nem állami végrehajtó apparátussal szemben és nem bírja rákényszeríteni akaratát. Emiatt a parlament, még ha képviselői őszintén akarnák is, nem képes optimálisan szolgálni a dolgozók, a lakosság többsége érdekének kielégítését.

A parlamenti rendszer — továbbá — a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom szétválasztásának és e testületek különálló mozgásának elvi alapján működik. Ebben a „munkamegosztásban" a parlament — bár megilleti a törvényhozás joga, sem határozatai végrehajtásába érdemlegesen nem tud beleszólni, sem a törvényhozáson kívüli kormányzási tevékenységet nem tudja befolyásolni. Így objektíve a tömegek figyelmét elterelő, tehetetlen fecsegő testületté válik. Az „igazi munkát", az ország sorsát befolyásoló kormányzati tevékenységet a kulisszák mögött, a kormányhivatalok, az igazgatási gépezet és a tőkés rendszer egyéb apparátusai — többnyire a parlamenti akaratnyilvánítástól teljesen függetlenül — végzik. Ezért nem véletlenül mondotta Aneurin Bevan, az angol munkáspárt egyik volt vezetője: „Bizonyos értelemben a parlament a legkevésbé érdemle-

ges népképviseleti testület. Inkább bonyolult összeesküvés annak megakadályozására, hogy a valóságos külső nézeteltérések megfelelő visszhangra leljenek falai közt. Társadalmi lökhárító, amely a kiváltságok és a népi elégedetlenség nyomása közé ékelődik."[6]

A szocialista demokráciában megmarad, sőt kiszélesedik és rendkívül változatos formákat ölt a képviseleti rendszer. Ez — mint Lenin írta — a kommunizmusnak is jellegzetes demokratikus irányító formája lesz.

A marxista politika ugyanakkor elvileg szemben áll a képviselet hagyományos polgári parlamenti formájával. Elutasítja azt mindenekelőtt azért, mert a polgári demokrácia által jogilag elismert népszuverenitást — a széles tömegek bizalmát kijátszva — formálissá teszi és gyakorlatilag segít azt meghiúsítani. A többi között a polgári parlamentarizmus is biztosítja azt, hogy a társadalom valóságos urai a tőkések maradjanak, akiknek érdekeit a kormányzás egész gépezete szolgálja.

A marxizmus—leninizmus a polgári parlamentarizmus kritikájával egyidejűleg megjelöli a reális programját annak, hogyan lehet ezt a képviseleti rendszert túlhaladni, és miként lehet és kell megteremteni az igazi népképviseletet. A dolgozó tömegek tényleges képviselete *valóságosan* reprezentálja és szolgálja a lakosságot, illetve annak egyes csoportjait.

Ennek feltétele *először is*, hogy a választott testület összetételében kifejezze a lakosság szociális struktúráját és azt a tényt, hogy a lakosság olyan osztályokból, rétegekből áll, melyeknek közös vonásuk, hogy dolgoznak, munkájukból élnek.

[6] *A. Bevan:* In Place of Fear. London 1952. 7. old. Idézi *J. Harvey—K. Hood:* A brit állam. Kossuth Könyvkiadó 1960. 65. old.

Másodszor, a képviselő, illetve a választott testület legyen választóinak aktív és harcos szószólója, a szó igazi értelmében vett népi szervként tevékenykedjen.

Harmadszor, a választottak vegyenek részt a megbízók érdekeit érintő összes lényeges kérdés eldöntésében és tetteikkel is segítsék a dolgozók érdekeit szolgáló intézkedések végrehajtását — vagyis a képviselet egyesítse a törvényhozó és a végrehajtó funkciót.[7]

Negyedszer, a nép képviselői legyenek szoros kapcsolatban választóikkal. Hallgassák meg és kísérjék figyelemmel őket, vegyék számításba véleményüket,

[7] Ezt a marxi—lenini programot sokszor leegyszerűsítetten fogják fel. Úgy vélik, azt jelenti, hogy elsősorban a képviselőknek kell operative szervezniük, irányítaniuk és végrehajtaniuk az általuk hozott döntéseket. Kétségtelen tény, hogy a párizsi kommün, illetve a szovjethatalom kialakulása idején nemegyszer előfordult, hogy a dolgozó tömegek képviselői egyben a végrehajtást szolgáló szervek vezetői, illetve egyéb tisztségviselői voltak. Azonban ebből a tényből hibás lenne arra következtetni, hogy a szocializmus választott megbízottainak, képviselőinek *mindenkor vezető* szerepet kell vállalniuk a határozatok végrehajtásában. Egyrészt nem minden megválasztott ember képes arra, hogy vezessen. Másrészt, a végrehajtás irányítását, még kevésbé annak kivitelezését nem lehet leszűkíteni a választott képviselők tevékenységére. Általában több az irányító pozíció és még inkább a kivitelező-ügyintéző pozíció, mint amennyi a választott megbízott. Ezen túl, a választott megbízottaknak sem kellő szaktudásuk, sem idejük nincs ahhoz, hogy az általuk hozott határozatokat optimális hatásfokkal végrehajtsák, vagy annak végrehajtását operatívan irányítsák. Ezt a feladatot az erre a célra függetlenített, szakképzett, a közügyek intézését hivatásszerűen ellátó apparátusra kell bízniuk.

Mit jelent akkor az a marxista—leninista követelmény, hogy egyesíteni kell a törvényhozás és a végrehajtás funkcióit? A jelenlegi vonatkozásban azt, hogy a képviseleti és a végrehajtó szervek között ne alakuljon ki olyan munkamegosztás, hogy az előbbiek csupán döntenek, kifejezik óha-

javaslataikat, és — azért, mert választott testületben elfoglalt helyük következtében szélesebb áttekintéshez és nagyobb információhoz jutnak — legyenek azok első felülbírálói. Ha azonban ezek az álláspontok racionálisak vagy jogosultak, váljanak azok szóvivőivé és munkálkodjanak azok végrehajtásán. Az adott viszonyoknak megfelelő célszerű és hatékony eszközökkel küzdjenek az általuk képviselt törekvések és célok valóra váltásáért. Támaszkodjanak megbízóikra, és ha kell, akár tömegerejük mozgósításával

jukat és a kivitelezést teljesen átengedik a végrehajtó szerveknek, amelyek a maguk elképzelései szerint értelmezik és a nekik megfelelő módon realizálják e döntéseket. A képviselőknek, tanácstagoknak, illetve a választott testületeknek tevőlegesen kell részt venniük határozataik végrehajtásában is. *Részben* úgy, hogy választóik körében *eszmeileg megalapozzák a végrehajtást.* Felvilágosítást adnak döntéseikről, kialakítják azok helyes értelmezését. Ezzel egyben lehetetlenné teszik e határozatok torz interpretálását és az eredeti szándékokkal ellenkező végrehajtását. A dolgozók választott megbízottai — *másrészt* — oly módon segítik határozataik operatív végrehajtását, hogy ezt a folyamatot nem tekintik a végrehajtó apparátus kizárólagos reszortfeladatának, amelyhez nincs közük, hanem *állandóan kapcsolatban maradnak azokkal döntéseik realizálása során.* Ellenőrzik azt, miként kivitelezik határozataikat, konkrét területük ismeretében javaslatokat tesznek arra, miként lehet a mindenkor általánosan megfogalmazott és általános érvényű határozatokat alkalmazni az adott viszonyokra és így még jobban, eredményesebben végrehajtani azokat. Tekintélyüket és befolyásukat kihasználva operatív segítséget nyújtanak a határozatok végrehajtásához azzal, hogy — a végrehajtás menetében felmerülő kérdésekre válaszolva — folyamatosan felvilágosító munkát végeznek, illetve kiegészítő rendelkezések meghozatalában vesznek részt, koordinálják a lakosság és a végrehajtó apparátus erőfeszítéseit, beleszólnak a döntések realizálásának folyamatába és vétót emelnek akkor, hogyha azok végrehajtása során nem az általuk meghatározott elvek, elképzelések érvényesülnek.

is biztosítsák a helyes, a népet szolgáló célkitűzések valóra váltását.

A szocialista demokráciában ezek az elvek irányadó normák, és általában valóra is váltják őket.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy e demokráciákban a szocialista képviselettel kapcsolatban már nincsen semmiféle tennivaló.

Ismeretes, hogy a választott testületek munkájának javításával nálunk is sokat foglalkoznak a párt és az állam vezető szervei. Ennek eredményeként hozott az országgyűlés — a párt Központi Bizottságának kezdeményezésére — olyan, a választással összefüggő törvényeket és rendeleteket, amelyeknek az volt a célja, hogy javítsák a képviseleti szervek összetételét és növeljék munkaképességüket. Ezt szolgálta pl. az, hogy a lajstromos szavazás helyett bevezették az egyéni választókerületeket, így szorosabbá téve a kapcsolatot a képviselők, ill. tanácstagok és választóik között, továbbá, hogy lehetővé vált több jelölt állítása egy-egy választókerületben, valamint közvetlenebbé vált a jelöltállítás rendje is, megkezdődött a választott tisztségviselők visszahívásának rendezését szolgáló törvényelőkészítő tevékenység stb.

Ezeket a pozitív rendszabályokat kiegészíthetnénk és hatásukat még eredményesebbé lehetne tenni, ha biztosítanánk, hogy a választópolgároknak már a két választás közötti időben is nagyobb információjuk és szélesebb áttekintésük legyen a számba jöhető képviselőjelöltekről és azok érdemeiről. Ebből a célból decentralizáltabban, a helyi szinteket is számba véve kellene ismertetni és népszerűsíteni egyrészt a kiváló teljesítményeket nyújtó embereket, másrészt a közélet különböző szintjein folyó ügyintézést és az abban tevőlegesen részt vevő szereplőket. Ez lehetővé tenné, hogy a tényleges teljesítmény jobb ismeretében

az emberek megfelelő jelölteket választhassanak, illetve megalapozottan vonhassák meg a bizalmat azoktól, akik erre megválasztásuk után nem szolgáltak rá.

A választott testületek tevékenységének tökéletesítésével kapcsolatosan kívánatosnak látszik az is, hogy felülvizsgáljuk a képviseleti szervekben helyet foglaló különböző kormányzati (állami, gazdasági irányító, kulturális irányító stb.) apparátusokban dolgozó, illetve funkciókat viselő képviselők és a vezetéssel hivatásszerűen nem foglalkozó emberek arányát. Amennyiben ez szükségesnek látszik, azt módosítani kellene. Egyes helyeken ugyanis előfordul, hogy a különböző választott szervekben aránytalanul sok hivatásos tisztségviselő vagy vezető beosztású ember található. Ez részben érthető: a vezetői poszt betöltésének alapfeltétele, hogy a számba jövő személy rendszerünk híve és a népi érdek szolgálója legyen, a tisztségviselők döntő, túlnyomó többsége pedig ilyen ember. Másrészt, a különböző kormányzó apparátusoknak, illetve csúcsaiknak, vezetőiknek a választott szervekben helyet foglaló képviselői funkciójuknál fogva jobban informáltak, mint mások és vezető helyzetük révén megkönnyíthetik és meggyorsíthatják a hozott határozatok végrehajtását.

Mégis, ha a választott testületekben túlnyomóvá lesz a kormányzás különböző apparátusaiban dolgozó vezetők, a hivatásos tisztségviselők aránya, ez azzal a veszéllyel jár, hogy — szigorúan csak az összetételt tekintve — elvész a képviseleti szerv *népképviseleti* jellege. Kialakul olyan látszat, hogy e szervek a funkcionáriusok testületei és az apparátusokon kívüli, vezető beosztás híján levő embereknek már nincs közük hozzájuk. Ez a széles tömegekben óhatatlanul bizalmatlanságot válthat ki a választott testületek iránt és

passzívvá teheti őket. Másrészt, hogyha a különböző apparátusok tevékenységét meghatározó és működésüket felügyelő képviseleti szervek tagjai között többségben vannak a különböző felügyelt apparátusok képviselői, az a veszély fenyeget, hogy a kormányzati szervek népi ellenőrzésében, továbbá a vezetésben üresjáratok keletkezhetnek, mivel mind a határozathozatalban, mind a végrehajtásban ugyanazok az emberek foglalnak helyet. Ezen túl, még a visszaéléseknek és ezek büntetlenségének is megteremtődhet a talaja akkor, hogyha a választott testületekben ugyanazok a funkcionáriusok adnak utasítást, akikre a végrehajtás van bízva, amit azután önmaguk ellenőrizhetnek.

Ezeket a veszélyeket tartotta szem előtt Lenin, amikor síkraszállt azért, *hogy a különböző választott testületek túlnyomó többségükben ne hivatalos funkcióviselőkből, hanem — hozzájuk viszonyítva — laikusokból, a munkás, paraszt, értelmiségi és alkalmazotti elemek vezetésre nem függetlenített képviselőiből tevődjenek össze.* 1922-ben, az Össz-szövetségi Központi Végrehajtó Bizottságról szóló határozattervezetre írt megjegyzésében a következők állnak: „Az Össz-szövetségi Központi Végrehajtó Bizottság ülése megmutatta, hogy az ÖKVB összetétele helytelen. Tagjainak óriási többsége vezető poszton levő személy. Javaslom, hogy a Politikai Bizottság a következő határozatot hozza: Szükségesnek tartjuk, hogy az ÖKVB tagjainak nem kevesebb, mint 60%-a munkás és paraszt legyen, aki semmiféle funkciót nem tölt be a szovjet szolgálatban, hogy nem kevesebb, mint a tagok 67%-a kommunista legyen . . ."[8]

Lenin olyannyira fontosnak találta azt a gondola-

[8] Leninszkij szbornyik. 36. köt. 492. old. (oroszul).

tot, hogy a közvetlen termelésben, vagy egyéb produktív ágakban dolgozó és nem hivatásszerűen vezető posztot betöltő emberek minden szinten, közte a központi vezetésben is helyet foglaljanak, hogy ezt az elvet a párt Központi Bizottságára is kiterjesztette. 1921-ben azt a követelést támasztja, hogy „a Központi Bizottságba tényleges proletár elemeket kell beválasztani"[9]. 1922 decemberében a párt XIII. kongresszusához írt levelében Lenin javasolta, hogy a Központi Bizottság tagjainak számát több tucatra, sőt akár százra is emeljék. Az új központi bizottsági tagok közé elsősorban munkás- és paraszttagokat javasolt megválasztani. Így — írta a többi között — „ha sok munkást bevonunk a Központi Bizottságba, könnyebb lesz nekik megjavítani apparátusunkat, mely szerfelett rossz... úgy képzelem el a dolgot, hogy néhány tucat munkás, ha tagja a Központi Bizottságnak, bárki másnál jobban foglalkozhat apparátusunk ellenőrzésével, megjavításával és újjáalakításával... A Központi Bizottságba véleményem szerint nem olyan munkásokat kell elsősorban megválasztani, akik hosszú időt töltöttek szovjet szolgálatban (levelem e részében mindenütt a munkásokhoz sorolom a parasztokat is), mert ezekben a munkásokban már kialakultak azok a bizonyos hagyományok és előítéletek, amelyek ellen kívánatos felvenni a harcot. A Központi Bizottság munkástagjai közé túlnyomórészt olyan munkásokat kell megválasztani, akik alacsonyabb szinten vannak annál a rétegnél, amely az öt év alatt a szovjet tisztviselők sorába emelkedett, s közelebb állnak az egyszerű munkásokhoz és parasztokhoz..."[10]

[9] Ugyanott, 206. old.
[10] *Lenin* Művei 36. köt. Budapest 1958. 605—606. old.

A választott testület összetételének kérdése ily módon egy olyan lényeges kérdést érint, amit kiélezetten, szélsőségesen megfogalmazva a következőként tehetünk fel: kit képvisel és mire szolgál a képviseleti szerv? Elsősorban a közvetlenül az operatív vezetésben részt nem vevő tömegek állásfoglalását képviseli-e a vezetők, illetve az apparátusok felé? Vagy pedig — döntő mértékben — a vezetőknek, a különböző kormányzati szerveknek a tömegek felé irányuló intencióit közvetíti-e? A burzsoá parlamentben — annak összetételét és lényegét tekintve — a burzsoázia van a számarányánál nagyobb mértékben képviselve és ez a szervezet működésének eredményeit tekintve — az esetek túlnyomó többségében — nem más, mint tehetetlen testület, a kormányzati apparátus puszta függeléke és fügefalevele, amely legalizálja az igazgatási, illetve végrehajtó szerveknek az uralkodó osztályt szolgáló ténykedését.

A szocialista népképviselet esetében, a fenti, „kihegyezetten", a végső konzekvenciákat vizsgáló-tisztázó kérdésekre nem lehet vagy-vaggyal válaszolni. Ez a szervezet *egyszerre* az uralmon levő dolgozók véleményét, akaratát kifejező testület, és ugyanakkor a hatalmon levő népet szolgáló szocialista kormányzat elképzeléseinek, célkitűzéseinek szóvivője a dolgozók felé, illetve a nép érdekét kifejező működésük elősegítője.

A választott szervek tevékenysége, illetve annak kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb feltételei, hatékonyabb vagy kevésbé eredményes működése azonban attól is függ, milyen e képviseleti testületek összetétele, kikből, milyen felkészültségű, milyen beállítottságú emberekből áll ez a testület. A történelmi tények elemzése bizonyítja, ahhoz, hogy a választott szervek optimális hatékonysággal elláthassák felada-

taikat, önmagában véve nem elegendő az, hogy a képviseleti szervek tagjai szocialista elkötelezettségűek legyenek, és tevékenységük megfeleljen ennek az irányultságnak. Nem elhanyagolható tényező az, hogy a dolgozók *saját személyi* képviseletüknek is tekintsék a választott szerveket. Ennek viszont egyik fontos előfeltétele, hogy ezekben túlnyomó többségben a dolgozó tömegekkel *közvetlen kapcsolatban* levő választottak legyenek. Azok a képviseleti szervek, amelyek így tevődnek össze, vagyis amelyekben mindennapi munkájuk és életfeltételeik által a dolgozókhoz közvetlenül kötődő emberek vannak domináló mértékben, akiket ennélfogva a nagy többség problémáinak ismerete, átérzése azok következetes megoldására késztet, nagyobb mértékben bírják a dolgozók bizalmát és könnyebben nyerik el tudatos és tevőleges támogatásukat, mint azok a testületek, amelyekre ezek a vonások nem jellemzőek. A tényekből kitűnik az is, hogy az olyan képviseleti szervek, amelyeknek összetétele a dolgozók számára is nyilvánvaló módon bizonyítja, hogy az ő közegükből való „saját" embereikből áll, hatékonyabbaknak bizonyulnak nemcsak a népképviseleti funkciójuk betöltésére, hanem — ezen keresztül — a szocialista vezetés elképzeléseinek közvetítésére és arra, hogy eredményesebben segítsék elő ezek megvalósítását.

Természetesen a *választott testületek összetételének módosítása nem statisztikai, hanem tartalmi kérdés.* Több tucat munkás vagy parasztember beválasztása a különböző képviseleti szervekbe nem változtat a helyzeten (sőt ront rajta), hogyha e dolgozók politikailag járatlanok, ha nem aktívak, ha képességeik vagy képzettségük hiányosságainál fogva nem bírják teljesíteni választóik megbízását.

A dolgozók bármely szinten helyet foglaló választott képviselői kötött mandátummal bíró megbízottak. Egyrészt szolgálniuk kell az *egész* szocialista közösség ügyét, a szocialista hatalom érdekeit. Másrészt egy adott *partikuláris* közösség különös érdekének ügyvivői, akiknek választóik szükségleteit úgy kell képviselniük, hogy ez a tevékenység egyfelől ne ütközzön a szocialista hatalom érdekeivel, másfelől viszont megbízóik érdekei az adott körülmények között lehetséges optimális mértékben elégülhessenek ki.

A dolgozók választottjai alá vannak rendelve választóiknak. Mindenkor képviselniük kell megbízóik ügyét és tevőlegesen kell azt szolgálniuk. Ehhez szoros kapcsolatban kell maradniuk saját tömegeikkel, be kell számolniuk nekik, tanácskozniuk kell velük, akaratuknak megfelelően kell tevékenykedniük és felelniük kell tetteikért. Ezzel egyidejűleg a nép különböző szintű választott képviselőinek az össztársadalmi érdek érvényesítőivé *is* kell lenniük és szakadatlanul munkálkodniuk kell azon, hogy az egész szocialista közösséget szolgáló gondolkodás és cselekvés szintjére emeljék megbízóik tudatát és aktivitását. Ne engedjenek a pusztán részérdekek vonzásának, azoknak a visszahúzó tendenciáknak, amik olykor megnyilvánulnak, mint „evidens" és „egyedül lehetséges jogos álláspont az érdekek ütközése során" és amelyek mindenkor erőteljes befolyást gyakorolnak a politikailag járatlanabb emberekre és rajtuk keresztül különböző képviselőikre is. Vagyis, a *szocialista népképviselet egyszerre kettősen alárendelt:* egyrészt a dolgozók egyes csoportjainak megbízottjaként nekik rendelődik alá és azok ügyvivője, másrészt virtuálisan — bár ezt a virtuális alárendeltséget a pártvezetés, a szocialista kormányzat határozatai mindenkor konkrét formába öntik — alárendelt az össztársadal-

mi-közösségi érdeknek is és ilyen elkötelezettséggel bírva saját megbízói felé azok nevelőjeként, vezetőjeként is cselekednie kell. A dolgozó tömegek választottjaival szemben e megbízatásuk rendkívül magas követelményeket támaszt. Ezeknek pedig feltétlenül eleget kell tenniük.

A választott testületek összetételének a fentiek szerinti szocialista szellemű módosítása ennélfogva nem azt jelenti, hogy jelenleg is munkapad mellett dolgozó fizikai munkásokkal kell kiegészíteni a választott testületeket, hogy megjavítsák azok statisztikáját. Igazi értelme az, hogy *ezeket a szerveket túlnyomó többségben olyan emberekből kell választani, akik közvetlen és szoros személyi kapcsolatban állnak a legszélesebb dolgozó tömegekkel*, akiket környezetük „saját emberének" tekint, és *akik marxi—lenini értelemben vett népképviselők*, népi megbízottak, akik átérzik azt a felelősséget, amit a dolgozók ügyének képviselete reájuk hárít, eleget akarnak és tudnak is tenni azoknak a követelményeknek, amire ez az ügy, annak odaadó szolgálata kötelezi őket.

Feltehetően ezt tartotta szem előtt az MSZMP Központi Bizottsága, amikor a párt XI. kongresszusára szóló Irányelvekben leszögezte: „Elvi fontosságú követelmény, hogy a párt-, társadalmi, állami szervek vezető tisztségeibe és testületeibe növekvő számban, kellő arányban kerüljenek a termelésben élenjáró, a társadalmi tevékenységben kiemelkedő és megfelelően felkészült, tehetséges fizikai dolgozók."[10a]

*

[10a] Az MSZMP Központi Bizottságának Irányelvei a párt XI. kongresszusára. Budapest, 1974. 12. old.

Mindenkor egyenlőtlen helyzet alakul ki az uralkodó osztálynak az operatív irányításban részt nem vevő széles tömegei és megbízottaik, képviseleti testületeik rendelkezési jogai között egyrészt, valamint a függetlenített apparátus között másrészt. A dolgozók a szocializmus körülményei között a hatalom birtokosai, a vezetők és a különböző apparátusok „megbízói", akiknek képviseletét a választott testületek látják el. Mégis, nem minden társadalmi kérdést döntenek el ők maguk. A mindennapos kormányzati tevékenység *operatív intézést igénylő kérdéseiben* egyáltalán nem őket illeti meg a *közvetlen* rendelkezés joga. A hatalom közvetlen gyakorlata során a bővebb, naprakészebb információk birtokában a közügyek irányítását és a kormányzás teendőinek ellátását és ellenőrzését a különböző végrehajtó apparátusok valósítják meg, ők rendelkeznek a jutalmazás, elismerés és a felelősségre vonás különböző lehetőségeivel. A végrehajtó apparátus szélesebb hatásköre azonban nem valamiféle machiavellista módon szerzett és bitorolt hatalom, miként azt az elit és „új osztály" elméletek állítják. Ebben a rendelkezés lehetőségét illető egyenlőtlenségben, a hatáskörök e különbözőségében egy, Marx és Engels által is jellemzett általános szociológiai törvényszerűség — az uralkodó osztály „gyakorló" része és az uralkodó osztály ideológiai képviselői közötti munkamegosztás nyilvánul meg.

Egy adott társadalom összes életmegnyilvánulásait alapvetően mindenkor az adott hatalom jellege, az uralmi viszonyok determinálják. A gazdasági rend minősége, az ezen felépülő társadalmi csoportviszonyok — s köztük leglényegesebbekként az osztályviszonyok —, valamint az őket kifejező politikai és egyéb intézmények és ideológiai viszonyok stb., illetve mindezek eszmei tükrözése határozza meg tartó-

san és egyetemesen azt, melyek lesznek a társadalmi mozgás fő vektorai, milyen törvényszerűségek érvényesülnek, illetve dominálnak majd a társadalom különböző területein. Az adott hatalmi viszonyok rendszeresen és intézményesen teszik lehetővé az uralkodó osztály érdekeinek preferálását és optimális kielégítését. Ezzel — akár kifejezte ezt ez az osztály, akár nem — érvényesítik az uralkodó osztály akaratát. Ahhoz tehát, hogy a hatalmon levő osztályok érdeke és akarata megvalósuljon, nem szükséges az uralkodó osztály állandó, tevőleges beavatkozása a közösségi ügyekbe. Az adott társadalom viszonyai olyan mozgásteret és olyan mozgási szabályokat és törvényeket jelentenek, amelyek szinte automatikusan hatnak ebbe az irányba.

Az uralkodó osztály természetesen mindenkor *aktívan is* kifejezi akaratát. Ez megnyilvánul egyes tömegfellépéseiben, illetve saját megbízottainak, intézményeinek, különböző pártjainak és tömegszervezeteinek, illetve tömegkommunikációs eszközeinek állásfoglalásaiban és célkitűzéseiben. Ezek a megnyilvánulások azonban — a társadalom különböző rendelkezésre váró ügyeihez képest — elenyésző számúak, a mindennapos intéznivalókhoz viszonyítva meglehetősen ritkák. Tartalmuk többnyire nem egyes mindennapi, operatív kérdésekben való véleménynyilvánítás, hanem elvi jelentőségű, távlatokat megszabó állásfoglalás. A társadalom uralkodó viszonyainak, illetve az uralkodó osztály elképzeléseinek értelmezését, a mindennapi életben megvalósuló realizálását, a nekik megfelelő szabályozást az uralkodó osztály megbízásából a kormányzás, az igazgatás egész rendszere, az uralkodó osztálynak és szövetségeseinek végrehajtó apparátusa biztosítja. A mindenkori uralkodó osztály, különösen a modern időkben a

politikai kormányzati kérdésekben a közvetlen rendelkezés lehetőségét, átruházza az igazgatásra, a végrehajtó apparátusra, és ezért az utóbbit a munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyzetéből fakadóan illeti meg a közvetlen, operatív vezetés terén a jelentősebbnek tűnő, közvetlenebb döntési, végrehajtást szervező és ellenőrzési jog.

Ez a helyzet a szocialista hatalom gyakorlásánál is fennáll.

A mindennapos feladatok közvetlen intézését cselekvően ellátó végrehajtó apparátus nagymértékű és közvetlen operatív rendelkezési joga viszont kétségkívül azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a végrehajtó apparátus hivatkozik ugyan az uralkodó osztályra, alkalmanként történő akaratnyilvánításaira, amelyek megszabják a társadalmi kormányzás tevékenységének elveit, tartalmát, fő irányát, mint olyanokra, amelyek rendelkezési jogának forrásai, iránymutatói, megszabói, hivatkozik a hatalom érdekeire, melyeknek szellemében cselekszik, valójában viszont csakis az ezekről szóló saját elképzeléseit tartja szem előtt és azokat kivitelezi. Ebből a viszonyulásból szakadás támadhat az uralkodó osztály és a végrehajtó apparátus között, ami a szocialista demokrácia súlyos megsértését jelenti.

Ennek elkerülésére szolgál biztosítékul az, ha a nép, illetve képviselői és választott testületei, valamint a kormányzás, az igazgatás, a végrehajtás apparátusa között olyan kapcsolat alakul ki, amelyben biztosított az előbbiek hatékony beleszólási joga a határozathozatalba, a végrehajtás menetébe és az ellenőrzésbe. A különböző hivatásszerűen irányító, funkciót ellátó vezetőknek, illetve az apparátusnak úgy kell tényked niük, hogy az ilyen lépéseket a dolgozó

nép akaratának érvényesítéseként fogják fel és engedelmeskedjenek neki.

Miután a dolgozó nép a szocialista apparátusok irányítását és ellenőrzését túlnyomórészt és elsősorban képviselői útján, illetve választott testületeivel, illetve szervezeteivel valósítja meg, rendkívül fontos és elkerülhetetlenül szükséges, hogy a „megbízók", a népet képviselő szervezetek, illetve választott képviselők és a végrehajtó szervezetek között olyan viszony alakuljon ki, amely lehetővé teszi azt, hogy az apparátus munkáját a dolgozó tömegek akarata és érdekei határozzák meg. Ehhez *azt kell biztosítani, hogy az apparátus a választott, illetve képviseleti szervek eszköze, ezeknek alárendelt szervezete legyen és általuk meghatározottan tevékenykedjen.* Ebben az értelemben írta Lenin, hogy „az apparátus legyen a politikáért . . . ne pedig a politika az apparátusért!"[11]

Ez a helyes elv azonban nem valósul meg önmagától. Eléréséhez aktív cselekvésre, a különböző téves elképzelések és hibás gyakorlat leküzdésére van szükség.

Ahhoz, hogy a „megbízók" és az akaratuk és érdekeik szolgálatára létrejött szervezeteik között a fenti elvet realizáló kapcsolat alakuljon ki, *először is azt kell biztosítani, hogy a néptömegek demokratikusan választott képviseleti szervei optimálisan érvényesíthessék irányító szerepüket.* A jelenlegi helyzetben nemegyszer ennek ellenkezője figyelhető meg. Azok a demokratikus képviseleti szervek, amelyek a dolgozók bizalmát bírják, gyakran hátrányba kerülnek mind saját apparátusukkal, mind a különböző más végrehajtó szervekkel szemben. Olyan helyzet alakul

[11] *Lenin* Művei. 36. köt. 551. old.

ki, hogy sajátos ütközőként funkcionálnak, amely saját operatív közbelépésével igyekszik javítani a különböző szervek, apparátusok rossz munkáját. Olykor pedig olyan bűnbak szerepét játsszák, amelyet a dolgozók felelőssé tesznek az apparátus rossz munkájáért. Ez azért alakulhat így, mert a választott testületeknek sokszor nincs is kellő betekintésük saját apparátusuk munkájába, és arra sincs megfelelő lehetőségük, hogy hatékonyan beleszóljanak abba, amit a különböző szervek, intézmények az ő nevükben tesznek. Nemegyszer ennek következtében nincsen kellő tekintélyük sem a tömegek, sem saját választóik előtt.

Ezt a helyzetet nem tekinthetjük normálisnak. Ezért fel kell számolni az effajta rendellenes jelenségeket és a marxi—lenini elvek alapján kell rendezni a demokratikusan választott vezető testületek, szervek és az apparátus viszonyát.

A néptömegek és az általuk választott képviseleti szerveik és az apparátus közötti viszony normalizálásának elengedhetetlen feltétele az, hogy a képviseleti szervek megfelelő információt kapjanak arról, milyen a helyzet területükön, milyen elképzelései vannak a különböző szerveknek, apparátusoknak, milyen tényleges tevékenységet fejtenek ezek ki.

Másrészt arra van szükség, hogy megfelelően rendezzék a döntéshozatallal, a végrehajtással és az ellenőrzéssel kapcsolatos jogokat és kötelességeket. Rendezzék, mi a választott és mi a végrehajtó szervek hatásköre, meddig terjedhet a nép képviselőinek beavatkozása az intézmények belső ügyeibe és a különböző szervek tevékenységébe. Ehhez a következő elvek alapján történő szabályozás látszik célszerűnek:

Először is, feltétlenül szükséges, hogy a választott, illetve képviseleti szervek ne perifériku vagy formá-

lis kérdésekkel legyenek megterhelve, hanem a *ténylegesen fontos kérdésekben döntsenek,* vagyis a valóban lényeges problémákban foglaljanak állást. El kell tehát hárítani felőlük azt a nemegyszer megnyilvánuló veszélyt, hogy fölösleges vagy tizedrangú kérdésekkel foglalkoztassák a vezető testületeket, és az apparátus döntsön a fontos dolgokban.

Másodszor, elengedhetetlen, hogy a választott, illetve képviseleti szervek *hozzáértéssel döntsenek,* vagyis abban hozzanak határozatot, amihez értenek, s döntésük megfelelően megalapozott legyen. Ez a döntés — a választott testület jogosítványától függően — vagy kötelező norma, vagy olyan irányadó állásfoglalás, amelyet a végrehajtó apparátusnak figyelembe kell vennie és feltétlenül érvényesítenie kell munkájában.

Természetesen a hozzáértéssel hozott határozat sem lehet olyan amely minden részletében előírja, mit tegyen a végrehajtó apparátus. Ezzel túlzottan megkötné az apparátus kezét anélkül, hogy az események minden lehetséges fordulatára szóló instrukcióval látná el. Ezzel viszont minden előre nem látott esetben megfosztaná az utóbbit a mozgás és cselekvés képességétől. A választott szervek határozata ennélfogva mindenkor csak arra irányulhat, hogy a célt és az ehhez vezető út *fő* vonásait, a követendő eljárások *fő* módszereit megjelöljék. A részletek kidolgozása elkerülhetetlenül az apparátusra hárul éppúgy, mint ahogy a konkrét végrehajtásban szintén igen jelentős lesz az apparátus szerepe.

Harmadszor, a választott képviseleti szervek *ellenőrzik határozataik végrehajtását* és ezt az ellenőrzési jogukat a végrehajtásért felelős apparátusnak elő kell segítenie és biztosítania kell, hogy az előbbiek valóban mindenoldalú betekintést kapjanak az ügyek vi-

telébe. Azonban ez az ellenőrzés sem lehet túl aprólékos, a mindennapi szervezett munkát korlátozó operatív beleszólás, mert az ismét csak lehetetlenné tenné a szervezet öntevékeny mozgását és bénítaná kezdeményezéseit. Egy meghatározott időre és feladatra szóló felhatalmazást kap minden apparátus, amelynek eltelte után ellenőrzik, hogy az intézmények, az apparátusok tevékenységének *fő vonala* megegyezik-e a választott képviseleti szervek szándékaival.

Negyedszer, elengedhetetlen annak garantálása, hogy a választott képviseleti szerv adott esetben, ha döntéseit egyáltalában nem, vagy nem jól hajtják végre, *felelősségre is vonhassa saját apparátusát, illetve annak egyes tagjait.*

Vagyis, mint kitűnik, a marxi—lenini elvek alapján nyugvó rendezés semmiképpen sem jelenti és nem jelentheti az apparátus bizalmatlan lekezelését, sőt önmozgásuk vagy esetleg az adott szervek felszámolását. Az ilyenfajta megoldás már csak azért is helytelen lenne, mert a szocializmusban a választott szervek és a végrehajtó szervek közötti határ meglehetősen viszonylagossá válik. Különösen akkor válik azzá, ha a választott szervek és az apparátus viszonya normális. A szocialista apparátus működésének marxi—lenini elvei érvényesítése esetén ugyanis a választott szerv határozatát végrehajtó apparátus általában véve gyakorlatilag azt teszi, amit a választott szervezet ügyintézőjeként tennie kell. Amennyiben ez ellen a szervezet ellen lépnének fel, akadályoznák a választott szerv döntésének hatékony végrehajtását.

A különböző választott testületek és szerveik, apparátusuk viszonyának helyes tisztázása mellett *el-*

kerülhetetlenül szükséges az, hogy a szocialista kormányzati és végrehajtó szervezetek munkáját korszerűsítsék, mozgásukat hatékonyabbá tegyék. Ez a magyarázata annak, hogy az MSZMP X. kongresszusa az államapparátusról, illetve az egyéb szocialista szervezetekről szólva kiemelte, hogy e szervezetek jelentős és nélkülözhetetlen szerepet töltenek be, hangsúlyozta, hogy elengedhetetlen e szervezetek fejlesztése, dolgozóik hozzáértésének növelése, az apparátuson belüli bürokratikus kötöttségek és eljárások felszámolásáért való küzdelem annak érdekében, hogy a szocialista célokat szolgáló apparátus egyre munkaképesebbé, egyre hatékonyabbá váljon. A kongresszus határozata kimondja: „Alapvető feladat a közigazgatás további tökéletesítése és szocialista jellegének erősítése. Ez szükséges mind a törvények és rendeletek pontos végrehajtása, mind pedig a lakosság ügyeinek gyorsabb és eredményesebb intézése érdekében. Az egyes igazgatási részlegek és dolgozók hatáskörének, feladatainak pontos megállapítása és operatív együttműködése, az ügyintézők személyes felelőssége — mindez nélkülözhetetlen a bürokrácia leküzdésében ... A bürokratikus ügyintézés elleni harc, a közigazgatás tökéletesítése, a hivatali munka javítása minden kommunistának és az összes köztisztviselőnek állandó feladata és fontos kötelessége."[12]

*

A szocialista demokratizmus szervezeti alapja a *demokratikus centralizmus.* Ezt hangsúlyozta Kádár János az MSZMP X. kongresszusán amikor azt mond-

[12] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 472—473. old.

ta, hogy: *„Államéletünk, a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének lényege, hogy egyidejűleg erősítjük a központi hatalmat és növeljük a helyi szervek önállóságát."*[13] A határozat pedig azt említi, hogy a demokratikus centralizmust erősíteni kell az állami életben.[14] A szocialista demokratizmus nem nyugodhat az abszolút decentralizáláson és a hierarchikus függőség teljes felszámolásán, éppúgy, ahogyan nem mondhat le arról sem, hogy az alsóbb szervek beleszólhassanak a felsőbb szervek, illetve a vezetőik munkájába.

Az alsóbb és a felsőbb szervek között a demokratikus centralizmus alapján nyugvó viszony mindenekelőtt azt jelenti, hogy az alsóbb szervek ügyintézése, éppúgy, mint a felsőbbeké, mindenkor az össztársadalmi érdek által meghatározott szabályok mellett és megszabott játéktéren belül, az általuk megjelölt általános alternatívák és előírt cselekvési módok alapján történik. Ez azért szükséges, mert alig van olyan ügyintézés, amely ne érintene más, akár alsóbb szintű, akár felsőbb szintű területeket. Ebből következik, hogy mind a dolgozó tömegek különböző csoportjainak, mind az alsóbb szerveknek, mind a felsőbbeknek és az egész társadalomnak is kölcsönös érdeke, hogy munkájukat azonos elvek szabályozzák. Érdekük továbbá, hogy olyan kapcsolat alakuljon ki köztük, amely lehetővé teszi az egymás működésével kapcsolatos információk kicserélését, tevékenységük sajátos koordinálását. Ezt a fejlődés jelenlegi szakaszán mindenekelőtt a felsőbb szintű szervezetek, illetve a központi szervek valósítják meg. Az össztársadalmi érdekek ilyen formákat öltő érvényesítésé-

[13] Ugyanott, 96. old.

[14] Lásd ugyanott, 472. old.

nek hiánya a társadalom számára káros emberi, energia- és pénzpazarlással járna együtt, arra vezetne, hogy az alsóbb szervek kölcsönösen megbénítanák egymás működését vagy pedig a társadalmi érdekek ellen hatnának.

Elengedhetetlen továbbá a demokratikus centralizmus alapján nyugvó függés, a demokratikus ügyintézés az alsóbb és felsőbb szervek között azért is, mert egyrészt biztosítani tudják azt, hogy az alsóbb szervek bizonyos fajta ellenőrzést gyakorolhassanak a felsőbb szervek működése felett, azok cselekvéseikről, vagy ezek motivációiról beszámoljanak nekik, az alsóbb szerveket illető szabályozásukat racionálisan indokolják meg, vegyék figyelembe érdekeiket.

Másrészt a felsőbb szerveknek — az elvi, sőt egyes operatív döntések, illetve az ellenőrzés jogának fenntartásával — a továbbiakban is biztosítani kell a megfelelő lehetőséget arra, hogy beleszólhassanak az alsóbb szintű szervezetek tevékenységébe. Ezt az is indokolja, hogy nemcsak a felsőbb szervek, hanem az alsóbbak is követhetnek el hibákat, önkényeskedhetnek ügyfeleikkel, az állampolgárokkal szemben. A felsőbb szervek ellenőrző szerepe, sőt egyes esetekben az alsóbbak ügyeibe való operatív beavatkozása előmozdíthatja a törvényesség „lenti" megsértéseinek, a helyi hibás ügyvitel megnyilvánulásainak gyorsabb feltárását és kiküszöbölését.

*

A demokrácia kiszélesítésével kapcsolatosan nemegyszer felbukkannak olyan nézetek, miszerint a demokrácia fejlesztése csakis akkor lesz eredményes, ha az eddig létező, nem mindig optimális hatásfokkal dolgozó, sőt állítólag „kompromittálódott" szerveze-

tek helyébe egy sor új intézményt hoznak létre, amelyek állítólag biztosítanák, hogy új szellem, a demokratikus mozgás hassa át a társadalmat.

Úgy gondoljuk, *a demokrácia kiszélesítéséhez általában véve nem kellenek új szervezetek és intézmények.* A meglevő szocialista intézményrendszer keretei és működési elvei egyaránt módot nyújtanak ahhoz, hogy bennük az eddiginél jobb, demokratikusabb tevékenység is kibontakozhasson. Erre ösztönöznek a pártnak e szervezetekkel, intézményekkel kapcsolatos sorozatos állásfoglalásai, amelyek végrehajtása magasabb szintre emeli ezek munkáját.

Ezen túl súlyos tévedés, ha a szocialista megújulást csakis valamiféle szervezeti újítással vélik megvalósítani.

Az új szervek *először is* nem jelentenek semmiféle csodaszert, amitől a demokratikus közélet hirtelen megváltozna, váratlan csodaszerűen megújulna és aktivizálódna. Maguknak az új szerveknek a kiépítése viszont máris egy sajátos üresjáratot jelentene, amikor is a figyelem nem a demokrácia érvényesítésére és fejlesztésére, hanem az új szervezetek szervezési és káderproblémáira összpontosulna.

Másrészt, az új szervek — kezdetben nyilvánvalóan tapasztalatlanok lévén — nem lennének képesek arra, hogy a dolgozó tömegek aktivitását a legoptimálisabb keretekbe foglalják.

Harmadszor, nincs semmiféle garancia arra, hogy az új szervek feltétlenül jobbak lennének a régieknél.

Negyedszer, addig mindenképpen, amíg az új szervek létrejönnének — feltétlenül csökkenne a meglevő szervezeteknek a demokratikus közélet kialakításában történő kihasználása. Miután pedig a meglevő szervezetekben levő tudatos szocialista erők átcsopor-

tosítása az új szervezetekbe időt vesz igénybe, megtörténhet, hogy az új szervekben szükségképpen vezető szerepet játszhatnak, vagy számarányuknál fogva nagyobb befolyással rendelkezhetnek olyan erők, amelyek mind ez ideig nem kötelezték el magukat a szocialista fejlődés mellett, illetve amelyek mind ez ideig oppozíciós tendenciákat képviseltek és esetleg ma is képviselnek. (Nemegyszer éppen az ilyen számítgatások húzódnak meg a mindenáron új szervezeteket kialakítani kívánó álláspontok mögött.)

Mindezeknél fogva a *demokrácia kiszélesítéséhez nem a meglevő intézményrendszert kell mellőzni, hanem arra kell törekedni, hogy azt jobban kihasználjuk.* E téren még igen jelentős tartalékaink, kihasználatlan lehetőségeink vannak.

Ez természetesen nem jelenti, hogy semmiféle új szervezeti formák létrehozására nincs szükség. Vannak olyan problémák, amelyekkel a társadalom eddig még nem találkozott, vagy amelyek megoldása eddig más módon történhetett, viszont az új körülmények között az adott feladatok teljesítését csakis megfelelő új szervezeti formákkal, esetleg új intézmények létrehozásával, illetve újabb jogosítványok megadásával valósíthatjuk meg. Így pl. a lakóhelyi demokratizmus kiszélesítése óhatatlanul a helyi kommunikációs rendszer új formáinak kialakítását igényli. A közvélemény pontosabb számbavétele a közvéleménykutatás szervezetének tökéletesítését követeli. Az ifjúság, a háziasszonyok, a kétlaki, illetve bejáró munkások demokratikus aktivizálása újabb szervezeti formák alakítását teszi szükségessé. Ezekben az esetekben feltétlenül célszerű fellelni mindazokat az új intézménybeli, illetve szervezetbeli formákat, amelyek lehetővé teszik ezeknek a napirendre került feladatoknak optimális megoldását.

A dolgozó nép fő tömegeinek mozgósítását, illetve aktivizálásuk főbb demokratikus formáit, fórumait, lehetőségeit tekintve azonban nincsen szükség gyökeresen új szervezeti-intézménybeli rendszer megteremtésére. Ezért kell fellépni mindenfajta, a szocialista szervezeteket ignoráló, nihilista kritika ellen és ezért kell arra törekedni, hogy a meglevő intézményrendszer keretei között annak jobb felhasználásával érjük el a szocialista demokrácia mielőbbi tökéletesítését és kiszélesítését.

7. fejezet

A munkahelyi demokráciáról

A munkahelyi demokrácia fejlesztése a szocialista demokrácia kiszélesítésének jelenleg egyik legdöntőbb láncszeme.

Ez nem véletlen. A munka az emberek leglényegesebb tevékenysége, mivel az ember önteremtő folyamatának állandóan ismétlődő, megújuló aktusa. Az anyagi termelőmunka révén az ember leigázza, felhasználja a természet erőit. A szellemi munka az embert a valóságban felmerülő megismerésbeli, értelmezésbeli, célkitűzés jellegű problémákkal konfrontálja, vagy pedig az emberi társadalom, az emberek közötti viszonylatok szabályozásának feladata elé állítja. Mindkét esetben a munka az ember saját képességeinek, erejének, akaratának színtere, megnyilvánulása, amelyben kitűnhet, mennyire messzire jutott az ember saját fejlődésében, mire képes valóságosan.

A munka az emberek közötti szükségszerű társadalmi kapcsolat. A termelési viszonyok kialakulása a közösség tagjai között egyik alapvető feltétele annak, hogy az ember tudjon hatni a külvilágra. Ebben a vonatkozásban, a munkát végző kollektívában az ember egyesíti személyes erőfeszítéseit a közösségiek-

kel, alárendeli őket a munkafolyamat és az eközben kialakuló emberi kapcsolatok szabályszerűségeinek. Ezzel egyidejűleg e folyamatban feloldhatatlan összefüggést teremt többi társával. Ebben a kapcsolatban a közösség tagjai hatnak reá és ő maga is visszahat reájuk. A közösségtől, elsősorban a munkát végző, a munkában őt körülvevő társaitól kapja tudását, a kooperációban megnövekedő hatóerejét, a lehetőséget arra, hogy célszerűen fejtse ki képességeit. A munka által kikovácsolt kollektívában nyilvánul meg, hogy az ember mire alkalmas, ott nyeri el tevékenysége azt az értékítéletet, amely sikerélményt nyújtva számára további cselekedeteinek lendítőereje lehet. A kollektív munkában lehet az egyén a többi társára ható tényező, képességeik kibontakozásának és fejlődésüknek előmozdítója.

Elsősorban a munka köti az egyes egyént közvetlenül a társadalomhoz. Ez a tevékenység lesz összes többi szükségszerű kapcsolatának alapja és meghatározója.

Az ember életének mintegy egyharmadát tölti munkával, vagyis a munka életének az a tevékenysége, amely az ember életének legnagyobb részét kitölti. A munkával eltöltött idő az embernek legösszefüggőbben és legtartalmasabban felhasznált életideje, mind a külvilágra való hatás, mind önmaga átformálása szempontjából.

A munka az ember közvetlen gyakorlati igényei kielégítésének eszköze. Nemcsak azzal, hogy a társadalmi termelési folyamatban megtermelik a szükséges javakat és szolgáltatásokat, hanem azáltal is, hogy az ember az össztársadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye és szerepe alapján nyer jogosultságot arra, hogy az élete fenntartásához szükséges javakat megszerezhesse.

Ezek a munkában immanensen benne rejlő vonatkozások a kizsákmányoló társadalomban torzultan érvényesülnek és elidegenült formát öltenek. Csak a szocializmusban, a kommunizmusban tudnak zavartalanul, a maguk teljességében kibontakozni. Ehhez pedig az szükséges, hogy az egyes egyén és a kollektíva között harmonikus legyen a kapcsolat, a munkakollektíva, az abban kialakult viszonyok lehetővé tegyék az egyén képességeinek, aktivitásának kibontakoztatását. Eme célszerű tevékenységnek olyan következményekkel és eredményekkel kell járnia, amelyek egybeesnek az egyén szándékaival.

Ennek az állapotnak a kialakításában játszik jelentős szerepet a munkahelyi demokrácia.[1]

*

[1] A köztudatban általában az üzemi demokrácia kérdéseiről szólnak és kevésbé elterjedt terminus a munkahelyi demokrácia fogalma. Ennek ellenére e helyütt helyesebbnek találjuk azt, hogy egy *szélesebb* kategóriát, a munkahelyi demokrácia fogalmát tárgyaljuk, amelynek *egyik fő* megnyilvánulása az üzemi demokrácia. Ezzel a kategóriahasználattal jelezni akarjuk azt, hogy nemcsak az anyagi termelőtevékenységben, az üzemekben, hanem mindenhol, ahol munkatevékenység folyik, helye van a demokratikus viszonyok kialakításának, illetve fejlesztésének.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az üzemi demokráciát a munkahelyi demokrácia egyik, a többivel azonos jelentőségű megnyilvánulásának tartjuk. Az *üzemi demokrácia* a munkát végző emberek számára a legfontosabb a gazdasági szférában lehetséges demokratikus vívmányok, eljárások, intézmények között. Az üzemi demokrácia túlnyomórészt a munkásosztálynak juttat az eddiginél nagyobb szerepet. Ezért *az üzemi demokrácia fejlesztése a munkásosztály vezető szerepének növelése szempontjából sorsdöntő.*

Az üzemi demokrácia kérdéseinek napirendre tűzését és kiemelt tárgyalását a fentiek mellett az is szükségessé teszi, hogy mind ez ideig nem sikerült a gazdasági életben s ezen

A munkahelyi demokrácia — a különböző munkaterületektől függően — eltérő feltételek között nyilvánul meg és különböző követelmények realizálásában juthat kifejezésre. Nyilvánvaló pl., hogy másféle lehetőségei vannak az üzemi demokrácia gyakorlásának egy állami vállalat üzemében, ahol a tröszt, a vállalat rendelkezései erőteljes megkötöttséget jelentenek, mint egy termelőszövetkezetben, ahol a tsztagok egyben a termelési eszközök közvetlen társtulajdonosai. Más módon érvényesül a demokrácia az üzemben, ahol az üzemi demokrácia egyes szerveinek, a szakszervezeteknek még kifogásolási joguk is van, és bizonyos anyagi eszközök fölött rendelkeznek, mint egy közhivatalban, ahol a munkahelyi demokrácia lehetséges fórumainak nincsenek ilyen jogosítványaik, sőt anyagi eszközeik sincsenek. Ami vitathatatlan, az az, *bárhol is folyik munkatevékenység, a dolgozók elidegeníthetetlen jogaihoz hozzátartozik a munkahelyi demokráciához való jog.* Az, hogy munkahelyükön a vezetői döntések előtt véleményt nyilváníthassanak és esetenként, egyes kérdésekben még bizonyos döntési joguk is legyen, hogy az adott munkahely ügyeinek a végrehajtásában ne csak puszta kivitelezőkként vegyenek részt, hogy joguk legyen munkaterületükön — a szocializmus érdekeit szem előtt tartva — ellenőrizni a határozatok végrehajtá-

belül az üzemekben a demokratizmus kiterjesztése terén gyökeres áttörést elérni. Ezért a demokratizmus e területe gyakran sok tekintetben formális és semmiképpen sem ad okot arra, hogy helyzetével elégedettek legyünk. Ezt az állapotot és a vele összefüggő tennivalókat ezért az MSZMP KB-ának irányelvei a párt XI. kongresszusára így jellemzik: „Az üzemi demokrácia jelenlegi működése és hatékonysága nem felel meg a követelményeknek, ezért mind tartalmában, mind módszereiben tovább kell fejleszteni." (Id. mű. 15. old.)

sát és azt értékelhessék. A munkahelyi demokrácia azt jelenti, hogy akár közvetlenül, akár közvetve biztosított a jelenlétük és részvételük a döntéshozatalban, a végrehajtásban és annak ellenőrzésében.

Ez az elidegeníthetetlen joguk *először is* abból ered, hogy a szocialista állam néphatalom, ezért *minden egyes dolgozó mint állampolgár személyileg is a népszuverenitás részese.* Mint dolgozó állampolgárt megilleti az az uralmon levőket általában jellemző jog, hogy elvileg minden lényegesebb társadalmi ügyben véleményt nyilvánítson és az állampolgárok kollektív döntését befolyásolja, a hatalom gyakorlását felügyelje, és hogyha ebben az össznépi érdeket sértő jelenségeket lát, akkor kifogást emeljen, és a hiba kijavításáért ténykedjen. Természetesen ez a jog az adott esetben saját munkahelye vonatkozásában is érvényes és érvényesítendő lehetőség.

A munkahelyi demokrácia joga — *másodszor* — abból fakad, hogy az egyes dolgozó, a társadalom adott munkamegosztásában egy adott munkaterület sajátosságai által meghatározott kollektíva tagjaként *egy adott munkahelyi kollektív érdek személyes megtestesítője.* A kollektíva érdekei, pl. a munka hatékony és eredményes végzése, az ezt előmozdító feltételek megteremtése, az ezzel együttjáró anyagi vagy erkölcsi érdekeltség, társadalmi presztízs stb. mindaddig, amíg az egyes egyén e kollektíva tevékenységének részese, őt mindenképpen érdekeltté teszik a kollektíva tevékenységében, a munkavégzés folyamatában és eredményében. Így pl. a vállalati nyereség megszerzése, a társadalmi presztízs, amit a vállalat jó munkájával elnyerhet vagy a megbélyegzés, ami a rosszul végzett munkát kíséri, a munkavállaló egyénre — dotációjára éppúgy, mint társadalmi megbecsülésére — visszahat és ily módon pozití-

van vagy negatívan érinti egyéni érdekeit. A munkahelyi demokrácia a dolgozónak azt a demokráciákban természetes jogát rögzíti, hogy mindazokban a kérdésekben, amelyek őt személyében lényegesen érintik, véleményt nyilváníthasson és sorsának feltételeibe ily módon beleszólhasson. Természetes, hogy e demokratikus jognak ki kell terjednie a dolgozók munkahelyére, illetve ott végzett tevékenységükre. Ha a dolgozó ennek problémáiról szól, csupán azt a szabályt érvényesíti, hogy a demokráciában senkiről tudta nélkül nem szabad lényeges döntést hozni, a határozatok lehetőleg a vezetettek egyetértésén alapuljanak, s ezért mindenkinek joga, hogy az őt illető kormányzás kérdéseiben állást foglalhasson.

A munkahelyi demokrácia joga megilleti a dolgozó embert — *harmadszor* — annak következtében, hogy a demokráciában joga van *személyi érdekei* védelmére, és ez a rendszer egyik biztosítéka annak, hogy érvényesíthesse *személyes egyéni érdekeit.* Mint munkavállalónak és munkát végző embernek pedig érdeke a megfelelő munkahelyi légkör, az emberek közötti normális kapcsolat, hogy kedvezőek legyenek a munka feltételei, vagy hogy munkahelye szociális, illetve kulturális jellegű szolgáltatásait élvezze. A munkahelyi demokrácia ezekben a kérdésekben nyújt különböző lehetőségeket állásfoglalásra, javaslattételre, illetve biztosít egyes döntési lehetőségeket is.

A munkahelyi demokrácia biztosítja, hogy a dolgozó beleszólhasson saját munkahelye terveibe, tevékenységébe és munkájába, e munkafeltételek kérdésébe, a munka alapján elnyerhető anyagi és erkölcsi elismerések elosztásába; döntést hozhat a szociális, kulturális és sportkérdésekben.[2]

[2] A munkahelyi és ezen belül különösen az üzemi demokráciát gyakran szokták azzal is indokolni, hogy a dolgozó

nemcsak munkavállaló, hanem egyben a termelési eszközök társtulajdonosa. Ez erősen vitatható érv. Leginkább indokoltnak tűnik a termelőszövetkezetekben. Bár itt nem annyira az üzemi demokráciáról, mint inkább a szövetkezeti demokráciáról van szó. A termelőszövetkezeti alkalmazottak számának az utóbbi években bekövetkezett megnövekedése pedig kétségessé teszi, hogy a termelőszövetkezetek minden dolgozója társtulajdonosnak tekinthető-e?

A szocialista állami vállalatok esetében, miután ezek össznépi és nem csoporttulajdonban vannak, a társtulajdonosságról csak rendkívül átvitt értelemben lehet beszélni. Legfeljebb az szolgálhat alapjául, hogy az itt dolgozók közvetetten beleszólhatnak a nyereség elosztásába, a vállalati szociális és kulturális alapok felhasználásába. Egyébként a tulajdon lényeges része, a termelési eszközök fölötti rendelkezés tekintetében joguk *ugyanannyi*, mint bármely más állampolgáré. (Legfeljebb ők a vállalati helyzet közvetlenebb ismeretében és a vállalati demokrácia szervein keresztül, közvetlenebb módon szólhatnak bele saját üzemük dolgaiba.) Ezekbe azonban — ha van érdemleges mondanivalója — bármely magyar állampolgár *ugyanolyan* joggal beleszólhat. A gyakorlat azt is mutatja, hogy a vállalati dolgozóknak ez a közvetlenebb beleszólása nem feltétlenül jelenti azt, hogy másoknál nagyobb lesz a lehetőségük arra, hogy üzemük ügyeire hassanak. Egyes esetekben éppen az ellenkezője érvényesül. A vállalatnál közvetlenül nem dolgozók pl. a vállalat főhatóságának illetékes tisztségviselői, de egyes mozgalmi szervek is (pl. a szakmai szakszervezet) vagy egyes befolyásosabb újságírók stb. nagyobb súllyal érvényesíthetik az üzemmel kapcsolatos értékeléseiket, illetve javaslataikat, mint az ott dolgozók. Egyáltalán nem tűnik megalapozottnak a munkahelyi demokrácia megindokolásánál a társtulajdonosi jellegre való hivatkozás a különböző intézményeknél és hatóságoknál. Ezek munkatársai ugyanis egyáltalán nem rendelkeznek semmiféle saját intézményi tulajdon felett. Ha az üzemi demokráciát minden áron a társtulajdonosi jelleggel akarnánk indokolni, akkor oda jutnánk el, hogy az üzemi dolgozóknak több joguk volna, mint a különböző hivatalok és intézmények dolgozóinak, illetve az állami funkcionáriusoknak, akik — ez világos — nem lehetnek hivataluk, intézményük társtulajdonosai.

A munkahelyi demokrácia nemcsak a dolgozók, hanem egyben a munkahely és az ottani vezetők érdeke. Annak következtében, hogy felszínre hozza a dolgozók véleményét, valamint értékelését a munkahelyről és annak munkájáról, s ennek során módot nyújt arra, hogy a beosztottak megtegyék ajánlásaikat a munka javítására — közvetlenül hozzájárul a munkahelyen folyó tevékenységről szóló pontosabb kép megalkotásához, az ottani munka és a munkahelyi légkör javulásához. A munkahelyi demokrácia felébreszti a dolgozók érdeklődését munkahelyük és munkájuk iránt. Érdekeltté teszi őket munkahelyük ügyeiben. Ennélfogva minden korszerűnek tekintett eljárásnál jobban kiváltja bennük a munkahellyel való azonosulás érzését, ami megszüli vagy fokozza a munkahelyük iránti felelősségüket, és arra ösztönzi őket, hogy a munkahelyük által megszabott feladataikat saját ügyüknek tekintsék, azokat lelkiismeretesen, pontosan, aktívan és öntevékenyen elvégezzék. A munkahelyi demokráciával tehát a különféle munkahelyek és vezetőik olyan ösztönzőhöz jutnak, olyan kimeríthetetlen erőforrásra tesznek szert, amely az adott terület munkájának szakadatlan fellendítését teszi lehetővé.

*

A munkahelyi demokrácia — mint már említettük — munkaterületenként más és más tartalommal rendelkezhet. Ezért is *nagyon fontos, hogy mindenkor konkrétan megjelöljük, hol, milyen jogosítvánnyal bírhatnak a dolgozók, hol, miben, hogyan vehetnek részt; mire terjed ki jogkörük,* a javaslattételi és véleményezési jog, az egyetértési és kifogásolási jog, a döntési és ellenőrzési jog; *ki, milyen szervek vagy személyek hogyan élhetnek e jogokkal.*

Az üzemekben pl. a termelési folyamatban a technológiai eljárások operatív irányítását, vagy az üzemnek a termelés alatti szervezeti felépítését nem az üzemi demokrácia szervei döntik el. Ezt a technika és az üzemszervezési tudomány adott követelményei szabják meg. Itt ezért szigorú egyszemélyi felelősség, feltétlen technikai fölé- és alárendeltség érvényesül. Az üzemi demokratizmusra viszont már feltétlenül szükség van a termelési folyamat tervezése idején, végrehajtásának értékelése folyamán, a vállalat célszerű felépítésének megítélésében, amikor általában, az összfunkcióra való alkalmasság szempontjából elemzik a vállalatot. Érvényesülhet a termelés folyamatában létrejövő emberi viszonyok értékelésében, megfelelő szabályozásában, abban, hogy megvalósítsák az arányos munkaelosztást és a munka eredményeinek igazságos elosztását. Vagyis a termelés megszervezésében és irányításában, *amíg tart egy termelési folyamat, nincsen rá mód, de előtte és utána tág tere van az üzemi demokrácia érvényesítésének.*

A piaci viszonyok részben az üzemtől független kényszerűséget jelentenek, amelyhez az üzemnek bizonyos mértékig alkalmazkodnia kell. Ebben ezért nincs helye a demokratikus döntésnek. Abban viszont, hogy az üzem miként befolyásolja, vagy elégítse ki a piacot, vagyis a lehetséges termelési, piacszerzési, piackihasználási alternatívák kérdésében már jelentős szerepe lehet a demokratikus tájékoztatásnak és állásfoglalásoknak.

Az üzemi demokrácia kiterjed a munkaviszonyok demokratizálására, jelentős szerepet játszhat abban, hogy kiküszöbölődjenek a dolgozók különböző kategóriái közötti tudati és társadalmi különbségek, a különállás és az elszigetelődés tendenciái. Fontos színtere az üzemi demokráciának a vállalati nyereség

üzemnél megmaradó részének elosztásában való részvétel, a rendelkezés afelett, hogy kit illessenek meg az ebből származó anyagiak és az erkölcsi elismerés. Az üzemi demokrácia szerves része a vállalatok szociális és kulturális alapjai felhasználása feletti döntés.

A termelőszövetkezetek a csoporttulajdon jellegéből fakadóan megvalósíthatják a társtulajdonosok önigazgatását, amelyet csak a mindenkire kötelező törvények szabályoznak. Nem véletlen, hogy jogilag itt szabályozzák a legrészletesebben a társtulajdonosok szerepét a munka irányának meghatározása, a vezetés módjainak miként je tekintetében. Sokoldalúan szabályozott a tagok ellenőrzési tevékenységének mechanizmusa is.

Az állami hivatalok esetében mások, szűkebbek a munkahelyi demokrácia keretei. A munkát centralizáltan irányítják. Az ügyintézés módját szigorúan kötött szabályok határozzák meg. Rendkívül csekélyek e hivatalok olyan anyagi alapjai, melyek fölött demokratikusan dönthetnének. Ezen túl még az államigazgatási, illetve a karhatalmi, fegyveres testületek között is nagyok a különbségek. Az utóbbiaknál a fegyveres szolgálat természetéből fakadó további kötöttségek szűkítik a demokratikus döntés területét.

A centralizált operatív vezetés utasításait minden állami tisztségviselőnek, ügyintéző dolgozónak végre kell hajtania, be kell tartania az ügyintézés meghatározott szabályait. Ennek ellenére *még ezekkel kapcsolatosan is* megvannak a demokratikus véleményalkotásnak, a centralizált vezetési rendszerrel együttjáró előírások és irányítás demokratikus módosításának a lehetőségei. Egyrészt a munkaértekezletek, másrészt a tapasztalatok értékelésc és végül a pártszervezetek tevékenysége módot nyújtanak arra,

hogy még e jelentős mértékben centralizált területen is érvényesíteni lehessen a beleszólás jogát.

A munkahelyi viszonyok megítélésében, a munka javítására irányuló erőfeszítésekben, a személyi értékelésekben, a munkafeltételek és a szociális-kulturális ellátottság értékelésében, javításának ajánlásában pedig ennél nagyobb demokratikusabb lehetőségek nyílnak meg a köztisztviselők, a közalkalmazottak előtt is.

Úgy tűnik, hogy *az oktatási intézményekben*, amelyekben két különböző jellegű elem — a nevelők-oktatók és a tanulók — vannak együtt, csak nagyon szűk tere lehet a munkahelyi demokráciának és az is főleg az oktató személyzetre vonatkozhat. Valójában a munkahelyi demokráciának, különösen a felsőfokú oktatási intézményekben, ahol a hallgatók felnőtt, teljes jogú állampolgárok, sokfajta megnyilvánulása lehet. E helyütt csupán a tanulók lehetőségeiről szólva megállapítható, hogy bár az oktatás operatív végzésében annak tartama alatt (vagyis az oktatási óra idején) nem szólhatnak bele, az oktatási munka színvonalának, tartalmának értékeléséhez már joguk van. Jelezhetik az oktatás során felmerülő problémákat, javaslatokat tehetnek új, őket foglalkoztató témák tárgyalására. Joguk kiterjed arra, hogy az oktatási intézmények velük foglalkozó adminisztratív és gazdasági munkát végző osztályainak tevékenységét értékeljék és javaslatokat tegyenek munkájuk javítására. A diákönkormányzati szervekben a hallgatókat érintő kérdések zömében pedig meghatározott döntési jogokkal vannak felruházva. Meg kell még említenünk azt is, hogy egy idő óta a diákok képviselői is részt vesznek az egyetemek, főiskolák vezető testületeinek (pl. kari tanács) munkájában.

*

A munkahelyi demokráciában adott különböző lehetőségekkel eltérő módon és különböző szervezeti formák révén lehet élni. Itt is megvannak e *demokrácia közvetlen formái*, mint pl. az üzemekben a termelési tanácskozás, a brigádértekezletek, az újítók, a törzsgárdatagok értekezletei, a tsz-ekben a szövetkezeti közgyűlés és a brigádértekezletek, a hivatalokban a munkaértekezletek, illetve a különböző munkahelyeken az ott dolgozó egyes rétegek (ifjak, nők, műszakiak, közgazdászok stb.) tanácskozásai. Ezek a fórumok többnyire azzal a joggal rendelkeznek, hogy a végzett és a végzendő munkáról információt kapjanak, a munkahely tevékenységét értékelhessék, javaslatokat tegyenek a munka, a munkafeltételek, és a dolgozókat a munkahelyükön érintő egyéb kérdések megoldására. Az MSZMP KB irányelvei a párt XI. kongresszusára külön kiemelik a munkásgyűléseknek mint a közvetlen demokrácia fórumainak jelentőségét.

A munkahelyi demokrácia fórumai között jelentősek és sokféle jogot élveznek e *demokrácia közvetett* formái, mint amilyenek pl. a pártszervek, a szakszervezetek, a KISZ jogai a munkahelyek kérdéseinek értékelésében, illetve egyes problémák megoldásában; a különböző megbízottak, pl. a szocialista brigádvezetők, az aktívaértekezletek tanácskozásai vagy a szakértők különböző értekezletei stb.

A munkahelyi demokrácia egyes szerveinek ezen belül komoly jogkörük van. Így pl. a szakszervezetek kollektív választott testületei rendelkeznek a munkára, illetve a vezetésre vonatkozó véleményezési joggal. Módjuk van a dolgozók élet- és munkakörülményeit illető kérdésekben gyakorolni az egyetértési, illetve ellenőrzési jogukat. A munkaviszonyra, a kol-

lektív szerződésre vonatkozó szabályok megsértésekor, a vállalatvezetéssel együtt hozott határozataik megszegésekor, illetve a dolgozók érdekeit sértő vezetői rendelkezések esetében gyakorolhatják kifogásolási (vétó) jogukat stb.

A *munkahelyi demokrácia* — természetesen — *nem valamiféle csodaszer.* Egy vállalat hiányzó beruházási eszközeit, vagy pedig technikai felszereltségének elavultságából adódó negatív következményeket pl. a legjobban kibontakoztatott üzemi demokrácia sem tudja ellensúlyozni. A munkahelyi demokráciának ez a formája legfeljebb abban segíthet, hogy az eddig rejtett tartalékokat még alaposabban tárják fel és aknázzák ki.

A munkahelyi demokrácia ott alkalmazható a legnagyobb eredményekkel, ahol

a) politikai jellegű kérdéseket kell eldönteni (pl. milyen a vezetés stílusa, milyen társadalmi következményei vannak a munkahelyi tevékenységnek stb.);

b) ahol bizonyos alternatívák között kell választani;

c) vagy pedig ahol alacsonyabb rendű vagy magasabb rendű, konkrétabb vagy általánosabb *értékek megítéléséről, értékviszonyításról, értékelésről van szó* (pl. hogy egy adott konkrét cél: a termelés iránya, vagy egy adott helyzet: mint a munkahelyi légkör, a munka szervezettségének és irányításának módja mennyire szocialista jellegű, illetve mennyire mozdítja elő stratégiai céljaink elérését stb.).

A munkahelyi demokrácia elősegítheti az említett kérdések optimálisabb megoldását, azt, hogy felleljék a hatékony alternatívákat, adekvátabb módon ítéljék meg és értékeljék a jelenségeket. Az üzemi demokrácia fórumain eldöntött kérdésekben hatékonyabban

működnek közre a dolgozók, mert megismerik a határozatok indítékait, meggyőződnek azok helyességéről.

*

A fenti felsorolás is mutatja, hogy *minden típusú munkahelyen megvan a lehetősége annak, hogy a munkahelyi demokráciát fejleszthessék.*

A munkahelyi demokrácia e sokoldalú lehetőségeivel nem tart lépést e forma kiépítése, illetve realizálása. A munkahelyi demokrácia közvetlen demokratikus fórumai sokszor rendkívül formálisak és nem valnak a dolgozók tömegét tudatosító és mozgósító testületté. Ennek egyik oka az, hogy az arra illetékes felelős vezetők által nyújtott információ sokszor hiányos, túl elvont, vagy érdektelen kérdésekről szól. E testületek gyakran nem arra szolgálnak, hogy a dolgozókat a felmerülő kérdések együttes végiggondolására késztessék és ezt követően e problémák közös megoldására ösztönözzék.

Egy másik fogyatékossága ezeknek a tanácskozásoknak, hogy az ott elhangzottaknak kevés a foganatja. Sokszor nem is veszik számba őket, sokszor formálisan válaszolnak rájuk, de valójában elutasítják azokat. Eddig még általában az a jellemző, hogy a vezetők egy része nem veszi eléggé figyelembe az ezeken a tanácskozásokon elhangzottakat, bár kormányrendeletek, valamint a Minisztertanács és a SZOT közös határozatai is kötelezik őket erre.

E fogyatékosságok felszámolásához mindenekelőtt az szükséges, hogy *gyökeresen módosuljon a közvetlen demokratikus fórumokhoz való viszony.* Minden vezető és minden munkahelyi szerv, mindenki tudatosan törekedjék arra, hogy a munkahelyek közvetlen demokratikus fórumait munkahelye parlamentjévé,

kollektív tanácskozó testületévé formálja. Ezt azzal segíthetik elő, ha javítják az információt és az erre való reagálást, ha komolyan veszik e testületek munkáját. Ennek egyik feltétele az, hogy *a közvetlen demokratikus fórumok* viszonylag ritka *üléseit egy olyan külön átgondolt tudatos akció színhelyeivé tegyék, amelyre a párt, vállalati és szakszervezeti szervek alapvető feladatukként mozgósítják és felkészítik a tömegeket*, amelyen színvonalas beszámolókat kell tartani és a felszólalásokra érdemben kell válaszolni.

A munkahelyi demokrácia közvetlen fórumai, de sokszor a közvetett testületei is nem ritkán azért sem képesek arra, hogy hatékony munkát végezzenek, mert azok a kérdések, amelyekben véleményüket kérik, túl általánosak, áttekinthetetlenek számukra és ennélfogva nem is teszik őket érdekeltté a véleménynyilvánításban. Másrészt, mégha állást is foglalnak, a végső döntést és a végrehajtás menetét az esetek többségében már nem az ő véleményük határozza meg, hanem egy sor egyéb fórum és testület döntése. Ezért alakul ki olyan látszat és ennek nyomán olyan álláspont és magatartás, hogy mivel véleményük úgysem nyom a latban, minek foglalkozzanak olyan kérdésekkel, amelyek ennyire fölöttük vannak, ennyire függetlenek tőlük. Ezzel egyidejűleg egy sor esetben a dolgozóknak a közvetlen munkájuk megszervezésével, annak anyaggal vagy termelést segítő információval, vagy munkaerővel történő ellátásával, a munka- és munkahelyi körülményeikkel kapcsolatos véleménynyilvánításai gyakran süket fülekre találnak. Részben nem veszik figyelembe őket, részben azért nem lesz következményük, mert annak, aki közvetlenül legilletékesebb lenne arra, hogy intéz-

kedjen megoldásuk érdekében, erre nincsen felhatalmazása.

Ezen a negatív gyakorlaton azzal lehetne változtatni, ha egyrészt úgy tartanánk meg az átfogó kérdésekről szóló tájékoztatást, hogy az ne feltétlenül a közvetlen demokratikus fórumokon történjék, és úgy biztosítanánk az ezekbe való beleszólás lehetőségét, hogy a végső határozatban legyen érezhető a döntéshozatalban való részvétel pl. a különböző alternatívák képviselőinek, vagy a dolgozók küldötteinek kötelező erejű határozata révén.

Elengedhetetlen az is, hogy a közvetlen és a közvetett demokrácia fórumait is decentralizáljuk, súlypontjukat a brigádokra, illetve a legkisebb kollektívákra helyezzük át. A modern nagyüzemi termelésben — mint ismeretes — a futószalag jellegű termelésről a súlypont egyre inkább áthelyeződik a kisebb organikus munkakollektívákra, amelyek intenzív belső kohéziójuk révén hatékonyabban tudják megoldani a bonyolult feladatokat. Hasonló helyzet alakul ki másutt is, pl. a különböző tudományos vagy technikai problémák teamekben történő megoldásában. Hogyha a termelőtevékenységben éppúgy, mint a tudományos vagy politikai tevékenységben a kis csoportok optimálisabb eredményt tudnak hozni, mert lehetővé teszik, hogy kollektíven felismerjék a helyzet követelményeit, és kooperálva, szervesen együttműködve oldják meg azokat, ennek konzekvenciáit a közéletben, az adott esetben a munkahelyi demokrácia vonatkozásában is le kell vonnunk. Ezért meg kellene vizsgálni, miként lehetne a lehetőség szerint minél több jogot biztosítani a kisebb közösségek számára (a termelési tanácskozásoknak biztosított jogok egy részét is ezekhez utalva) és ezzel egyidejűleg gondoskodva arról, hogy határozataikat, állásfog-

lalásukat vagy véleményüket képviselőik útján átfogóbb, magasabb szinten is ismertethessék.

Természetesen ezt a lépést össze kellene kötni azzal, hogy a munkahelyek alsóbb vezetése is nagyobb önállósághoz jusson és így módja legyen arra, hogy a közvetlen munkatársai, illetve az azonos szintű és demokratikus fórumként fellépő tárgyaló partnerei által felvetett kérdésekben felelősen és eredményesen eljárhasson.

A munkahelyi demokrácia kibontakoztatásának alapvető feltétele az is, hogy *a dolgozó tömegeket megfelelően felkészítsük arra, hogy munkahelyük kérdéseiben kiigazodjanak és azokban szocialista módon állást tudjanak foglalni.*

Ez mindenekelőtt a munkahelyek vezetésének feladata, amelynek arra kell törekednie, hogy egyrészt a beosztott dolgozóknak megfelelő betekintést biztosítsanak a munkaterület kérdéseibe és abba, hogy milyen alternatív döntési lehetőségei vannak.

Másrészt, ha e vezetők el akarják kerülni, hogy a kiszélesedett demokrácia demagóg és anarchista fellépésekbe torkolljon, alapvető érdekük, hogy szívükön viseljék dolgozóik szakmai, politikai és általános műveltségének fokozását, hogy ennek nyomán munkatársaik hozzáértőbben és tárgyilagosan, tárgyszerűbben, szakszerűbben szóljanak bele a dolgokba.

Jelentős szerep jut azonban a dolgozóknak a munkahelyi demokráciára való elő- és felkészítésében a szakszervezeteknek, amelyeknek — Lenin szavaival — a kommunizmus iskoláinak kell lenniök. Elsősorban a szocialista munkásöntudatra, osztályérzékre, munkásszolidaritásra kell nevelniök a dolgozókat, hogy azok megfelelő módon, felelősen és szocialista meggyőződéssel foglaljanak állást a munkahely és az ország kérdéseiben és hogy értékes, kollektív szelle-

mű kapcsolatok alakuljanak ki a dolgozótársak között. Másrészt nekik kell elősegíteniök a közéleti ismeretek, a munkahely munkásellenőrzéséhez szükséges tudnivalók elterjesztését a dolgozók között. Bár a párt és a KISZ segíti őket ebben a tevékenységükben, alapvetően az ő feladatuk e készségek kialakítása az általuk csaknem teljesen (93 százalékban) megszervezett és így befolyásuk alá került dolgozó tömegek között.

A munkahelyi demokrácia közvetett fórumainak — mint erről már szólottunk — széles jogkörük van. Kiterjedt felhatalmazásukkal, az ügyek intézésében biztosított jogaikkal sokszor mégsem élnek kellőképpen. Ebben szerepet játszanak olyan tényezők is, mint az, hogy viszonylag kevés tapasztalatuk van abban, miként érvényesítsék — a zömében új jogok nyújtotta lehetőségeiket. Akadályozza őket a jogaikkal való élésben továbbá az, hogy nem egy munkahelyi vezető szembeszáll a demokratikus formák alkalmazásával. Abban azonban, hogy e szervek nem használják ki kellőképpen felhatalmazásukat, az a sajátos szemlélet is közrejátszik, miszerint funkcióikat helyesen csak úgy tudják ellátni, csak akkor tudják konstruktívan segíteni a szocialista vezetést és ezen belül elsősorban saját munkahelyük irányítóit, ha a legmesszebb menően lojálisak azok *minden* elképzelésével kapcsolatosan és *elsősorban* e vezetés szándékainak előmozdítása érdekében tevékenykednek.

A szocialista vezetés támogatása kétségtelenül a munkahelyi demokrácia különböző szervezeteinek egyik fontos feladata. Emellett azonban e testületek nem feledkezhetnek meg arról sem, hogy egyben egyrészt az általános társadalmi közösségi érdek helyi képviselői, másrészt munkahelyük beosztott dolgozóinak képviselői is. Ebből következik, hogy *elkötele-*

zettségük hármas jellegű. Nem elég tehát saját helyi vezetőik segítése. Ahhoz, hogy konstruktív szerepet játszanak a szocialista építés előmozdításában — az általános érdek, másrészt az adott terület dolgozóinak érdekei és véleménye képviseletében —, mindenkor egyben sajátos ellenőrző szerepet is be kell tölteniök területük vezetőinek tevékenysége felett. Ehhez viszont meg kell őrizniök önállóságukat, elfogulatlan szemléletüket és kritikai módon kell viszonyulniuk az adott területen folyó tevékenységhez. Önállóságuknak abban is meg kell nyilvánulnia, hogy a helyi vezetés szemléletét, elképzeléseit, terveit számba véve — ha ez szükségesnek látszik —, a másik két nézőpont figyelembevételével önálló javaslatokat is tesznek, a meglevő terveket kiegészítik, ha pedig az általános közérdek vagy pedig a beosztott dolgozók érdeke nem nyert a helyi vezetés elképzeléseiben kellő teret, ellenterveket is készítenek.

E testületeknek, szervezeteknek tehát — nemcsak helyileg — „kormánypártiak"-nak kell lenniök. Ez általában teljesen jogos, helyes álláspont, hiszen ezzel a szocialista kormányzat, a szocialista vezetés megbízottait támogatják, ami a szervezett és fegyelmezett szocialista építés egyik fő feltétele. Esetenként azonban, ha a helyi vezetés túlzottan csak a saját elképzeléseit követi, ha ezzel csorbítja a társadalom vagy a helyi dolgozó kollektíva érdekeit vagy szocialista meggyőződését, illetve igazságérzetét, akkor éppen a szocializmus érdekében e helyi vezetés sajátos ellenpontjainak, sőt — szélsőséges kivételes esetekben — még ellenzékének is kell lenniök. Csakis ezzel az egyidejűleg „kormánypárti" és „ellenzéki" álláspontjukkal képesek arra, hogy eleget tegyenek a társadalmi közösség és saját munkahelyük dolgozó tömegei bizalmának és valóban konstruktív módon támogassák a

helyi vezetést és egyben a társadalom érdekében folyó tevékenységet. Ha így tevékenykednek, fellendül a munkahelyi demokrácia, mert a vezetés rákényszerül arra, hogy komolyan számoljon velük, mint tevékenysége sajátos kiegészítőivel, a dolgozó tömegek és az egész társadalom képviselőjeként fellépő sajátos ellenőrzőivel. A dolgozók pedig az eddiginél aktívabban támogatják majd őket, mert nem a helyi vezetés puszta függelékének tekintik majd őket, hanem önálló testületeknek, amelyek — ha problémák vannak — az ügy érdekében síkraszállnak akár a helyi vezetéssel szemben, ha pedig jogos, hogy támogassák a vezetés vonalát, akkor ezt is meggyőződésből, azért teszik, mert ez az egyedül helyes álláspont.

*

A munkahelyi demokrácia nem járhat azzal, hogy a dolgozók szűk körbe, saját vállalatuk, üzemük, hivataluk vagy intézményük kereteibe zárkóznak. Már Lenin fellépett a munkások szűk látókörű, csakis „céhszerű", csupán közvetlen érdekeket szem előtt tartó gondolkodása és ennek megfelelő akciói ellen. Lenin arra szólította fel a dolgozókat, s közöttük elsősorban a munkásokat, hogy *mindenkor tekintsenek túl környezetükön, vegyék számba az össztársadalom dimenzióit.* Ha pedig hatalmon vannak, mindenkor *legyenek képesek uralkodó osztályként gondolkodni,* az osztály-ügy, az osztályhatalom érdekében *az egész társadalom összefüggéseit áttekinteni, és össztársadalmi méretben gondolkodva cselekedni.* Ezt az állásfoglalást konkretizálta az MSZMP X. kongresszusán Gáspár Sándor, amikor a következőket mondotta: „Az üzemi demokrácia politikai kérdés... Ha az üzemi demokrácia elkülönül a munkáshatalomtól, akkor cél-

ját nem érheti el. Az üzemi demokrácia lelke és értelme az, hogy az üzemekben a munkások mindenről tudjanak, és tapasztalatuk, tudásuk, aktivitásuk kibontakozhassék. Az üzemi demokráciának célja az is, hogy a munkás lásson túl az üzem falain: tudjon harcolni az egész társadalom érdekeiért; ne álljon meg a csoportérdekek felismerésénél és kizárólagos képviseleténél. Ez ugyanis szemben áll a társadalom, a munkáshatalom érdekeivel."[3]

A munkahelyi demokrácia rendszerének mindenekelőtt arra kell szolgálnia, hogy egyesítse a társadalmi érdeket a helyi kollektív érdekkel. Biztosítania kell azt, hogy egységes elvek, azonos érték és normarendszer szerint folyjon a szocializmus építése az országban és az egyes munkahelyeken. A munkahelyi demokráciának — ezen túl — fel kell tárnia a helyi erőforrásokat, fel kell ébresztenie és mozgósítania kell a helyi pozitív tényezőket. A dolgozók kezdeményezéseit és erőfeszítéseit be kell kapcsolnia az egész társadalom áramkörébe. Végül, a munkahelyi demokráciának olyannak kell lennie, hogy hatása érezhető legyen a felsőbb szervek döntéseiben, vagyis a helyi aktivitást érvényesítse felfelé is, és így hatékony tényező legyen a szélesebb közösség, beleértve az ország sorsának alakításában. El kell érni, hogy a munkahelyi demokrácia ily módon ne csak a szocialista demokrácia helyi megnyilvánulása legyen, hanem olyan transzmisszió, amely szinte közvetlenül legyen képes a dolgozók helyi aktivitását a társadalom egésze irányába közvetíteni.

Ez csak akkor valósulhat meg, ha a munkahelyi demokrácia fórumain nemcsak helyi problémákat tárgyalnak, hanem azokat felhasználják a dolgozók át-

[3] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 322 old.

fogóbb felvilágosítására, beleszólási lehetőségeinek növelésére, ahol esetenként szakmájuk, sőt az ország problémáit is megvitatják és azokban is állást foglalnak. Emellett természetesen módot kell nyújtani arra, hogy a helyszínen, a demokratikus fórumon kialakuló munkahelyi véleményt ne csak jelezzék felfelé, hanem ez a jelzés fent meghallgatásra is találjon és a döntéseknél mérvadó is legyen. A munkahelyi demokrácia rendszere ezt a célt csak akkor tudja szolgálni, ha nem fullasztja bele a dolgozók akcióit a helyi megmozdulásokba. Ezért a munkahelyi demokrácia nem lehet egy teljesen decentralizált, hanem csakis olyan vertikális rendszer, amely a *demokratikus centralizmuson* alapul. Ezért jelentősek a munkahelyi demokrácia gyakorlatában azok az egyszerre helyi és országos jellegű szervezetek, mint pl. a párt, a szakszervezetek, a KISZ, valamint az olyan jellegű mozgalmi formák, mint pl. a szocialista brigádvezetők helyi, szakmai és országos értekezletei, az ifjúsági parlamentek stb., amelyek a helyi öntevékenységet az országos politikát befolyásoló tényezőivé képesek tenni. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy e szervezeti formák egyre jobban betöltsék ilyen jellegű közvetítő funkcióikat.

A munkahelyi demokrácia demokratikus centralista elvek alapján működő rendszere biztosítja a helyi közösség demokráciájának az egész társadalomban megnyilvánuló demokratizmussal való szerves kapcsolatát. Lehetővé teszi, hogy a helyi fórumok ne csak a szocialista demokrácia munkahelyi megjelenései és formái legyenek, hanem kapcsolódjanak is az országos demokratikus fórumokhoz.

*

A munkahelyi demokrácia különböző formái között kiemelt jelentőségű az üzemi demokrácia. Fontossága nemcsak abból fakad, hogy a társadalmi élet legmélyebb alapja az anyagi termelés és a vele közvetlenül összefüggő szolgáltatások. Még csak nem is kizárólag abból adódik jelentősége, hogy az anyagi termelés és a szolgáltatás foglalkoztatja a munkaképes lakosság túlnyomó többségét. Az üzemi demokrácia leglényegesebb és legfontosabb sajátossága az, hogy a legközvetlenebbül segíti a munkásosztályt, a társadalom vezető osztályát bevonni saját üzeme, a szélesebb kollektíva, az egész ország ügyeinek eldöntésébe. Ezért *az üzemi demokráciához való viszony a munkásosztály társadalmi vezető szerepe elismerésének objektív kritériuma.*

Az elmúlt években létrejöttek a munkahelyi demokrácia különböző formái. Ilyenek pl. a brigádértekezletek, a termelési tanácskozások, a munkásgyűlések, a rétegtanácskozások. Az üzemi demokrácia formái közé tartoznak az üzemi háromszög, ill. négyszög-ülés, a brigádvezetők értekezletei, a vezetői értekezletek, a műszaki konferenciák. Időnként megrendezik a szocialista brigádvezetők, illetve az újítók konferenciáit, az ifjúság, a nők parlamentjeit, egyes helyeken a fiatal műszakiak és közgazdászok tanácskozásait.

Az üzemi demokráciát egészítik ki egyes ad hoc jellegű megbeszélések. *Az üzemi demokrácia intézményes formát ölt az üzemi pártszervezetek irányító, koordináló és ellenőrző szerepében, a vállalati szakszervezeti szervek tevékenységében, a KISZ működésében.*

Az üzemi demokrácia fejlettségi szintje mindezek ellenére mégsem tekinthető kielégítőnek. Üzemeink,

vállalataink zömében a munkások és alkalmazottak, a beosztottak beleszólását üzemük ügyeibe nem méltányolják eléggé. Fellépésüket — annak tartalmától és formájától teljesen függetlenül — már eleve nem tekintik egyenlő értékűnek az üzemek, vállalatok vezető kádereinek nézeteivel. Álláspontjukat nem veszik eléggé figyelembe még akkor sem, ha az jogos és megalapozott észrevételeket tartalmaz. Az üzemek ügyeibe való beleszólásuk ennélfogva nem elég hatékony.

Egyáltalán nem megoldott az üzemi demokrácia rendszerén belül az, hogy a brigádok, a műhelyek, az üzemi részlegek, az üzemek, a gyári részlegek dolgozói a felsőbb szintű szervek — beleértve az egy fokkal magasabb szintű irányító szervek, de főleg a vállalati, a trösztvezetés — felé elmondhassák véleményüket, azok tevékenységébe ténylegesen beleszólhassanak, és szorgalmazhassák jogos állásfoglalásuk elfogadását. Itt az egyoldalú, felülről lefelé irányuló hierarchia rendszere érvényesül, miközben a felsőbb vezetési szintek nem függenek az alsóbbaktól és „lefelé" nem tartoznak felelősséggel azokért a döntéseikért, amelyek az alájuk rendeltek érdekeit messzemenően érintik.

Ilyen körülmények között egyáltalán nem véletlen, hanem rendkívül jellemző reagálás az, amit a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének különféle üzemekben, vállalatokban, szövetkezetekben végzett szociológiai felmérése állapított meg. Eszerint a fizikai dolgozók többsége, 51 százaléka jelentette ki, hogy „a munkásoknak mint csoportnak" nagyon kis, illetőleg kis befolyása van a vállalati eseményekre. A gazdasági szervek legalsóbb szintjén levő dolgozók 46 százaléka vélekedik úgy,

hogy a munkások befolyását jelentősen növelni kellene.[4]

Ebből a helyzetből és tarthatatlanságának felismeréséből indult ki az MSZMP KB 1974 márciusi ülésének határozata, amelyben kimondották: „A Központi Bizottság szükségesnek tartja olyan átgondolt intézkedési rendszer kidolgozását, amelynek eredményeképpen fokozatosan növekszik a munkások súlya a társadalom mindennapi életében."[5]

Kádár János nyíregyházi beszédében a szocialista demokrácia fejlesztésének kérdéseiről szólva — a többi között — kijelentette: „Ezen az általános törekvésen belül most jobban előtérbe kell helyeznünk — és a kongresszusig a központi szerveknek is vizsgálniuk kell — azt a kérdést, hogy az *üzemek belső életében, az üzemi demokrácia terén hogyan tudnánk előbbre lépni.* Úgy véljük, a különböző fórumokon nagyobb lehetőségeket kell biztosítani a dolgozóknak ahhoz, hogy az eddiginél nagyobb mértékben és még több kérdés eldöntésében vehessenek részt."[6]

Azt, hogy a párt milyen nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy az üzemi demokrácia továbbfejlődjön, kifejezi a Központi Bizottság 1974 márciusi döntése is, amely nyomatékosan leszögezi azt, hogy a párt a felelős az üzemi demokrácia kiszélesítéséért és a pártnak jelentős szerepe van az erre irányuló erőfeszítések koordinálásában is. „Abból kiindulva, hogy a munkásosztály vezető szerepét politikailag a párt érvényesíti, az üzemi demokrácia fejlesztésében is alapvetőnek kell tekinteni a párt szerepét. A pártszervezeteknek kell kialakítaniuk az érintett szerve-

[4] Lásd *Rozgonyi Tamás:* Döntés és részvétel. Magyar Nemzet, 1974. máj. 26.

[5] Népszabadság, 1974. márc. 22.

[6] Népszabadság, 1974. márc. 30.

zetek tevékenységének egységét" — mondja ki a párthatározat.[7]

Az MSZMP KB irányelvei a párt XI. kongresszusára egy sor javaslatot terjesztenek elő az üzemi demokrácia fejlesztésére. Ide tartozik pl. az üzemi pártszervezetek szerepének növelése a vállalati terv kialakításában, előzetes véleményeztetésében, a gazdasági munka pártellenőrzésében, a jogok és a kötelességek összhangjának megteremtésében. Szerves része az üzemi demokrácia kiszélesítésének az, hogy általánossá kell tenni a fizikai dolgozók bevonását az igazgatói tanácsokba, a vállalati felügyelő bizottságok munkájába, hogy javítani kell a dolgozók informálását, áttekinthetőbbé kell tenni a vállalatok belső elszámolási rendszerét, hogy meg kell szervezni a munkásgyűlések, illetve a munkásküldöttek gyűléseinek, vagy a bizalmiak tanácskozásainak rendszerét.[8]

•

A munkahelyi demokrácia fontos eszköz ahhoz, hogy a különböző munkaterületeken folytatott tevékenységet hatékonyabbá tegyük, hogy biztosítsuk a munkásosztály, illetve a dolgozók többi tömegei által megbízott vezetők megfelelő támogatását és ellenőrzését. A munkahelyi demokrácia ezzel előmozdítja azt, hogy a dolgozó tömegek uralma megerősödjön és a hatalom népi tartalma elmélyüljön. A munkahelyi demokrácia fejlesztése során — éppen e céljai jobb érvényesítése érdekében arra kell törekednünk, hogy semmiképpen se érjük be a formális megoldásokkal, vagy pedig a jó szándékú, okos határozatok meghozatalával, amelyek, ha nem szervezzük aktívan

[7] Népszabadság, 1974. márc. 22.
[8] Id. mű. 15—16. old.

realizálásukat és nem ellenőrizzük folyamatosan és kellőképpen végrehajtásukat — mint azt az eddigi gyakorlat is bizonyította —, csupán papiron rögzitett óhajtások maradnak. Minden rendelkezésre álló eszközzel és minden elképzelhető, eredményre vezető forma, módszer, eljárás alkalmazásával gondoskodni kell arról, hogy a munkahelyi demokrácia minden munkaterületen élő valósággá váljon, szervei pedig a dolgozó nép „okos gyülekezetévé", a tömegeket tudatosító, aktivizáló és célszerű megmozdulásukat biztosító testületekké, formákká, fórumokká legyenek.

8 fejezet

A lakóhelyi demokráciáról

Aligha vitatható, hogy a lakóhelyi demokrácia — amely közvetlenül fejezi ki az állampolgárnak mint magánembernek az érdekeit — a szocialista demokratizmus egyik legjelentősebb területe[1].

Azzá teszi *elsőként* az, hogy a lakóhelyi környezet kérdései az embereket közvetlenül az életmódjukkal összefüggő problémakörökben érintik és teszik érdekeltté. Amennyiben mód nyílik arra — s erre a lakóterületi demokrácia biztosíthat lehetőséget —, hogy az emberek beleszólhassanak közvetlen lakóhelyük ügyeibe és állásfoglalásuk számukra kedvezően befolyásolja e környezet fejlődését, ez mozgósíthatja őket a közügyek intézésére. Ez az aktivitásuk azután

[1] Lakóhelyi demokráciának e helyütt a dolgozó tömegeknek azt a közéleti aktivitását értjük, amelyet lakókörzetükben fejtenek ki. Ennek elsődleges közvetlen demokratikus formái a városi házakban vagy lakótömbökben a lakógyűlések, a községekben az utca-, a falurész- vagy falugyűlés. Városokban, községekben egyaránt fontosak a tanácstagok választókerületi gyűlései. Közvetett szervezeti formái a lakóbizottságok, a helyi tanácsok s ezek ülései. A lakóhelyi demokrácia tehát a lakosság tömegei által többé-kevésbé közvetlenül áttekinthető terület demokratikus önigazgatása.

átfejlődhet a többi társadalmi probléma iránti érdeklődésbe és elvezethet az ezek megoldásában való tevőleges részvételükhöz is. A lakóhelyi demokrácia a közélet viszonylag könnyen belátható tere, ahol mind a felmerülő kérdések, mind az azok megoldásában érdekeltek, illetve azzal szembenállók viszonylatai többé-kevésbé közvetlenül áttekinthetők. Ez megkönnyíti az emberek állásfoglalását és részvételét az ügyek intézésében.

Előrelátható, hogy a *lakóhelyi demokrácia jelentősége a jövőben jelentősen növekedni fog.*

Először is a lakóterületi demokrácia különböző fórumai és színterei, a lakógyűlés, a lakóbizottságok, a tanácstagi beszámoló gyűlések, a községi, a kerületi tanács és plénumai eddig is fontos szerepet játszottak elsősorban az otthon maradó háziasszonyok és a nyugdíjasok, idős emberek közéleti aktivizálásában.

A közeljövőben ez a szerepük növekedni fog annak következtében, hogy a gyermekgondozási szabadságra menők számára lehetőséget kell nyújtani arra, hogy a társadalmi ügyekkel kapcsolatba kerüljenek, ill. maradjanak. Az eddigi tapasztalatok azt bizonyították, hogy az őket foglalkoztató vállalatok a gondozás ideje alatt többnyire nem törődnek velük. Márpedig az a három, esetleg több év, amit a munkahelytől távol töltenek, nagyfokú visszaesést eredményezhet szakmai felkészültségükben, politikai és művelődési feltételeiket illetően, de emberi igényeiket tekintve is. Ezért szükséges, hogy a társadalom „utánuk nyúljon", foglalkozzon velük, biztosítson számukra ebben az időben is bizonyos fejlődési lehetőséget, valamint törekedjenek arra, hogy a közéletben gyakorlatra tegyenek szert. Ezt pedig a fejlődés jelen fokán csak a lakóterületi pártszervezetek és más intézmények, szervezetek révén lehet a legkönnyebben

elérni. Ezek vannak ugyanis hozzájuk legközelebb, az ezekben való foglalkozás lehetővé teszi a közéletben való aktív részvételt anélkül, hogy gondozottaiktól túl messze kerülnének.

Hasonló a helyzet a nyugdíjasokkal. Számuk a közeljövőben, 1985-ben eléri majd az akkori lakosság 20 százalékát. A nyugdíjasok az élettapasztalatok, a szakmai ismeretek, a politikai tapasztalatok, a társadalomra hasznos aktivitás olyan nagy mennyiségével rendelkeznek, amelyről a társadalom nem mondhat le. Az pedig nyilvánvaló, hogy e társadalmi réteg mozgástere elsősorban a lakókörzet.

A lakóhely demokratikus fórumai képesek lehetnek arra, hogy biztosítsák ezeknek az erőknek lehetőleg optimális bevonását a közélet intézésébe.

A lakóterület demokratikus életének jelentőségét — továbbá — megnöveli az, hogy az elmúlt 2—3 évtizedben milliós tömegek változtattak lakóhelyet. Végbement az urbanizálódás folyamata, a felnőtt, önálló családot alapított nemzedék többnyire különválik szüleitől stb. Ez kilendítette ezeket az embereket megszokott környezetükből és ezzel sajátos stressz helyzetbe hozta őket. Az új lakóhelyen megteremtődő demokratikus közélet alakíthat ki megfelelő emberi kapcsolatokat, s így pótolhatja eddigi elveszett kötelékeiket. Hozzájárulhat ahhoz, hogy az új viszonyok számukra megszokottakká váljanak, s ezzel segítheti őket abban, hogy új lakóterületükön meggyökerezzenek.

A lakóhelyi demokráciára a szabad idő fokozatos megnövekedése is kihat, mégpedig kettősen. Egyrészt, az embereknek az eddiginél magasabb lakásigényei, közszolgáltatási, kulturális, szociális és egyéb szükségletei jelentkeznek elsősorban lakóhelyükön — az üdülőkörzetek kiépülésével, az oda tör-

ténő kitelepülésükkel párhuzamosan — új, idényjelleggel igénybe vett és használt lakóhelyükön is. Ezek kielégítését csakis az érdekek egyeztetésével lehet elérni. Ebben a folyamatban csakis az vezethet többékevésbé megnyugtató rendezéshez, ha demokratikusan döntik el, milyen igényt hogyan részesítsenek előnyben. Másrészt a megnövekedett szabad idő az eddiginél nagyobb lehetőséget nyújt ahhoz, hogy az emberek behatóbban érdeklődjenek a közügyek iránt, és be is kapcsolódjanak intézésükbe. Ez utóbbi tendenciával, a közéleti érdeklődés és aktivitás növekedésével már csak azért is számolni kell, mert az emberek egyre magasabb fokú közösségi öntudatra tesznek szert és ennek nyomán aktivizálódnak. Ezt a tendenciát részben a környezetvédelem, részben a szabad idő értelmes eltöltésének igényei is messzemenően ösztönözni és támogatni fogják.

A lakóhelyi demokráciának a jövőben megnövekszik a jelentősége és szerepe nemcsak az említett szubjektív, hanem objektív okok, pl. annak következtében is, hogy a helyi hatóságok önállósága egyre nő. Ezzel nagyobb lesz a hatása az emberek ama aktivitásának, amely a helyi igazgatás szerveinek befolyásolására irányul. Az eddiginél nagyobb mértékben lesz ennek értelme, hiszen közvetlen felettes szerveik érvényt szerezhetnek demokratikus döntéseiknek.

*

A lakóhelyi demokrácia kibontakoztatásának egyik fő feltétele és célja az, hogy ne csak a választáskor aktivizálják a lakosságot. A két választás közötti időszakban általában nem igénylik tevékeny részvételüket, ilyenkor főleg a közvetett formák funkcionálnak, s a lakosság aktivitása legfeljebb egy-egy társadalmi munka lebonyolítása során nyilvánul meg.

A helyi közélet csak akkor lesz élőbb, *hogyha* az nem csupán az aktívák — vagy rosszabb esetben — egyes „beavatottak", „ügybuzgók", hanem *az érdekelt dolgozók személyes ügyévé is válik.*

Ehhez mindenekelőtt arra van szükség, hogy *kiépüljön a helyi ügyekről szóló rendszeres tájékoztatás,* amelynek révén a lakosság tömegei nem „fülbesúgás", nem pletykák és nem is indiszkréciók révén tudják meg, mi a helyzet körzetükben. Tartalmas és autentikus információt kapjanak arról, ki, mit tett a jelen helyzet változtatása, javítása érdekében, a helyi vezetőket milyen tervek foglalkoztatják és milyen megfontolásból döntöttek el kérdéseket; mi történt a lakossági javaslatok realizálása érdekében, melyek ennek a tevékenységnek az eredményei, miként fogadták meg a vezetők a dolgozó tömegek javaslatait, mi volt ajánlásaikban jó és mi az, ami nem valósítható meg stb. Jelenleg is működnek bizonyos információs eljárások és eszközök, pl. falurádió, évente egyszer tanácstagi beszámoló, egyes helyeken helyi híradó, kerületi újság stb., stb. Ezek azonban nem eléggé rendszeresek és nem is jutnak el a széles tömegek közé. Ezért lenne kívánatos az, hogy megsokszorozzuk a helyi információt és ezeket a tájékoztatási formákat a lakosság gondolkodását formáló eszközökké tegyük.

A közéleti aktivitás fokozásának másik feltétele az, hogy *a helyi szervek megfelelő anyagi eszközökhöz és olyan jogokhoz jussanak, amelyek biztosíthatják, hogy a lakossági igényeket a dolgozó tömegek döntéseinek figyelembevételével tudják* (ha nem is egyszerre, de folyamatosan) *kielégíteni.*

E téren az elmúlt években, főleg az új tanácstörvény életbe léptetése óta jelentősen előrehaladtunk. A gyorsabb előbbre lépés fő akadályát jelenleg több-

nyire az anyagi eszközök szűkössége jelenti. A lakosság sajnos még kevéssé tudja, hogy rendelkezhet a helyi pénzügyi forrásokkal. Itt tehát a tömegek nagyobb fokú informálásán túl megfelelő akciókra, tettekre való buzdításuk, aktivizálásuk szükséges.

A lakóhelyi demokratizmus fejlesztéséhez az is elengedhetetlen, hogy *a lakóterületeken levő fórumokat az eddiginél előbbekké tegyük.* E téren is előbbrelépést jelentett az új tanácstörvény és annak végrehajtása. Bár az eddigi eredmények még nem mondhatók teljes mértékben kielégíthetőknek, vitathatatlan, hogy a helyi tanácsok és plenáris üléseik munkája tartalmasabbá vált. A lakóhelyi demokráciának azonban vannak olyan lehetséges és valóságos nem állami jellegű fórumai is, amelyek még nem összegezik és koordinálják a helyi lakosság öntevékenységét, pedig ez volna a feladatuk. Ilyen — még nem minden tekintetben e célra felhasznált szervezetek és testületek pl. a lakógyűlések, a körzeti vagy helyi párt- és KISZ-szervezetek, a népfrontbizottságok, amelyek a lakosság egy-egy csoportját mozgósíthatják a lakóterületi munkára és egyes kérdésekben az állami adminisztráció sajátos ellenőrei, illetve alternatív javaslatokat tevő partnerei lehetnek. Nem szólunk e helyütt a pártszervezetek ama hivatásáról, amelyek e feladatok elvégzése mellett arra is szolgálnak, hogy helyi politikát folytassanak és politikailag irányítsák és ellenőrizzék az állami és nem állami szervezetek munkáját.

A legkülönbözőbb helyi demokratikus fórumokat egy-egy — a szó igazi értelmében vett — kis helyi parlamentté kellene tenni, amelyek nemcsak döntést hozó fórumok lennének, hanem a helyi és az országos közélet iskolái is, ahol az emberek a gyakorlatban, a

körülmények átalakítása és eközben egymásra hatásuk során tanulnák meg a szocialista önigazgatást.

A helyi demokratizmus akkor válik élőbbé, ha demokratikus fórumain nem álproblémák vagy mellékes kérdések szerepelnek, amelyek tevékenységüket érdektelenné teszik. Ezért az eddiginél jobban kell kijelölni azokat a lényeges kérdéseket, amelyeket a dolgozó tömegek, illetve képviselőik elé vitára bocsátanak, tartalmasabban kell megszervezni ezek megvitatását és gondoskodni kell arról, hogy a megszületett határozatokat ténylegesen végre is hajtsák.

Ez természetesen a demokrácia racionalizálásának általános követelménye. Mégis — a munkahelyi demokrácián kívül — a lakóhelyi demokrácia az a terület, ahol az üresjáratok, a formális vagy eredménytelen közéleti tevékenység a legközvetlenebb módon válik nyilvánvalóvá. Ehelyütt hatványozott mértékben hat demoralizálóan, s oly nagy mértékben veti vissza a dolgozók, illetve képviselőik aktivitását, annyira messzemenően negatív konzekvenciákkal fojtja el már gyökerében a közéleti érdeklődést és cselekvést, hogy e területeken még a többinél is nagyobb fontosságúvá lesz a közéletben megnyilvánuló formalizmus, az üresjáratok, a nem optimális ügyintézés kiküszöbölése.

A lakóhelyi demokrácia — a dolog természeténél fogva — szoros kapcsolatban van az államigazgatással, a kormányzati végrehajtó apparátussal. Nem közömbös tehát, hogy milyen viszony alakul ki az önkormányzati szervezet és az apparátus között.

Hosszú ideig kettőjük kapcsolatára rányomta bélyegét az állami szervek túlsúlya. Ilyen körülmények között a lakóhelyi demokrácia szervei nemegyszer ezeknek az intézményeknek csaknem a puszta függvényei voltak.

A párt másfél évtizedes politikája következtében megkezdődött e helyzet változása. Az új tanácstörvény is előmozdítja ezt a pozitív fejlődést, amikor a lakóhelyi demokrácia testületeit a lakosság teljes jogú, szuverén önkormányzatainak tekinti. Azonban ennek a ténynek jogi elismerésétől hosszú az út a gyakorlati következtetések levonásáig, és eddig még nem jutottunk e folyamat végére. *Arra van szükség, hogy a végrehajtó szervezet minden szinten megértse és érvényesítse azt az alapelvet, hogy nemcsak felfelé, hivatali főnökeinek alárendelt és felelős, hanem „lefelé" is, a dolgozóknak és választott testületeiknek.*

A lakóhelyi demokrácia egyik kulcskérdése, hogy helyileg, ahol az emberek többé-kevésbé ismerik egymást, olyan képviseleti rendszer és a vezetők olyan kiválasztása valósuljon meg, amelynek alapján azok ismerik területüket, annak problémáit, szoros kapcsolatban állnak megbízóikkal. Ugyanakkor szükséges, hogy a tömegek őszintén és fenntartás nélkül fogadják el őket saját képviselőjüknek, mert őket látják erre a legmegfelelőbbnek.

Ennek a követelménynek mondott és mond nemegyszer ellent az a — sajnos — nem ritka gyakorlat, hogy a „vezetők választják a vezetőket". Nemegyszer elsőként az apparátus, vagy annak felsőbb vezetése jelöli ki az alsóbb, megválasztandó funkcionáriusokat, esetenként pedig még az őket felügyelni hivatott választott testületek tagjait is. Ezeket aztán — természetesen — utólag még a tömegekkel vagy választott testületeikkel is jóváhagyatják. Mégsem tekinthető helyénvalónak az olyan választási eljárás, amely megfordítja a normális rendet, nem a vezetettek jelölik, javasolják a vezetőket, hanem az apparátus vagy éppen a vezetők.

Természetesen abba, hogy kikből tevődik össze a vezetés, bele kell szólnia a felsőbb vezető testületeknek is. Ezért a párt általános gyakorlata, hogy ezt a kérdést ők ellenőrzik, helyes, ez a demokratikus centralizmus érvényesítése. A hiba akkor jelentkezik, amikor a vezetés mindenképpen ráerőszakolja jelöltjeit a lakosságra, azok véleményétől függetlenül.

Hasonlóan különböző ellentmondásokat vált ki az, ha a helyi posztokra — legtöbbször a felsőbb szervek kezdeményezéséből — olyan egyéneket választatnak vagy neveznek ki, akik nem az adott körzetbe tartoznak, nincsenek helyi ismereteik, tapasztalataik. Ez — mégha az illető személye a legteljesebb mértékben meg is felel a vezetéssel szemben támasztott követelményeknek — óhatatlanul oda vezet, hogy mivel nem ismerik kellő mértékben a helyzetet, mivel nincsen megfelelő tömegkapcsolatuk, hosszabb időbe telik, amíg — mindezeket a hiányosságaikat kipótolván — teljes értékű vezetők lehetnek. E helyütt már nem is szólunk arról, hogy az ilyen kiválasztás általában azzal a veszéllyel is jár, hogy személyi ellentéteket vált ki az új vezető és az ugyanerre a funkcióra többé-kevésbé alkalmas, de az említett választás következtében mellőzött helyi káderek között.

A nem demokratikus módon megválasztott vagy kinevezett funkcióviselők bekerülése a vezető posztokba, elkerülhetetlenül lazítja a választott, illetve a kinevezett vezetők függését a dolgozó tömegektől és azzal a veszéllyel jár, hogy növekszik személyi elkötelezettségük a felsőbb szervek, illetve azok vezetői iránt. Ennek eredményeként előfordulhat, hogy azok, akiknek a nép megbízottaiként kellene működniük, valójában nem a dolgozók, hanem az őket ténylegesen megválasztó vezetők, illetve szervek véleményét

tekintik elsőrendű és mindenekelőtt figyelembe veendő iránymutatásnak.

A funkciók betöltésének ez a módja megkerüli és kikapcsolja a dolgozóknak azt a szerepét, amit a vezetésre számba jöhető egyének kiválasztásában, vezetéssel való megbízásában, munkájának értékelésében és tényleges ellenőrzésében betölthet. Ezzel a káderkiválasztás és a káderek ellenőrzése jobbá tételének rendkívül jelentős tényezőjétől fosztja meg a szocialista vezetést. Lenin mindenkor ellene volt annak, hogy a funkcionáriusok és a tisztségviselők személyét az említett módokon válasszák ki. Számtalanszor szólított fel arra, hogy a funkcióra való alkalmasság, sőt még a párttagságra való alkalmasság eldöntésénél is mindenkor kérjék ki a dolgozó tömegek, köztük a pártonkívüliek véleményét. Egyik írásában a következőket szögezte le: „Természetesen mi nem vetjük alá magunkat a tömegek minden útmutatásának, mert néha ... a tömegen is haladónak egyáltalán nem mondható hangulat lesz úrrá. De az emberek megítélésében, a »párthoz dörgölődző«, »elkomisszárosodott«, »elbürokratizálódott« elemek negatív értékelésében a párton kívüli proletártömeg útmutatása, sőt sok esetben a párton kívüli paraszttömeg útmutatása is, rendkívül becses. A dolgozó tömeg rendkívül finom ösztönnel érzi meg a különbséget a becsületes és odaadó kommunisták és azok között, akik ellenszenvet váltanak ki a kenyerét arca verejtékével kereső emberből, abból az emberből, akinek semmiféle kiváltsága, semmiféle »összeköttetése a magasabb körökkel« nincsen."[2]

[2] *Lenin* Művei. 33. köt. 21—22. old. Lásd még Leninszkij szbornyik. 36. köt. 263 old.; SZKP ... határozatai. Szikra 1954. I. rész. 728., 941—945. old.

A fentebb említett negatív káderkiválasztási gyakorlat lényegében az elvtelenségeknek, a szubjektivizmusnak, a személyi elfogultságoknak és érdekösszefonódásoknak nyit teret és ezzel messzemenően veszélyezteti a szocialista morált, aláássa a szocialista gyakorlatot.

*

A lakóhelyi demokratizmus fejlesztésén belül különös figyelmet érdemelnek a falu, a vidék demokratizálásával összefüggő problémák. Bár e téren — különösen a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése óta — jelentős fejlődés következett be, a korábbi viszonyok még éreztetik negatív hatásukat az emberek gondolkodásában és kapcsolataikban. Ez nemcsak a hagyományos konzervatív eszmevilágban és az ennek megfelelő emberi viszonylatokban nyilvánul meg. Kifejezésre jut abban is, hogy esetenként a félfeudális vezetői stílus és magatartás, a dzsentri úrhatnámság még a szocialista vezetés egyes helyi képviselőinél is megjelenhet, és sajátosan önkényes, embertelen vezetési módszerként és stílusként érezteti negatív hatását. Az effajta fellépések pedig — éppen a szocialista demokratikus tudat és gyakorlat nem kellő fejlettségéből eredően — nem részesülnek megfelelő elutasításban, sokszor a „ne szólj szám, nem fáj fejem" elve érvényesül, és nemcsak hallgatnak az ilyen jelenségekről, még feljebb sem jelzik azokat, hanem elfogadják ezt a fellépést és esetenként még kedvében is járnak elkövetőjének. Ezért mérgezhetik az ilyen emberek egy ideig a légkört, bomlaszthatják a szocialista viszonyokat, okozhatnak felmérhetetlen kárt a szocialista építésnek.

Ahhoz, hogy a múlt e különböző formát öltő negatív és a szocializmussal összeférhetetlen maradványait

teljesen és véglegesen kiküszöböljük és a szocialista elveket, normákat, értékeket, viszonyokat minden vonatkozásban és minden területen győzelemre vigyük, ahhoz, hogy teljesen felszabadítsuk a falun, a vidéken meglevő energiákat, amelyeket a szocialista átalakulás hozott felszinre, de még nem bontakozhattak ki teljesen, különösen fontos a szocialista demokrácia vidéki fejlesztése. E demokrácia kiszélesítésének nélkülözhetetlen eszköze a falvakban és a vidéki városokban a tsz-demokrácia és a — minden, vidéken élő ember számára is biztosított lakóhelyi demokratizmus.

*

A lakóterületi demokrácia kiszélesítésének egyik fontos része az is, hogy *növeljük a munkásosztály aktivitását a lakóhelye közérdekű kérdéseinek eldöntésében is.* A munkásosztálynak mindenütt, tehát e területen is hallatnia kell hangját, éreztetnie kell befolyását. Ez nemcsak azért szükséges, mert a társadalom vezető ereje, hanem azért is, mert a lakóhelyi problémák szocialista megoldásában a legmesszebbmenően érdekelt. Közismert, hogy a munkások lakta területeken — beleértve a falut is, ahol a munkásság 50 százaléka él, lakik vagy dolgozik — lemaradás tapasztalható a lakás- és kommunális ellátottságban, az üzlethálózat fejlesztésében és megfelelő ellátásában. E körzetek egészségügyi, iskolai és közművelődési igényeinek kielégítése ugyancsak az átlag alatt van. Ezen a helyzeten — a többi között — az változtat, ha a munkásosztály az eddiginél jobban érdeklődik a helyi közélet problémái iránt, majd megismerve ezeket, nagyobb nyomást gyakorol megoldásuk érdekében. Ennek módja lehet pl. az, hogy sok helyütt kifejti véleményét és latba veti tömegerejét is annak

érdekében, hogy éreztesse gondjait a helyi kormányzati szerveknél. Az üzemi demokrácia által adott lehetőségek kihasználása pl. oda is hathat, hogy a vállalatok a múltbélinél nagyobb mértékben vállaljanak részt a területfejlesztésben. Felhasználhatja a fent említett sajátos egyenlőtlenségek és aránytalanságok kiküszöböléséhez a demokratikus centralizmuson nyugvó szervezeti kapcsolatait és a magasabb szinten dolgozó képviselőit is az eddiginél jobban sarkallhatja arra, hogy támogassák, fejleszteni segítsék azt a — József Attila szavaival szólva — „különös tájat", ahonnan jöttek.

*

A lakóhelyi demokrácia a szocialista demokratizmus egyik olyan formája, amelynek megvan a saját természetes alapja és amely az emberek számára szinte magától értetődő közösségi kapcsolatot jelent. Benne nyilvánvaló módon jut kifejezésre, hogy az emberek mindenkor érdekeltek fejlesztésében, hiszen az ennek a demokráciának a segítségével javuló helyi vezetés számukra közvetlenül és kézzelfoghatóan nyilvánulhat meg mindennapos adminisztratív, jogi és egyéb közösségi ügyeik gördülékeny intézésében, anyagi és kulturális, egészségügyi és szociális, kommunális és egyéb igényeik jobb, gyorsabb kielégítésében. Ezért a demokratizmus e formájának fejlesztéséhez széles tömegek nyerhetők meg, akiknek aktív részvétele a helyi közéletben az eddiginél teljesebbé és szilárdabbá teszi majd a szocialista demokráciát.

9. fejezet

A szocialista demokrácia fejlesztésével kapcsolatos néhány téves nézetről

A szocialista demokrácia kiszélesítését nemegyszer félreértelmezik, illetve egyenesen gátolják és eltorzítják egyes téves interpretációk. Ezek teljes felsorolására nem vállalkozhatunk, de e helyütt egyes elterjedtebb nézetekről szólunk.

A szocialista demokrácia kiszélesítésével összefüggésben talán a leggyakoribb hibás nézet az, amely a demokráciát valamiféle sajátos csodaszernek tekinti, amely minden problémát megold, ill. hozzájárul azok leküzdéséhez. Ez az illúzió gyorsan át szokott csapni az ellentétébe. Miután a szocialista demokrácia kiszélesítése nem tett eleget e téves felfokozott várakozásnak, e nézetek hívei gyorsan kiábrándulnak belőle, és használhatatlannak minősítik bármilyen közösségi feladat megoldására.

Ennek a demokráciával összefüggő illúziónak annyiban van reális alapja, hogy a demokrácia szerves része, a demokratizmus valóban sokat segíthet a különféle politikai kérdések optimálisabb eldöntésénél és a tömegek e célra való mozgósításánál.

A demokráciával kapcsolatos eme illúzió ugyanakkor nem veszi figyelembe azt, hogy minden demok-

rácia, így a szocialista demokrácia is *politikai* kategória, a politikában használatos és adott eljárások, eszközök jelentik eszközrendszerét. A demokratizmus kiszélesítése gördülékenyebbé, igazságosabbá, kollektívabbá teheti a különböző döntéseket. Számos olyan égető kérdés, megoldásra váró feladat van azonban, amelynek megvalósítása nem ezeknek az eljárásoknak az alkalmazásától, nem a demokráciától, hanem gazdasági és más, nem politikai feltételektől függ. A politika szférája bizonyos fokig csak a *meglevő* újraelosztását, másként való felhasználását tudja biztosítani. Számos jogos igény viszont csakis megfelelő új gazdasági, kulturális, szociális feltételek megteremtésével elégíthető ki, amelynek eredményei elsősorban a nem politikai szférák törvényszerűségeitől, adottságaitól függenek.

Nem elegendő tehát a demokrácia pozitívumait látni. Feltétlenül szükséges korlátainak ismerete is. Csakis ez óvhat meg a téves illúzióktól, attól, hogy politikai akarati elhatározásokkal próbáljuk megoldani azokat a problémákat, amelyek nem politikai, hanem csakis gazdasági, szociális intézkedésekkel oldhatók meg.

*

A demokráciával kapcsolatos téves nézetekhez tartozik az a felfogás, amely azt egyoldalúan, csakis mint ellenzékiséget fogja fel és fellép mindenfajta tekintély és szervezettség ellen, úgy vélve, hogy az a demokrácia korlátozása, sőt felszámolása.

Az effajta álláspontok elfeledkeznek arról, hogy minden demokrácia és így a szocialista demokrácia is államforma. Ebből következik, hogy azt nem szabad eljárási kérdéssé szűkíteni, nem lehet a tekintély és

szervezettség ellentéteként tekinteni. Mint Engels „A tekintélyről" szóló cikkében az anarchistákkal vitatkozva megállapította, az állam nem egyéb, mint a reális tekintély és a valóságos erőszak alkalmazása az uralkodó osztály részéről ellenfeleivel szemben.[1] Ezért a demokrácia mint államforma megfér a tekintéllyel és az uralkodó osztály szervezett érdekérvényesítésével is.

A szocialista demokrácia, mint minden demokrácia, az uralkodó osztály eszköze és sajátos hatalmi berendezése. Demokratizmusa ennélfogva nem arra szolgál, hogy általa vagy segítségével, illetve kereteit felhasználva megkérdőjelezzék a különböző feladatok szocialista megoldását, vagy pedig, hogy szembeforduljanak a szocialista vezetéssel. Arra való eszköz, hogy megfelelő döntésekkel, eljárásokkal, intézményes formákkal hatékonyabban szolgálják a dolgozó nép, a szocialista társadalom ügyét. A szocialista demokratizmus a szocializmus, illetve a kommunizmus építésével összefüggő feladatok operatív és optimális megoldását szolgálja. A forradalmi célszerűség szempontjai determinálják; csak addig terjedhet, amíg nem gátolja a szocialista társadalom feladatainak eredményes megoldását.

A szocialista demokrácia nem jelenti az ellenzékiséget, a felelőtlen kritizálgatást, a szervezettség alásásának szabadságát. *A szocialista demokrácia, ahogyan azt a marxizmus értelmezi, részesedést jelent a hatalom gyakorlásában, de egyben azt is jelenti, hogy aki a demokrácia adta lehetőségekkel él, annak a vezetés gondjaiban és felelősségében is osztoznia kell.*

A demokrácia nem ellentéte a szervezettségnek és a

[1] Lásd *Marx—Engels* Művei. 18. köt. Budapest 1969. 292—293. old.

fegyelmezettségnek. Ellenkezőleg. Minden demokrácia a többség által hozott határozatok tiszteletben tartását jelenti. A demokratikus döntések következetes végrehajtása a többségi határozat optimális érvényesítése. A demokratikus döntések hatékony realizálása viszont csakis akkor valósítható meg, ha azt megszervezik és a végrehajtását szolgáló cselekvés fegyelmezett. A demokrácia tehát nem mond ellent a centralizmusnak, a szervezettségnek, hanem ezek éppenhogy előfeltételei.

*

A demokratizmust az emberek nemritkán úgy szokták értelmezni, hogy az kizárólag csak jogot jelent, a kötelességet pedig — jobbik esetben — valamiféle ettől független kellemetlen külső kényszernek fogják fel, aminek teljesítése kínos szükségesség. Míg az ily módon vélekedők általában mindig tisztában vannak azzal, milyen előnyök, illetve jogok illetik meg őket, teljesen figyelmen kívül hagyják, hogy a *szocialista demokrácia mindenkor a jogok és a kötelességek sajátos egységét jelenti.*

Ebben a vonatkozásban a szocialista demokrácia nem tér el más társadalmi rendszerek hasonló uralomgyakorlásától. A kötelesség és a jog — az uralmon levő szociális csoportok esetében — mindenkor szorosan összekapcsolódik. *Mindkettő* az osztályuralom *belső* kifejezése. A hatalom mindig az uralkodó osztály tagjainak kollektív érdekeit szolgálja. Amennyiben az uralkodó osztályok bármelyik tagja jogait akarja érvényesíteni, kollektív lényként kell cselekednie. Csakis ez teszi lehetővé, hogy saját osztálya domináló helyzetét fenntarthassák. Ha tehát valaki az uralkodó osztály tagjai közül jogokra tart igényt, mindenekelőtt saját osztályával kapcsolatos kötele-

zettségeinek kell eleget tennie. A kötelességteljesítés e jogok feltétele, és éppen ezért saját legbensőbb érdeke is. Amennyiben kötelességét teljesíti, és ezekre osztálya más tagjait is rábírja, biztosíthatja magának a jogokat.

A hatalomból kirekesztett osztályok számára nem létezik a jogoknak és a kötelességeknek ez a kölcsönös feltételezettsége. Kötelességük, hogy az uralkodó osztály számára hasznos tevékenységet folytassanak. A jogokhoz viszont nem kötelességeik teljesítése alapján jutnak, hanem aszerint, hogy mi az uralkodó osztály velük kapcsolatos érdeke. Kötelességeik teljesítése ily módon *nem feltétlenül* jár együtt a jogokban való részesedéssel. Ez utóbbi az uralkodó osztály akaratának függvénye. Ezért képmutatás és csalás, amikor a kizsákmányoló uralkodó osztályok a hatalomból kirekesztett tömegeket azzal próbálják az általuk megjelölt kötelesség teljesítésére rábírni, hogy ezzel több joghoz, nagyobb megbecsüléshez jutnak.

A hatalmon nem levő társadalmi osztályoknak vannak viszont olyan kötelességeik is, amelyeket jól felfogott osztályérdekük ír elő. Ilyen például a saját tudatosodásuk, a saját osztályérdekeik kielégítéséért folyó harc. Ez utóbbi során az uralkodó osztálytól különböző jogokat is kicsikarhatnak. Ekkor sincs kölcsönös feltételezettség a kötelességteljesítés és a jogok között. Az elnyomott osztályok osztályharcuk során nemegyszer meglevő jogaikat is veszélyeztetik, amennyiben azokat e küzdelem folyamán az elnyomó, uralkodó osztály csorbíthatja, korlátozhatja, vagy egyenesen fel is függesztheti. A hatalomból kirekesztett társadalmi csoportoknál tehát külön válik kötelesség és jog, a kettő nem feltételezi egymást.

A szocializmus körülményei között a hatalom népi jellegű. Megvalósul a dolgozó nép számára a jogok és

kötelességek egysége. *Minden jog a kötelességteljesítésen alapul, minden kötelességteljesítés megfelelő jogok elérésével, biztosításával jár együtt.* A szocialista hatalom és ennek eszköze a szocialista állam nem külső erő, amelytől a dolgozóknak ki kell csikarniuk jogaikat, amellyel szemben érvényesíteniük kell érdekeiket, hanem olyan eszköz, amely egybehangolja tevékenységüket és biztosítja, ha teljesítik a társadalommal szembeni kötelességeiket, feltétlenül megfelelő jogokban részesednek.

A szocialista demokráciában nemcsak az a szabály érvényesül, hogy minden jog csakis meghatározott kötelesség teljesítésén alapulhat, hanem az is, hogy *mindenki csak annak mértékében juthat jogokhoz, amilyen mértékben teljesíti kötelességét.* A szocialista demokrácia rendszerével összeegyeztethetetlen az a formális egyenlőség, amely ingyenélőnek és dolgozónak, demagógnak és felelősen tevékenykedő embernek, ellenségnek és barátnak azonos befolyást biztosít a hatalom gyakorlásában, a társadalom sorsának meghatározásában és ügyeinek intézésében. A szocializmusban mindenkit egyaránt a szocialista elosztás elvei szerint kell dotálni. Mindenki egyenjogú és ennélfogva mindenkire egyformán kell alkalmazni a jogok és kötelességek mércéjét. Minden állampolgárt megilletnek bizonyos állampolgári jogok, mindenkinek biztosítva van a művelődési — szociálpolitikai — és egyéb szolgáltatások meghatározott minimuma. *Ennyiben* valóban mindenkinek azonos a társadalmi helyzete. Mégis, a *hatalom tartalmának megszabásában, annak mindennapos szervezésében azoknak, akik a közért többet tesznek, a társadalmi életben nagyobb tekintélyt kell biztosítani, a közösség ügyeibe nagyobb beleszólással és a tényleges ráhatás nagyobb lehetőségével kell rendelkezniük,* mint

azoknak, akik a szocializmus ügyével szembeni „ellendrukkerek", vagy — a jobbik esetben — csak „kibicként" szemlélik a szocializmusért folyó küzdelmet. Ez az értelme Kádár János alábbi szavainak, melyeket az MSZMP X. kongresszusán mondott el: „Pártunk álláspontja, hogy az élet minden területén növelni kell a szocializmus aktív híveinek megbecsülését, a szocialista módon végzett munka, a szocializmus ügye iránt elkötelezett magatartás tekintélyét. A munkásosztály, a dolgozó nép érdekeit képviselő, az önfeláldozóan dolgozó, felelősséget és áldozatot vállaló állampolgárok az élet egyetlen területén se szorulhassanak háttérbe azok mögött, akik csak haszonélvezői a szocialista társadalomnak. Erősíteni kell azt a közszellemet, amelyben a társadalom pozitív erői, a szocializmus hívei a hangadók, amely nem türi el a társadalomellenes magatartást, a cinizmust, a fegyelmezetlenséget, a közösség megkárosítását."[2]

*

A demokratizmus félreértelmezése jelentkezik abban a nézetben is, amely szerint a vezetésnek figyelembe kell vennie *minden* álláspontot, amely a demokratikus fórumokon elhangzott. Amennyiben pedig ez nem történik meg, a vezetést a demokrácia megsértésével vádolják.

Ezek a nézetek figyelmen kívül hagyják, hogy a demokratikus fórumok különböző hatáskörökkel rendelkeznek. Számos tanácskozásnak vagy testületnek nincs is olyan hatásköre, hogy a vezetés számára előírja, mit tegyen. Ennélfogva nem minden demokratikus fórumon elhangzott javaslat, vélemény korlátoz-

[2] *Kádár János:* Válogatott beszédek és cikkek. Kossuth Könyvkiadó 1974. 359. old.

hatja a vezetők hatáskörét, vagy kötelezheti bármire is a vezetést. Az ilyen álláspontok ezért többnyire csak orientáló jellegűek. Ha ezeket nem fogadják el, ezzel a vezetés önmagában véve még egyáltalán nem sértette a demokráciát.

Másik fontos kérdés, hogy mi a javaslatok *tartalma*. Amennyiben a figyelembe nem vett ajánlások a dolgozók érdekeit szolgálják, a vezetés nem teheti meg, hogy egyáltalán ne vessen velük számot. Egyébként is, a vezetést orientáló álláspontok még akkor sem hagyhatók figyelmen kívül, ha csupán részmozzanataikban tájékoztatják az irányítókat, vagy pedig egyáltalán nincs számottevő, illetve túl értékes tartalmuk. Mindenképpen tájékoztatnak arról, hogy milyen nézetek merülnek fel és ezzel a vezetésnek mindenképpen számolnia kell, ha nem is a döntések tartalmát illetően, hanem a megvalósítás módjánál vagy üteménél.

Ha egy adott fórum hivatott is arra, hogy a vezetés számára kötelező határozatokat hozzon, akkor sem képzelhető el az *összes* álláspont elfogadása. Az egymással szemben álló, egymástól eltérő, szöges ellentétben levő nézetek *mindegyikének* figyelembevétele és a realizálásukra irányuló tevékenység óhatatlanul zűrzavarra vezetne, lehetetlenné tenné, hogy érdemleges határozatot hozzanak, és ugyancsak lehetetlen lenne az ellentétes elemeket tartalmazó határozat végrehajtása. Éppen ezért kívánatos, hogy a demokratikus fórumokon elhangzottak közül a vezetés döntéseiben és tevékenységében csakis az olyan álláspontokat vegye figyelembe, amelyek a többség tényleges érdekeit fejezik ki. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a demokratikus fórumon elhangzott többségi véleményeket vették figyelembe. Előfordulhat, hogy a többséget szolgáló álláspontok a vitán ki-

sebbségben voltak, vagy hogy ezek — nagyon ritkán az is megtörténik — egyáltalán nem is hangzottak el. A vezetésnek tehát meg kell őriznie józan ítélőképességét, mérlegelnie kell az elhangzottakat, de szükséges, hogy legyen a valóság objektív feltárásán alapuló önálló véleménye s cselekvési programja, és azt kell az elhangzottakkal szembesítenie. Eközben a döntéshozatal mércéjeként azt a szabályt, a demokrácia egyik fontos alapnormáját kell alkalmaznia, hogy a „köz üdve a legfőbb törvény". Aki e szabály alapján hozott döntések ellen azzal tiltakozik, hogy a határozathozatal nem vette figyelembe kisebbségi, vagy esetleg az adott demokratikus fórumon többségben levő véleményét, az valójában egy antidemokratikus elvet kíván érvényesíteni. Ugyanis antidemokratikusnak kell tekinteni azt az álláspontot, amely nem a többség tényleges érdekét tekinti döntőnek.

*

A demokráciával összefüggő téves nézetekhez tartozik az a túlzó optimista felfogás, amely nem vet komolyan számot azokkal a problémákkal — és esetenként nehézségekkel is —, amelyek a demokratikus ügyintézéssel együtt jelentkezhetnek. Így pl. esetenként előfordulhat az, hogy a demokratikus eljárások gátolhatják az operatív és gyors ügyintézést. Vitathatatlan tény, hogy a különböző kérdéseknek a demokratikus vita segítségével való eldöntése hozzásegíthet ezek megalapozottabb megválaszolásához és a problémák eredményesebb megoldásához. A különböző tanácskozások, a viták, az érvek kimunkálása, a határozatok „pontosításának" folyamata azonban óhatatlanul el is húzza a határozathozatal folyamatát, és ezzel némileg hosszadalmasabbá teheti a közösségi ügyek elintézését.

Ezt a tényt nemegyszer fel szokták használni érvként a demokratikus eljárások alkalmazása ellen. Ez az érvelés azonban nem helytálló. A körültekintőbben hozott, megalapozott döntések jóval helyesebbek, mint az elsietett, gyorsnak tűnő, de nem eléggé megfontolt határozatok. A demokratikusabb eljárás lehetővé teszi, hogy kevesebb, de alaposabb döntés születhessen, és így kevesebbet kell a rossz határozatok kijavításával foglalkozni. Amit tehát a demokratikus vita „révjén" elvesztettünk, azt az adekvátabb határozatok „vámján" visszanyerjük. Vegyük figyelembe azt is, hogy milyen nagy károkat okoznak az elsietett, kapkodó, hibás határozatok, hogy ezek demoralizálnak, aláássák a vezetésbe vetett bizalmat, elkeserítik a tömegeket. Ezért helyesebb, ha a szocialista demokrácia még akkor is a „hétszer mérj — egyszer vágj" szabályát követi, ha ez látszólag időveszteséggel jár együtt és olyan látszatot kelt, mintha hiányozna az irányításból az operatív jelleg.

„A nép szava — isten szava" — tartja a közmondás. Ennek ellenére megtörténik, hogy a többség olyan határozatot fogad el, amely nem feltétlenül a problémák legjobb és leghatékonyabb megoldását jelenti. A demokratizmus kiszélesítése folyamatában erre az eshetőségre is fel kell készülni. Egyrészt az ilyen határozatok veszélyét nem szabad túlbecsülni és bekövetkezésüket nem szabad túldramatizálni. Ha a demokratikus vitán vagy fórumon a döntést rábíztuk az emberekre, akkor számolni kell azzal, hogy az emberek esetleges téves döntései (hacsak nem alapvető, a hatalomra, annak sorsára messzemenően kiható határozatok) nem másíthatják meg alapvetően a fejlődést, csak bonyolultabbá tehetik annak útjait. A problémák nem optimális eldöntése még nem tragédia. Az ebből származó hátrányok viszont hozzájárul-

hatnak ahhoz, hogy az emberek személyes tapasztalatokra tegyenek szert a határozathozatal bonyolult kérdéseiben és az őket érzékenyen érintő negatív következmények arra késztetik a döntésre jogosultakat, hogy máskor óvatosabban, meggondoltabban, minden szempontot számba véve döntsenek. Amint Lenin mondotta, az emberek tévedésein, téves ítéletein és döntésein maguknak az embereknek kell túljutniok. Ezt nem helyettesíthetjük a tudatos szocialista erők állásfoglalásával, paternalista gondoskodásával.

Másrészt, a felkészülés legjobb módja az, hogyha a vezetők a valóságos helyzetnek jobban megfelelő alternatívát dolgoznak ki és azután ennek helyességéről próbálják meggyőzni a tömegeket és így elkerülni a nem optimális döntést.

A demokrácia kiszélesítése során a hatalomgyakorlás e módjába újonnan bekerülő tömegek részéről, de más dolgozó kategóriák oldaláról is előfordulhat, hogy olyan nézetek jutnak kifejezésre, olyan érvek és ellenvetések kerülnek felszínre, amelyek nem felelnek meg a szocializmus tudatos hívei, vagy a szocialista vezetés tudati szintjének, szándékainak, elképzeléseinek. Nyilvánvaló, hogy különösen a politikába újonnan bekapcsolódó tömegek állásfoglalásai nem lehetnek ugyanolyan szintűek és mélységűek, mint azoké a társaiké, akiknek már megfelelő tapasztalataik vannak a demokratikus közéletben. Ezért nagy türelemmel kell fogadni nemcsak a jogos, megalapozott különvéleményüket, hanem az olyan állásfoglalásokat is, amelyek — még ha kifejezési formájuk nem tökéletes — racionális elemeket foglalnak magukba. Ha nem engedünk teret az effajta állásfoglalások kifejezésének, ha a kifejtés, az elhangzottak formáját lényegesebbnek tekintjük, mint tartalmát, és az előbbi miatt lebecsüljük vagy teljesen figyel-

men kívül hagyjuk annak mondanivalóját, akkor sohasem érhetjük el azt, hogy az emberek megtanulják, miként kell a közösség ügyeiben helyesen, érvelően, megalapozottan fellépni. Az első nem egészen tökéletes formában elmondott véleménynyilvánítás meg nem értő, merev vagy „taktikus", diplomatikus elutasítása hallgatásra kárhoztatja az embereket és ezzel akadályozza azt, hogy aktívan bekapcsolódhassanak a közéletbe.

A tudatos szocialista erőkétől eltérő kifejezési forma vagy az ezektől eltérő, de konstruktív tartalom megértő fogadása, türelmes kezelése nem jelentheti természetesen azt, hogy ezt a magatartást azokra az álláspontokra is kiterjesztjük, amelyek ellenséges platformról, ártó szándékból fogalmazódnak meg. A szocializmussal ellentétes nézetekkel, tettekkel szemben nincs és nem is lehet sem megértés, sem türelem! A szocialista demokrácia megsértését jelentené az, ha olyan álláspontoknak és tevékenységeknek biztosítanánk szabad utat, amelyek a dolgozó többség érdekét sértik és akaratát akarják megmásítani egy törpe kisebbség, az antiszocialista, reakciós elemek érdekében!

*

A szocialista demokrácia kiszélesítésének folyamatát egyes vezetők esetenként valamiféle nagylelkű engedményként, olyan reformintézkedésként fogják fel, amellyel a „bölcs felsőbbség" nagylelkűen mintegy „beemeli" a nép „egyszerű gyermekeit" a hatalom sáncaiba. Úgy fogják fel e folyamatot, mint olyan lépést, amelyben bármi is történik, az részükről csakis „jelentős tett", amelyért csak hála járhat.

A szocialista demokrácia fejlesztése nem „a felül levők" nagyvonalú, nagylelkű „odafordulása" a nép-

hez, nem olyan lépés, amelyet csakis felső kezdeményezésre, a „főnökség" által megjelölt úton haladva, az általa meghatározott tempóhoz igazodva hajthatnak végre. Nem valamiféle engedmény és nem is ajándék. Nem az, hiszen a munkásosztály van hatalmon, és a szocialista hatalom népi jellegű. A szocialista demokrácia kiszélesítésére javaslatot tevők vagy az azon munkálkodó vezetők a nép megbízottai, akik éppen ezért a dolgozó tömegek érdekében tevékenykednek. A szocialista demokrácia fejlesztése egyaránt felülről és alulról kezdeményezett és végrehajtandó folyamat. Ebben nemcsak a vezetőknek kell lépni. E lépéseket a dolgozóknak meg kell érteniük, a maguk javaslataival, kezdeményezéseivel kiegészíteniük. Ezt követően a vezetőknek kell a néptömegek előrehaladása során tett lépéseket, elért eredményeket értékelniük és intézményesíteniük.

A szocialista demokrácia kiszélesítése tehát semmiképpen sem a reformkori fejlődéssel analóg jelenség, ahol a vezetők, mint bölcs honatyák beemelik az alkotmány sáncaiba az eddig kívülrekedt nemzetet. Intézkedései nem lehetnek formai-jogi megoldások csupán, hanem az új körülmények között és az új helyzetnek megfelelőképpen a szocialista demokratizmus kiszélesítése biztosítja, hogy a dolgozó tömegek erőteljesebben kibontakozott aktivitásuk nyomán a szocialista társadalom folyamatainak az eddiginél aktívabb eldöntői, irányitói és felelősebb gazdái lehessenek.

10 fejezet

A kommunista párt és a szocialista demokrácia

A szocialista demokrácia és a párt viszonyáról társadalmunkban is fellelhetők a legkülönbözőbb téves felfogások. Ezek között az egyik legelterjedtebb nézet az a főleg kispolgári álláspont, amelyről Pullai Árpád az MSZMP X. kongresszusán szólott, amely a „demokráciától félti a párt vezető szerepét, illetve a pártirányítástól óvja az általa elképzelt demokráciát"[1].

Az a nézet, amely a demokráciától a párt vezető szerepét félti, figyelmen kívül hagyja, hogy a szocialista demokrácia a párt küzdelmének eredménye. A szocialista demokráciát a párt tudatosan építi ki és eszközként használja arra, hogy a szocializmust építse, és az új társadalmi rend megteremtésének folyamatát irányíthassa. *A párt éppen akkor tudja eredményesen vezetni a szocializmus építését, ha fejlett a szocialista demokrácia.* Ha a széles dolgozó tömegek aktívak, szocialista tudatosság hatja át őket, egyetértenek a párt céljával, a szocializmus értékeivel és normáival és ezért tudatosan elfogadják a párt

[1] Az MSZMP X. kongresszusának jegyzőkönyve. 394. old.

vezető szerepét, akkor a pártirányítás, a párt történelmi feladatának betöltése könnyebbé válik. Ilyen légkörben nyilván nem marad el az eredmény: a párt betölti társadalomirányító szerepét, a dolgozó tömegek gyorsabban és hatékonyan érik el a céljukat, a szocialista társadalom felépítését.

A szocialista demokrácia egyenesen feltételezi és megköveteli a párt vezető szerepét.

Először is, a párt a maga mintegy 750 000-es tagságával zömében olyan emberekből tevődik össze, akik a lakosság átlagánál magasabb szocialista tudatossággal és általános műveltséggel rendelkeznek, akik a lakosságon belul általában a szocializmus legaktívabb és legönfeláldozóbb hívei és harcosai.

A párt a maga szervezetével a szocialista demokrácia egyik legszélesebb tömegbázisa. A párt élcsapat jellegével, szervezettségével, aktivitásával biztosítja a szocialista demokrácia követelményeinek maradéktalan érvényesítését.

A párt vezető szerepének csorbítása azt eredményezné, hogy háttérbe szorulna a szocialista demokrácia öntudatosabb és legodaadóbb híveinek elhatározó szerepe és minden más kevésbé következetes szocialista erőnél jelentősebb befolyása a szocialista hatalomgyakorlásra. Ezzel veszélybe kerülne e demokrácia *szocialista* jellege.

A párt vezető szerepe — másodszor — fő feltétele volt és marad annak, hogy kibontakozhasson és a fejlődés során újabb, magasabb szintre léphessen a szocialista demokrácia. A kommunista pártnak a többi reakciós, illetve nem szocialista erő fölötti győzelme, a proletárdiktatúra kivívása, ami társadalomirányító szerepének vitathatatlanná válását eredményezte, feltétele volt annak, hogy egyáltalán megkezdődhessen a szocialista demokratikus hatalomgyakor-

lás. A párt politikájának érvényesítése során kerültek a dolgozó tömegek képviselői a társadalom különböző vezető posztjaira, nyertek a dolgozó emberek jogot, és biztosítottak számukra lehetőséget ahhoz, hogy a közügyek intézésében közvetlenül is részt vehessenek. A párt harcolt és küzd ma is azért, hogy a társadalmi élet minden területén érvényesüljön a szocialista demokrácia, és eltűnjenek az ezzel szemben álló, negatív, antidemokratikus viszonyok és jelenségek. Végül, a párt kezdeményezett minden eddigi, a szocialista demokrácia kiszélesítésére irányuló reformlépést, tevőleges szerepet játszott és játszik ma is ezek következetes végrehajtásában.

*

A pártnak a szocialista demokrácia érvényesítésében és fejlesztésében játszott óriási szerepe egyáltalán nem véletlen. *A marxi—lenini párt és a szocialista demokrácia között mélyreható és feloldhatatlan belső kapcsolat áll fenn.*

A párt a szocialista társadalom vezető ereje, amely élen jár a társadalom szocialista-kommunista átalakításában és annak egyik fontos része, a szocialista demokrácia megvalósításában. Ahogy Kádár János mondotta: „A munkásosztály legmagasabb rendű politikai szervezete a párt, amely élcsapatként halad elöl, amelyen keresztül az osztály megoldja kormányzati feladatait, és megvalósítja történelmi céljait. Pártunk mindenkor kötelességének tartotta, hogy egyidejűleg kifejezze a munkásosztály történelmi céljait és képviselje a dolgozók napi érdekeit."[2]

A pártnak mint a társadalom vezető erejének és élcsapatának a szocialista demokráciához fűződő ben-

[2] *Kádár János:* Válogatott beszédek és cikkek. 399. old.

séges kapcsolata abban nyilvánul meg, hogy a marxi—lenini elvek alapján működő párt *egyrészt példája annak, hogyan kell a szocialista vezetésnek viszonyulnia az általa irányított dolgozó emberekhez, másrészt a párt belső demokratikus közéletével példa arra, miként kell felépíteni a szocialista társadalom önkormányzatát.*

A kommunista párt saját vezető szerepét úgy értelmezi, hogy az a nép szolgálatára irányul és ténylegesen és mindenkor a dolgozó embereket kell szolgálnia. „A párt mint *politikai szervezet* tudja megfogalmazni a munkásosztály társadalmi törekvéseit, s ilyen értelemben a párt irányítja és vezeti a munkástömegeket" — mondotta nyíregyházi beszédében Kádár János elvtárs. „Másrészt *mi, kommunisták személyileg nem hatalmaskodásra és uralkodásra, hanem a munkásosztály, a nép szolgálatára kötelezett emberek vagyunk*... Nekünk ilyen értelemben is a szocializmust, a munkásosztály érdekeit kell szolgálnunk: kollektívan, mint politikai pártnak, és egyénileg, mint a párt funkcionáriusainak és tagjainak, a tömegszervezetekkel, a tömegmozgalmakkal és a tömegekkel együtt és összefogva."[3]

A dolgozó tömegek szolgálata mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy a párt következetesen törekszik érvényesíteni érdekeiket. „Pártunk mindenkori feladatának tekinti — állapította meg a Hazafias Népfront II. kongresszusán pártunk első titkára —, hogy a kommunizmus eszméihez hűen, elvi engedmények nélkül, jól szolgálja a dolgozó nép érdekeit és megvédje azt osztályellenségeink és a nemzetközi imperializmus mindenféle támadásával szemben."[4]

[3] Népszabadság, 1974. márc. 30.

[4] *Kádár János:* Válogatott beszédek és cikkek. 144. old.

A szocialista vezetésnek mindenkor szoros kapcsolatban kell állnia a dolgozó tömegekkel, a különböző feladatok megoldásában reájuk kell támaszkodnia. A párt arra törekszik, hogy „a népért, a néppel együtt, a nép által" elvét példamutatóan érvényesítse. Ezt fejezte ki Kádár János fentebb idézett beszédében, amikor leszögezte: „Az utóbbi években alapjában sikerült kialakítani a pártnak azt a helyes munkastílust, amely egyedül alkalmas eszméink megvalósításához, amelynek lényegét tegnap is helyesen fejezték ki itt ebben a néhány szóban: mindig együtt a tömegekkel. Ez azt jelenti, hogy minden jelentősebb feladatot előbb meg kell tanácskozni a tömegekkel, a tömegeknek tudniuk kell, hogy mit, miért és hogyan kell megvalósítani, és azután cselekedjenek egy akarattal."[5]

A szocialista vezetésnek mindenkor nyílt politikát kell folytatnia, őszintén kell beszámolnia a népnek arról, mit végzett, milyen eredményeket ért el, és önkritikusan kell feltárnia azokat az objektív problémákat, az esetleges hibákat, amelyeket a vezetés elkövetett. A hibák és a fogyatékosságok leplezése mit sem segít, hanem egyenesen árt a párt és a nép kapcsolatának, hiszen a tömegek saját bőrükön érzik a hibás politika negatív következményeit, és azok elkendőzését, joggal megtévesztő és becsapni kívánó manővernek tekintik. Ha viszont a politika alapjaiban helyes, akkor a tényleges problémák nyílt, mélyrehatóan felvetése, az okok feltárása a párt, a szocialista vezetés őszinteségének jele, amelyre a dolgozók bizalommal reagálnak és megértően, tevőlegesen vesznek részt a nehézségek leküzdésében, a hibák kiküszöbölésében. Csak a dolgozók ügyvivőinek és meg-

[5] Ugyanott.

bizottainak ez a magatartása biztosíthatja a tömegek bizalmát és a szocialista vezetés, így a párt meggyőződéses aktív és öntevékeny támogatását. „Annak a bizalomnak, amelyet ma a tömegek a kommunisták iránt táplálnak — mondja ezzel kapcsolatosan Kádár János — nem az a forrása, mintha bárki is azt hinné, hogy ma a párt összes szervezetei, valamennyi funkcionáriusa hibátlanul dolgozik. Nem. A tömegek nagyon jól tudják, hogy minden ember, aki dolgozik, hibázik is és ez a szabály a kommunistákra is érvényes. A tömegek erős bizalmának forrása más. Ennek a bizalomnak az a forrása, hogy most már évek tapasztalatai alapján győződtek meg arról, hogy a párt egészét, valamennyi szervezetének tevékenységét a marxizmus—leninizmushoz való hűség, a nép érdekeinek hű szolgálatára való becsületes törekvés hatja át."[6]

A párt akkor válik a kommunista társadalom vezető erejévé és mintaszerű közösségévé, ha állandóan küzd a szocialista demokrácia megsértése, a szocialista érték- és normarendszer követelményeitől való különböző eltérések ellen, hogyha e szervezet a magas rendű kommunista morál megtestesítője. Ezeknek az elveknek szellemében járt el az 1972 novemberi KB-ülésen Kádár János, aki — miután megállapította, hogy a pártban, a társadalomban az alapvető lenini normák érvényesülnek — szólt arról, hogy a konszolidáció előrehaladásával, a tekintély megnövekedésével, az eredmények gyarapodásával, „bizonyos mértékig újból jelentkeztek és kiújultak régi hibák: önelégültség, formalizmus és bürokratizmus a munkában, úrhatnámság és nemtörődömség, »téveszmék« arról, hogy a munka hovatovább a reprezentációval

[6] Ugyanott, 142. old.

azonos; egyeseknél előtérbe került a szerzésvágy, megszaporodtak a jubileumok, ünnepségek, minden lehetséges és lehetetlen címen — és lehetőleg központi pénzen. Nem olyan mértékben, mint a személyi kultusz idején voltak ... de felszíni rétegként sok helyütt újra ráragadtak közállapotunkra, közszellemünkre..." Kádár János leszögezte, hogy „mindig is kötelességünk volt, s az lesz a jövőben is, hogy a ráhatás minden eszközével megakadályozzuk a kispolgári torzulásokat..." E negatív jelenségek ellen — állapította meg — mindenekelőtt a pártban kell küzdeni. Ott kell kifejleszteni olyan viszonyokat és gondolkodást, amelyek eleve lehetetlenné teszik a negatív antiszocialista megnyilvánulásokat mind a pártban, mind a társadalomban. „A megfelelő közszellemet a pártban, és a közélet szocialista normáit megőrizzük és mindenkivel szemben megvédelmezzük" — mondotta, majd hozzáfűzte — „csak úgy lehet teljes tisztasággal biztosítani a pártban a lenini normákat, a társadalomban pedig tömegméretekben a szocialista normákat, ha a pártból eltűnnek az elveinktől, a szocializmustól idegen jelenségek". „A párt minden szervezete és egész párttagsága legyen mentes azoktól a negatívumoktól, amelyek ellen harcolni kell — jelentette ki Kádár János —, mert ha nem mentes, akkor nem tud ellenük harcolni. A párt minden szervezetétől meg lehet és meg is kell követelni, hogy ne legyen protekcionista, ne legyen részrehajló, ne a csoportérdeket részesítse előnyben, ne a klikkérdekeket helyezze a közérdek fölé, ne legyen megvesztegethető stb. Az ilyen jelenségek ellen minden pártszervezetnek harcolnia kell."[7]

*

[7] *Kádár János:* Válogatott beszédek és cikkek. 425., 427—428., 420. old.

A társadalom átformálását egyesek úgy vélik megvalósíthatónak, hogy létrehoznak valamiféle „ellenkultúrát", mesterséges kisközösségeket, mint pl. a családot pótló kommunát, hippiközösséget stb. Ugy vélik, hogy ezek példamutatása nyomán bekövetkezik széles körű elterjedésük, majd miután a társadalomban általánossá váltak, létrejön az új rend. Ez az elképzelés talajtalan utópia, ha ugyan — esetenként — nem rosszabb.

Az új, haladó társadalom a meglevő szocialista közösségi rend talajából nő ki, nem kell kitalálni formáit, hanem fel kell lelni az életben azokat a csírákat, amelyekben megnyilvánul és amelyek általánossá válva és áthatva a társadalom egészét, azt minőségileg új, magasabb rendű közösséggé változtatják. A legdöntőbb ilyen tényező és a jövőt a mában megtestesítő közösség a kommunista párt, amely nemcsak a társadalom progresszív átformálásának egyedüli vezető ereje, hanem a jövő kommunista közösségek egyik mai csíraformája is. Ezt hangsúlyozza az SZKP programja is, amikor leszögezi: „A pártnak mint a kommunista társadalmat építő nép élcsapatának, élen kell járnia belső pártéletének megszervezésében is, példát kell mutatnia és mintaképül kell szolgálnia a kommunista társadalmi önigazgatás legtökéletesebb formáinak kialakításában."[8]

Ahhoz, hogy a kommunista párt a szocialista demokrácia, a kommunista önkormányzat mintaszerű közössége legyen, mindenekelőtt és legfőképpen belső demokráciáját kell fejlesztenie. Ahogyan Kádár János az 1972 novemberi KB-ülés előadói beszédében mondotta: „A pártban demokratikus centralizmus van.

[8] Az SZKP XXII. kongresszusának jegyzőkonyve. Kossuth Konyvkiadó 1962 830. old.

Mi a pártdemokráciát is erősítjük és erősíteni akarjuk, nemcsak a szocialista demokráciát. Igaz, hogy ez vitaszabadsággal jár, sőt vitát igényel, de az már régen tisztázott dolog, hogy mikor, hol, a munka milyen fázisában . . ." „A pártélet minden fórumán lehetséges kérdéseket felvetni, felvilágosításokat igényelni, még azt is lehet mondani, hogy ezzel nem értek egyet vagy azzal nem értek egyet . . ." A demokratikus vitát kiegészíti a fegyelmezett állásfoglalás a felmerült vitakérdésekben. „Szervezeti szabályzatunk betűje és szelleme megtiltja, hogy a pártban vitatott kérdéseket kint próbáljuk egyénileg, csoportonként, vagy frakcióként képviselni, védelmezni és a párton kívül keressünk támaszt egy belső vitához."[9] A demokratikusan hozott párthatározatok szervezett és fegyelmezett végrehajtása a pártdemokrácia szerves része.

A pártdemokrácia rendszeréhez azonban hozzátartozik az is, hogy a párton belül példamutatóan kell érvényesíteni a szocialista demokrácia egyik alapvető követelményét, a közemberek, az adott esetben a párttagság és a vezetés kölcsönös függőségének elvét. A párttagságnak és a különböző szintű vezető testületeknek és szerveknek egységesen, fegyelmezetten és szervezetten kell végrehajtaniok a demokratikus centralizmus rendszerében megszületett döntéseket.

A pártvezetés és különböző szervei, apparátusa ugyanakkor nem emelkedhetnek a párttagság fölé, nem azonosíthatják magukat a párttal, hanem alárendeltek a párttagságnak, beszámolni tartoznak neki, felelősek munkájukért és a párttagság, a párton belüli közvetlen demokratikus, illetve a választott fórumok döntéseinek szellemében kell tevékenykedniök, azok határozatait kell végrehajtaniok.

[9] *Kádár János:* Válogatott beszédek és cikkek. 420. old.

Lenin és a vezetése alatt álló SZKP a maga idején egy sor ma is rendkívül tanulságos és aktuális intézkedést hozott annak érdekében, hogy a szocializmus építését irányító kommunista párt belső demokratizmusának ezeket az alapvető követelményeit is biztosítsák. Az SZKP 1920 szeptemberében tartott IX. összoroszországi konferenciájának határozata amellett foglalt állást, hogy a pártdemokrácia szélesítése érdekében az összes vezető testületeknek, illetve funkcionáriusoknak rendszeresen és gyakran számot kell adni munkájukról a párttagságnak, illetve az alsóbb szintű szervezeteknek, hogy ezáltal biztosítva legyen, hogy a tagság a párt gazdájaként felügyelhesse, ellenőrizhesse saját vezetőit. A határozat kimondotta, hogy minden taggyűlésen ismertetni kell a KB. illetve a központi szervek különböző döntéseinek indokait, hogy „az egyszerű párttagoknak a pártéletbe való bevonása érdekében ... a zárt ülést nem igénylő kérdésekben ne csak a kormányzósági konferenciákat, hanem a kormányzósági pártbizottságok és a helyi pártbizottságok plénumait is nyilvánossá tegyék minden párttag számára." A párthatározat szólt arról, hogy a párt belső életében szélesebb körúen kell bírálni a helyi és a központi pártintézményeket és ehhez a KB körlevélben nyújtson útmutatást. A határozat kimondotta, hogy „létre kell hozni olyan sajtószerveket, amelyek rendszeresebbé és szélesebb körűvé tudják tenni a párt hibáinak bírálatát és általában a párton belüli bírálatot ..."[10]

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1921 tavaszán tartott X. kongresszusa ezeknek az intézkedéseknek a körét tovább bővítette, amikor kimondotta, hogy a munkásdemokrácia szélesítése és a pártélet

[10] Az SZKP... határozatai. I. rész. 590. és 592. old.

élénkítése céljából „rendszeressé kell tenni az általános pártélet, az általános politikai és a helyi élet valamennyi fontos kérdésének széles körű megvitatását a taggyűléseken". E párttanácskozás határozata leszögezte, hogy „be kell vezetni a párt vezető szerveinek nyilvános gyűléseit, s ezek napirendjét gondosan, annak szem előtt tartásával kell összeállítani, hogy az ilyen gyűléseken való részvétel az egyszerű párttagoknak a lehető legnagyobb hasznot nyújtsa: a párt közvéleményének állandóan ellenőriznie kell a vezető szervek munkáját, ez utóbbiak és a párt egésze között állandó, gyakorlati együttműködést kell létesíteni, meg kell valósítani azt, hogy az egyes pártbizottságok rendszeresen beszámoljanak nemcsak a felsőbb, hanem az alsóbb szervezeteknek is"[11] a nagyobb alapszervezetek taggyűléséig terjedő szinten is.

Az a példamutató szerep, amit a párt a mintaszerű szocialista vezetői magatartás és a szocialista demokratikus közösség megtestesítőjeként betölt, e szervezetet a szocialista demokrácia rendszerének különösen fontos és pótolhatatlan tényezőjévé teszi. Ennek szükségszerű következménye az lesz, hogy a dolgozó emberek megbíznak a pártban, követik felhívásait, elfogadják vezetését és támogatják célkitűzéseinek valóra váltásaiban. „A dolgozó tömegek pártunk céljait az elmúlt nehéz években mindig nagyobb mértékben támogatták, mint ahogy arra mi magunk számítottunk — mondotta erről Kádár János a Népfront II. kongresszusán. — Ezért hamarabb tudtuk helyreállítani az ország törvényes rendjét, előbb tudtuk a termelést megindítani és fejleszteni, gyorsabban ha-

[11] Ugyanott, 607—608. old.

ladt a mezőgazdaság szocialista fejlesztése, nagyobb volt a Hazafias Népfront győzelme, mint ahogy az előzetesen remélhető volt."[12]

Nem kétséges, hogy ha a párt továbbra is a szocialista demokrácia előharcosaként tevékenykedik, ezzel társadalmunk, népünk gyorsabb előrehaladását teszi lehetővé.

[12] *Kádár János:* Válogatott beszédek és cikkek. 142—143. old.

Befejezés

A szocialista demokrácia a szocialista hatalom népi jellegének kifejezése. Ezért demokratizmusa nem tekinthető sem formalitásnak, sem a szociális feszültséget levezető taktikai eszköznek vagy manipulációs eljárásnak. A szocialista demokrácia problémái nem periferikus — hanem létkérdések.

A felszabadulás óta eltelt 30 esztendő tapasztalatai tanúsítják, hogy eredményeinket — a többi között — a szocialista demokratikus hatalomgyakorlás segítségével értük el. Az új társadalom építésében akkor tettünk jelentős lépéseket előre, amikor a szocialista demokratizmus felszabadította a dolgozók aktivitását, és a szocialista vezetés célszerűen mozgosítani tudta a legfontosabb feladatok megoldására a tömegek tudását, energiáját és kezdeményezését. Fejlődésünk mindig akkor és ott lassult le, amikor a szocialista demokratizmus formálissá lett, vagy pedig korlátozták.

Ezért mindenkor sikra kell szállni a szocialista demokrácia tartalmas és következetes érvényesítéséért, valamint azért, hogy továbbfejlesztése során ne érjék be különböző felszíni vagy pedig csupán formális módosításokkal, hanem lényeges és mélyreható, tény-

legesen tartalmas intézkedéseket tegyenek. Ezt teszi pártunk is, amely XI. kongresszusára készülve, különösen nagy figyelmet szentel a szocialista demokrácia kérdéseinek.

E kismonográfiában összefoglaltuk azokat a gondolatokat és a szocialista demokrácia fejlesztésére vonatkozó követelményeket, amelyek a marxizmus klasszikusainak állásfoglalásaiból és a kommunista pártok gyakorlatából következnek és amelyek a hatalomgyakorlás fejlesztésében ma aktuálisnak tűnnek.

Ezek jelentős része szocialista rendszerünkben pártállásfoglalásként, mint norma vagy már mint társadalmi gyakorlat érvényesül, illetve megvalósulóban van.

Esetenként és helyenként azonban az itt tárgyaltak olyan elveknek, olyan „kelléseknek" tűnnek, amelyek megvalósítása ugyan kívánatos lenne, de amelyek ma még nem realizálódtak, sőt egyes helyeken életbe léptetésük egyenesen lehetetlennek látszik.

Az elméletnek és gyakorlatnak ezt az egymástól való elszakadását csak úgy lehet megszüntetni, ha a marxizmus—leninizmus helyes elveit megvalósítjuk, alkalmazzuk.

A szocialista demokráciára vonatkozó marxi—lenini elvek a valóság objektív tendenciáit fejezik ki. Ezért realizálásuk elkerülhetetlen szükségszerűség. Vagy hiányozni fog ennek a szükségességnek belátása, s akkor a szocialista demokratizálás követelményei lassabban valósulnak meg, és e tempóveszteségből súlyos következmények származnak. Vagy felismerjük a szocialista demokratizmus fejlesztésének elkerülhetetlenségét, ennek követelményeit, és tudományos program alapján célszerűen és következ-

zetesen valósítjuk meg, amivel meggyorsítjuk egész fejlődésünket.

Más alternatíva nincsen.

A szocialista demokrácia kiszélesítése és további tökéletesítése eljövendő újabb sikereink záloga.

Tartalom

Előszó 5

1. fejezet

Mi a demokrácia? Mi a szocialista demokrácia? 7

2 fejezet

A szocialista demokrácia kiszélesítésének feltételei
és szükségessége 19

3. fejezet

A szocialista demokrácia fejlesztésének alapelvei
és alapvető tartalma 25

4. fejezet

A szocialista demokratizmus kiszélesítésének mai fő irányai
és fő feladatai 55

5. fejezet

Szocialista tájékoztatás és a szocialista demokrácia 83

6. fejezet

A szocialista demokrácia és a politikai intézményrendszer 99

7. fejezet

A munkahelyi demokráciáról 135

8. fejezet

A lakóhelyi demokráciáról 163

9. fejezet

A szocialista demokrácia fejlesztésével kapcsolatos néhány téves nézetről 177

10. fejezet

A kommunista párt és a szocialista demokrácia 191

Befejezés 203

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette dr. Lakatos György
A borító és a tipografia Székffy Gyula munkája
Műszaki vezető Szécsi Andor
A szedést 1974. X. 29-én kezdték meg
Megjelent 1975. I. 30-án, 10 000 példányban
Terjedelme 10,4 (A/5) ív
74—4357. Szikra Lapnyomda, Budapest

12,– Ft